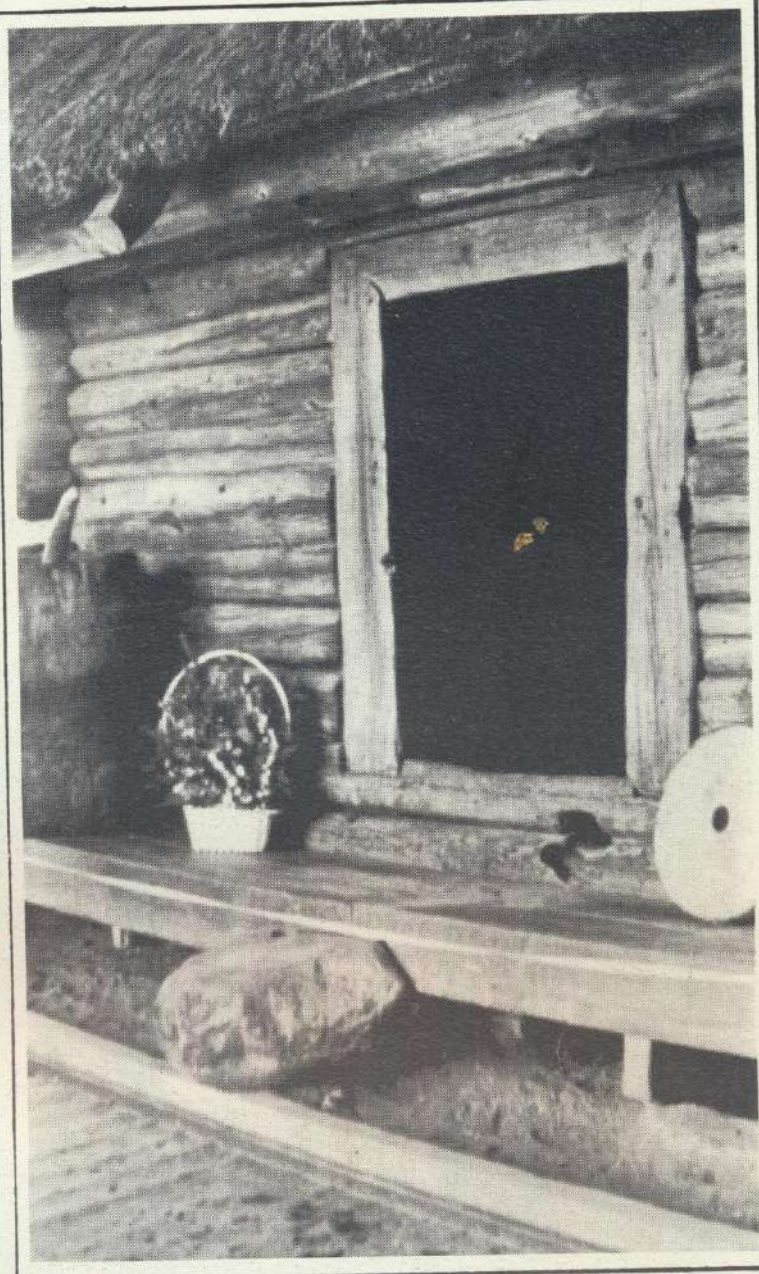

NYKŠČIAI

*krašto
kultūros
istorijos
puslapis*

7

TURINYS

Česlovas Kudaba VISADA MALONU ARTĖTI ANYKŠČIŲ PUSĖN	1
<u>Gyvoji klasika</u>	
Maironis PASKAITA APIE VYSK. ANT. BARANAUSKĄ	2
Regina Koženiauskienė ANTANAS BARANAUSKAS -	
IŠKALBOS PROFESORIUS	6
Dr. Balsys ANT VYSKUPO ANTANO KAPO	8
<u>Istorija</u>	
Artūras Dubonis IŠ ANYKŠČIŲ ŠV. MATO BAŽNYČIOS IR	
KLEBONIJO PRAEITIES (XV a. vidurys - XVIII a.)	10
Gintaras Vaičiūnas LLA PARTIZANAI PANEVĖŽIO	
APSKRITYJE 1944-1945 M.	
<u>Atmintis</u>	
Laima Žukauskaitė - Ruigienė "PAS MUS ŽYDĖDAVO TULPĖS"	15
<u>Archyvų puslapiai</u>	
1905-IEJI METAI	16
<u>Vardai ir datos</u>	
Antanas Biliūnas MIRTIES TRAUKINIAI	17
Antanas Biliūnas DIENORAŠTIS	20
<u>Tremties archyvas</u>	
Janina Cibienė "TIK MALDOJE LANKAU KASDIENĄ.."	24
Janina Cibienė LIETUVIŲ TRADICIJOS TREMTYJE	25
<u>Tėviškėnai</u>	
Jonas Junevičius GIESMĖ LIETUVAI (Juožo Polio nuotraukos)	26
<u>Iš rankraščių</u>	
Aleksandras Mikutavičius BOBUNYTĖ	28
<u>Sugrižimai</u>	
Halina Didžiulytė - Mošinskienė ATSIMINIMAI	32
<u>Atodangos</u>	
Balys Dūda ATBUNDANČIOJ LIETUVOJ	37
<u>Tautodailė</u>	
Raimondas Guobis NYKSTANČIŲ SKULPTŪRŲ SODE	40
<u>Tėviškė</u>	
Elena Gimbutienė TAPILĖS RŪPESČIAI	42
<u>Iš albumo</u>	
<u>Tautosaka</u>	
ANYKŠČIŲ PADAVIMAI	50
<u>Senąja spaudą pasklaidžius</u>	
PRIEŠ 90 METŲ	53
<u>Sukaktys</u>	
Kultūros kronika	58

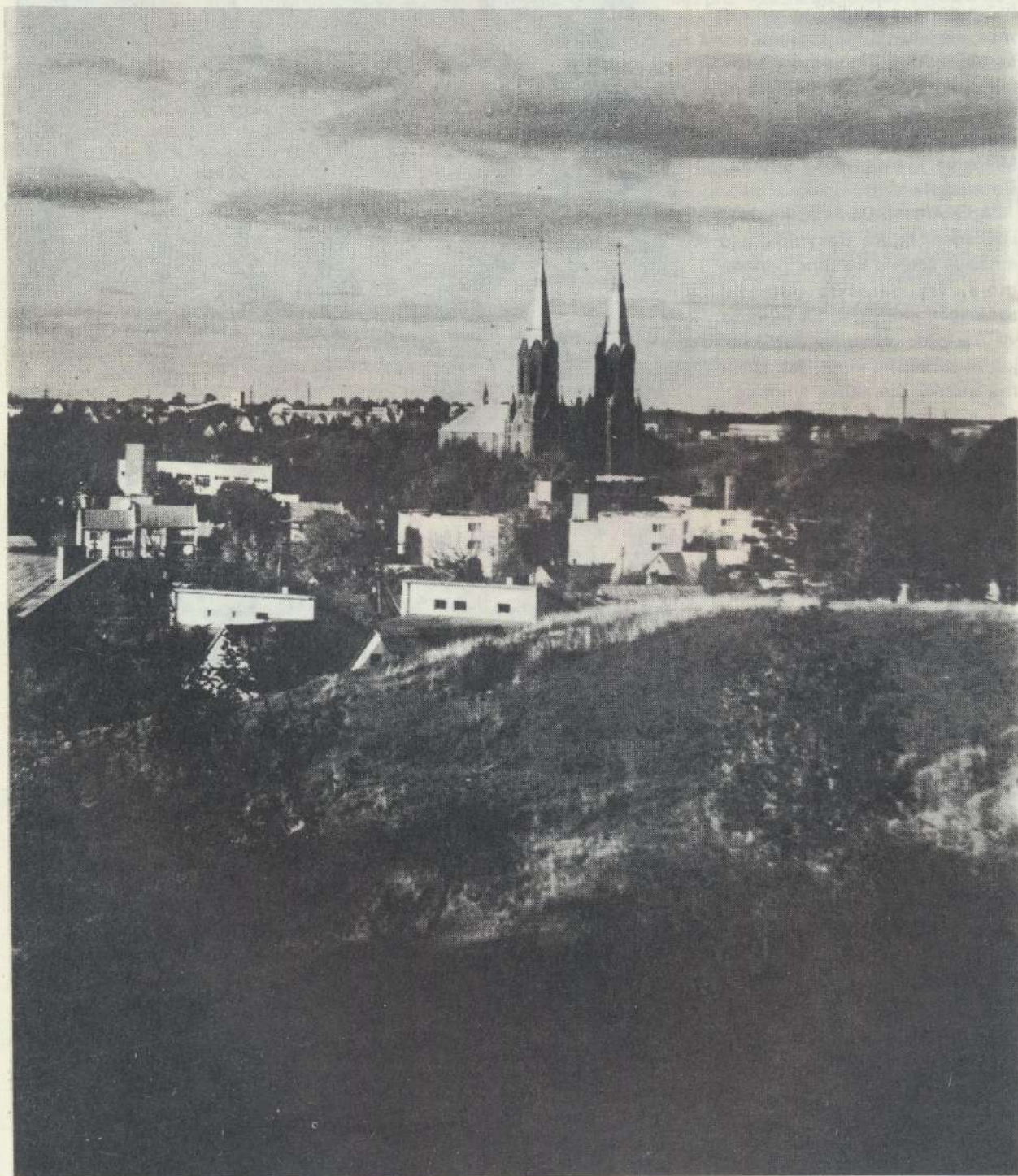
Pirmajame viršelio puslapyje: visiems ekskursantams atviros muziejinės Antano Baranausko klėtelės durys.

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

Ketvirtajame viršelio puslapyje: skulptoriaus Leonardo Striogos kompozicija "Šokėja".

Visada malonu arlėti Anykščių pusėn. Kai pasieki Šventąją, pamiršti kasdienės buities nuovargį, pasidarai tarsi geresnis ir matai pasaulį kiek šventiškiau. Keliavimas literatūriniais pašvenčiais primena vaikystės takelį į mokyklą su išmoktos pamokos laimingu nerimu ir naujos paslapties jausmu. Iš tolo pasitinka tamsžaliai slėnio šlaitų pušynai, pagaliau pažįstamų bokštų siluetai virš jų. Įvažiuojant į Anykščius veik iš visų pusių miestas pasirodo staigiai ir kai kuo primena Vilnių, tik masteliai mažesni: guli gilokame klonyje, prie didesnės ir mažytės upių santakos.

Česlovas KUDABA

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

1995-ųjų sausio 17 dieną su-
kanka 160 metų, kai Anykščiuo-
se gimė vyskupas, lietuvių litera-
tūros klasikas, kalbininkas, tauti-
nio atgimimo žadintojas ANTA-
NAS BARANAUSKAS (1835-
1902). Klasikinės lietuvių poezijos
kūrinio - poemos "Anykščių šile-
lis" autoriaus jubiliejinę sukaktį
mes, anykštėnai, pasitinkame jau
turėdami Anykščių centre pamin-
klą savo žymiajam tėviškėnui,
džiaugdamiesi pernai išleista lite-
ratūrologės, profesorės Reginos
Mikšytės monografija "Antanas
Baranauskas".

Apie Antaną Baranauską, kaip
iškiliausią figūrą devynioliktojo
amžiaus lietuvių kultūros panora-
moje, yra parašyta nemažai
straipsnių, studijų, jo bibliografija
vis pasipildo naujomis publikaci-
jomis. Kiekviena karta, tiek kultū-
ros istorikų, literatūros tyrinėtojų,
tiek ir skaitytojų, atranda Antaną
Baranauską, jo kūrybinį palikimą.

Mūsų leidinio skaitytojų dėme-
siui didžiojo Anykštėno 160-ųjų
gimimo metinių proga siūlome jo
amžininko, kito mūsų tautos dai-
niaus Maironio paskaitą, kurią pa-
rengė spaudai, parašė komenta-
rus Regina Mikšytė (Literatūra ir
kalba. Antanas Baranauskas. XIX
T. V., 1986), Vilniaus universiteto
docentės Reginos Koženiauskie-
nės Antano Baranausko iškalbos
tyrinėjimą ir Jurgio Narjausko, pa-
sirašiusio pseudonimu D-ras Bal-
sys, įspūdžius iš apsilankymo Sei-
nuose, praėjus trejiems metams
po Antano Baranausko mirties.

Antanas Baranauskas apie 1883 m.

Paskaita apie vysk. Ant. Baranauską MAIRONIS

Antras žymesniųjų mūsų poeta, apie kurį ketinu sakyti,
jau Didžiosios Lietuvos sūnus, yra vysk. A. Baranauskas, ar-
ba Baronas, gimęs 1835 m. t. y. maždaug į šimtą metų po
Donelaičio, talentu nedaug žemesnis už jį. Kadangi Baranaus-
kas mirė jau pradžioje šio šimtmečio, 1902 m., tai daugelis
mūsų jį gerai atsimena, gal net yra matęs. Man teko arčiau jį
pažinti, net laiškais susirašinėti, susirašinėti lenkiškai, kas da-
bar išrodo įstabu. Buvo tai vyras aukšto ūgio, gilaus mokslo,
tvirto būdo, geležinės valios. Pirmą sykį man teko su juo ar-
čiau susidurti, važiuojant mokintis į Peterburgo aukštą aka-
demiją; pravažiudamas jam įteikiau tuomet savo pirmuo-

sius eilių mėginimus, kuriuose aprašinėčiau Lietuvą ir kurių
nespausdinau ir nemanau spausdinti, nes jie labai silpnai.
Baranauskas tačiau jų labai nepeikė ir padarė talento ne-
užkasti. Paskui susirašinėti man teko su juo, kuomet buvau
Peterburgo akademijos profesoriumi. Arčiau pažinęs vysk.
Baranauską, galėčiau gana plačiai papasakoti jo gyvenimą,
kursai buvo daug įvairesnis nekaip Donelaičio, bet manau,
kad klausytojams žingeidžiau ir svarbiau sužinoti jo veikalus;
todėl tik trumpai bendrais bruožais priminsiu svarbesnius jo
gyvenimo nuotykius. Gimė jisai netoli Ukmergės, Anykščiuo-
se, kaip ūkininko sūnus, gražioje apylinkėje, kur bėga upė

Šventoji, kame ir matomai graži gamta paveikė į jo sielą ir jauną vaidentuvę, įkvėpdama iš mažens grožio skonį. Gana anksti jisai pradeda mėginti giesmes rašyti ir pirmąsias, rodo, rašė kaip ir aš lenkiškai. Pabuvęs kažkurį laiką valsčiaus raštininku, paskui mokinosi Varnių seminarijoje, pačioje Žemaitijos gilumoje. Iš ten kaip labai gabus moksleivis buvo pasiųstas į aukštą Peterburgo akademiją, o kadangi tuomet Rusijoje dar nebuvo gelžkelių, tai 900 kilometrų reikėjo dieną ir naktį važiuoti arkliais bemaž dvi savaites. Akademiją baigęs, buvo pasiųstas aukštesnėms studijoms į užsienį; studijavo Miunchene, paskui Ryme. Iš ten sugrįžęs, mokytojavo Peterburge akademijoje ir Kaune dv. seminarijoje. Mirė Seinų vyskupu.

Vysk. Baranauskas buvo nepaprastai gabus ir tikrai mokytas vyras, jau prie gyvos galvos gan plačiai Europoj žinomas garsiems mokslo vyrams, su kuriais susirašinėdavo. Bet jo raštiškas palikimas ne per didelis, o tai dėlto, kad tas žmogus, turėdamas devynis talentus, blaškėsi nuo vieno dalyko prie kito ir nei vieno talento nesunaudojo tiek, kiek būtų galėjęs. Mums svarbiausi jo poetiški veikalai, kame labai anksti apsiereiškė jo didis talentas. Gražiausią savo veikalą "Anykščių šilelį", apie kurį plačiai pakalbėsime, sukūrė būdamas dar mokiniu vasaros atostogų metu ir paskui jau nieko rimtesnio poezijoje nedirbo, tik pripuolamai parašydamas kokią nedidelę vertę giesmelę ar eiliuotą pasveikinimą, kaip savo draugui vysk. Paliulioniui. Savo poetiško talento nelavindamas giliau ir juo nesinaudodamas, parsimetė prie kitų dalykų, kuriuos skaitė rimtesniais. O tuo tarpu jo vardą tik vienas "Anykščių šilelis" išvaduos nuo užmiršimo.

Metęs poeziją, atsidavė muzikai visa širdimi, keliais instrumentais miklinosi, griežė ant smuiko, skambino ant partapijono, turėdamas gražų balsą ir muzikališką ausį, kompo-

navo gana vykusias savo giesmėms gaidas. Kai kurį laiką, nors trumpam studijavęs homeopatiją. Paskui gana rimtai ir ilgai tyrė lietuvių kalbą, jos įvairias tarmes, susirašinėdamas su garsiausiais to laiko lingvistais: Šleicheriu, Kuršaičiu, Vėberiu, rinko per mokinius liaudies pasakas, parašė lietuvių gramatiką, nustatydamas savotišką rašybą, kurioje būtų sintezė visų tarmių, neapleidžiant, neskriaudžiant nei vienos. Ta Baranausko rašyba buvo visos dvasiškos vartojama kai kurį laiką, iki jos nepakeitė praktiškesnė Jablonskio rašyba, o Baranausko gramatika taip ir paliko rankraštį, kursai vargiai kada bus spausdintas, kalbai kaskart sparčiai besitobulinant. Tapęs pavyskupu, uoliai užsiėmė matematikos studijomis, svajodamas naujas atidengti paslaptis ir naujus kelius; parašė lenkiškai ir savo kai kurias išvadas, užvardinęs "Apie transcendentalią progresiją", bet pirma nepraėjęs patsai aukštesniųjų studijų universitete, daugiau klaidžiodamas vargo, nieko žymaus į matematikos mokslus neįnešė. Palikęs Seinų vyskupijos valdytoju, pradėjo iš naujo versti Šventąjį raštą ir taip buvo į tą darbą pasinėręs, kad ir savo sveikatai nemažai pakenkė. Čia po 5 metų ir pasimirė ir to darbo neužbaigęs, tik iki lizaijo pranašo privaręs. Tas vertimas irgi palieka rankraštį ir paliks, nes naują vertimą ir dar tobulesnį gamina ir dalimis jau daug atspausdino pavysk. Skvireckas. Dėl pilnesnio Baranausko apibūdinimo reikia pasakyti, kad jisai buvo tikras gimimu ir parsitikrinimu lietuvis patriotas, bet ypatingos pakraipos; jis manė, kad Lietuvos išganymas vien ankštoje vienybėje su lenkais, ir ypač paskutiniuose savo amžiaus metuose tą tankiai pabrėždavo; bijojo labai antagonizmų tų dviejų tautų, kurias pati Dievo apveizda surišusi kovoj prieš carą. Iš to atžvilgio yra koks tai dvasios panašumas tarp Baranausko ir mažosios Lietuvos kalbos žinovo Fridriko Kuršaičio, kursai irgi, būdamas tikras lietuvis, visgi manė, kad

Antano Baranausko gimtasis Jurzdikas Anykščiuose (1905 m.)

tik iš Vokietijos mūsų tėvynei išganymas. Paskutiniuose metuose matydamas kas kartą didesnį tarp lietuvių ir lenkų antagonizmą, kreivai ėmė žiūrėti į patį lietuvių atgimimą, nors Raštą šventą visgi vertė lietuviškai. Man susirašinėti su juo teko lenkiškai; bet kuomet vieną kartą atrašiau jam lietuviškai, mudviejų susirašinėjimas nutrūko.

Vysk. Baranauskas - tai liūdnas pavyzdys, kaip gabiausias žmogus, kursai galėjo ką nors nepaprastą sutverti, besimtydamas nuo vieno dalyko prie kito, paliko galutinai ne per daug. Yra tai kai kurių labai talentuotų asmenų gyvenimo tragizmas, kad jie nieko nedaro šalta, bet kadangi karštis nepastovi, tai ir jų darbai neužbaigti. Juk reikia būti ne tik labai talentuotu, bet jau reikia būti nepaprastai genialiu žmogui, kaip Mykolas Andželo Bonaroti, kad būtų dideliu ir poetu, ir skulptoriu, ir statytoju, ir tepliotoju artistu. Bet, iš antros pusės, negalima sakyti, kad jisai visai maža mums paliko; jisai visgi galima sakyti mums daugiau paliko ne kaip antaras mūsų didis moksio vyras kun. Jaunius, kursai pastangas ir darbą, tiesa, buvo susitelkęs į vieną kalbų tyros mokslą, bet kursai viską į save ėmė, nieko visuomenei neprisirengė duoti iš savo žinių. Kas nuo vysk. Baranausko pasiliko, tas neleis užmiršti jo vardo lietuvių rašliavoje. Visų svarbiausieji tai tie darbai, kuriais gal mažiausiai pasitikėjo: tai jo jaunystės poetiški tvariniai. Baranauskas parašė nemažai religinių giesmių ir patriotiškų dainelių; jų kai kurioms jo paties sustaitytos gaidos buvo gana populiarios savo laike, kaip:

Nu, Lietuva, nu, Dauguva,

Pasilikit sveikos!

Tegul sveiki šioj šalelėj

Visi žmonės laikosi!

arba

kainai ant kainų, é ant tų kainų

Kainai ir maži kaneliai t. t.

Tos dainos, savo laiku gan plačiai žinomos, dabar pradeda užmiršti, nes nėra tai nei liaudies dainos, kaip Strazdelio

ir Vienažinskio dainelės, nėra tai irgi dainos tikro artisto poeto, kaip dainos prancūzų Beranžero, lenkų Kondratovičiaus, rusų Kolcovo, rusinų Ševčenkos. Taip pat vienas ilgesniųjų Baranausko tvarinių: "Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva", kuriuo patsai autorius labai gėrėjos ir aukštai vertino, nors vietomis žiba gražiais ir poetiškais sakiniiais, nors netrūksta jame gilesnio jausmo, bet, imant bendrai, neišlaiko griežtesnės kritikos, per daug kartais naiviškas savo patarimuose, vietomis sau prieštaraujas ar saldžiai aitrus nevykusia prozopopėja. Bet Baranauskas parašė "Anykščių šilelį", ir tasai veikalas yra tikru perlu mūsų poezijoje, ir negalima nesigailėti, kad poetas taip anksti, dar mokiniu būdamas, jį parašęs ir parodęs stambų poetišką talentą, paskui jį užkasė, nesirūpindamas jo gilesniu išlaviniu. To veikalo geneza arba atsiradimas buvo toks, kaip pats Baranauskas pasakodavo. Vieną kartą literatūros mokytojas, per pamoką gėrėdamasis Mickevičiaus veikalais, išsitarė, kad lietuviškoje stačiokiškoje būrų kalboje tokių švelnių ir poetiškų jausmų ir Mickevičius nebūtų galėjęs išreikšti. tas labai užgavo savi-meilį ir patriotišką jausmą Baranausko ir jisai atostogų metu pamėginęs ir lietuvių kalboje panašų dalyką parašyti. Laimingas įvykis, kurs parodo, kaip kartais mažas grūdelis, į gerą dirvą patekęs, išauga į medį.

"Anykščių šilelio" turinys ne kažkoks: yra tai poetiškas aprašymas, kaip išrodė šilelis kitados su savo įvairiausiais grybais, medžiais, žvėrimis, paukščiais, kuo buvo miškai lietuviams senovėje, ypač šventieji miškai dar pagonijos laikuose, ir kaip galop

Ir liko šitie kainai pliki ir kelmuoti,

Aplaišyti ašarom, giesme apdainuoti.

Bet koks čia kalbos turtingumas, kiek tikrai širdingo jausmo, kiek gyvos poezijos. Skaitydamas tą trumpą 342 eilių veikalėlį, žmogus užmiršti nesąs miške: rodos, savo akimis matai jo pušis žalias, lieknas, grynas, girdi, kaip giria šlama, ūžia, siaudžia, klausais paukščių ir žvėrių kalbų, net jauti gi-

Antano Baranausko dainos ir giesmės... Tokiu savo repertuaru Violetos Juciuvienės vadovaujamas ansamblis jau daug kartų pradžiugino ne tik anykštėnus.

rios kvapą:

Vidunakty taip tyku, - kad girdi, kaip jaunas
Lapas arba žiedelis ant šakelių kraunas;
Girdi, kaip šakom šnibžda medžių kalba šventa,
Kaip žvaigždėlės plevėna; gaili rasa krenta.
Arba vėl:
Ė kai jau diena brėkstant rytai šviesa tvinksta,
Rasos pilnos žolynų žemyn galvos linksta,
Tada šilas nubunda, visa yra tyla,
Prasideda pamažu šventa dienos byla.
Kaip vaizdžiai, gyvai nupiešė mišką, diena brėkstant:
Kas ten šlama? - Ė vėju papūstas lapelis,
Ėgi gūžtoj nubudęs sujuda paukštelis.
Kas ten treška? - Ė vilkas: dieną, mat, užuodžia,
Iš naktinės medžionės per pakrūmės skuodžia.
Kas ten taukši? - Ė stuobrį kapoja genelis.
Kas mekena? - Ėgi, mat, perkūno oželis.
Kas ten šnibžda? - Ė šnypščia iš kelmo piktoji,
Ėgi srove teškėna upelė Šventoji.
Kas ten kalbas? - Ė žąsys paupėj gageną;
Ėgi, mat, lizde storkus pamiškėję klegena.

Koks čia irgi parodyta lietuvių kalbos turtingumas, išreiškiantis įvairiausių miško balsus: šlama, treška, taukši, mekena, šnibžda, teškėna, gageną, klegena. Nei kokia kita kalba negali tuo žvilgsniu susilyginti su lietuvių kalba.

Arba vėl palmsime, kaip gyvai imituojama paukščių balsus:

Ėgi antys "pry! pry! pry!" priskridę į liūną;
Ėgi kukutis klausia savo pačią, sūnų:
Ką, ką, ką jums atnešti? Ką jūs kalbat niekus?
Ką, ką, ką, ką? ar grūdus? ar musias? ar sliekus?"

Arba
... volungė levą
Trotina: "leva, leva!" neganyk po pievą!"
Arba

... paupėj "ri-ul ri-ul ri-ul" tlvikas sušuko, ir t. t.

Arba kad aprašo miško kvapą, tai jauti, kad tai žmogus, kursai ne tik tai pats jaučia tą, ką ir moka artistiškaiai tą atiduoti žodžiais:

Ė kvėpimas, jau ką gil! Čia sakais pušelių,
Čia vėjelis dvelkteli su kvapu žiedelių;
Jauti pievos dobilą, baltą ir raudoną,
Jauti ramunes, čėbrus - žoleles dirvonų;
Jauti iš juodo kapčiaus skruzdėlyną kvapą,
Ir iš medžių, iš skujų, iš šiškų, iš lapų...

Kas ypatinga reikia pažymėti, kad šilelio aprašymas, kaip kiekvienas aprašymas poezijoje labai nedėkingas, labai sunku čia išvengti nuobodumo ir ilgiau sulaikyti atidą; poezija reikalauja daugiau akcijos, jausmo, atidos įtempimo; o tačiau Baranausko šilelis tai tikras, kaip pasakytų Tumas, savo rūšies deimantukas. Kalba, nors neišvengė svetimų žodžių, kaip čėsas, zgada, viežtybas, viera, bet jau daug grynesnė ir, pasakyčiau, daug naujesnė ir dailesnė, kaip pas Donelaitį. Pošką ar Daukanta; stilius, sakiniai natūrališkai; nemažai pagražino jį gretimais atkartojimais ar būdvardžių: žalia, liekna, gryna, ar veiksmazodžių: šlama, ūžia, siaudžia; senos pušys siūravo, braškėjo, arba daiktavardžių: kur jūs paukščiai, paukšteliai, paukštytės; kur žvėrių olos, laužai ir urveliai.

Aprašyme grybų ir paties miško bent kiek jaučiame įtakę Mickievičiaus, kursai savo poezijoje "Pan Tadeusz" irgi senovės Lietuvos miškus aprašo, taip pat ir pats eiliavimo būdas silabiškai nuo lenkų priimtas, kur dar ilgai lietuvių poezijoje iki naujesnių laikų viešpatavo. Bet tiek tame šilelio aprašyme įdėta tikro jausmo, tiek lietuviško jautrumo ir širdies, kad nežūrint į kai kuriuos trūkumus, tasai veikalas pasiliks mūsų poezijoje nemirštamas, ypač kad ir pats dalykas

Antano Baranausko biustas, kurį A. Vienuolio - Žukausko rūpesčiu sukūrė skulptorius Henrikas Rudzinskis Anykščių Šv. Mato bažnyčioje.

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

arba tema ta pasirinkta lietuviui maloniausia, juk kas lietuviui brangesnis kaip žirgelis, kuriuo joja piršliais pas seselę, ir miškas, be kurio lietuvių dūšios, ką kaip Baranauskas sako, skursta:

Plikuos plotuos, be miško, lyg tartum apkursta,
Tartum džiūsta nuo saulės ir palengvėl skursta.
Nors jau dabar lietuvis plikuos plotuos gimsta,
Giesmėj mišką išgirdęs, be jo neberimsta.

"Anykščių šilelis" pradžioje buvo atspausdintas Ivinskio kalendoriuje. Paskui kuomet caro valdžia buvo per 20 metų už-

gynus lietuvių spaudą, Baranausko pažįstamas filologas Veberis atspausdino jį su filologiškais paaiškinimais Veimare ir tik kontrabandos keliu galima buvo jį gauti.¹⁾ Caro valdžia persekiojo ir neleido gabenti gal ir dėl paskutiniųjų eilučių šio aprašymo, kame matė ne be pamato sau priekaištą:

*Ir liko šitie kalnai pliki ir kelmuoti,
Aplaisyti ašarom, giesmė apdainuoti.
Ir giesmė nepabaigta: kai širdį susopo,
Ant dūšios labai sunku ir neramu tapo.
Mat, toj palį galybė, ką miškus sugraužė,
Širdį, dūšią apgriuvo... ir giesmę nulaužė.*

Šiandieną, kuomet lietuvių poezija dar aukščiau pakilo ir praturtėjo, "Anykščių šilelis" nėra taip žinomas ir skaitomas,

bet man pradėdant rašyti, jį daugelis mokėjo atmintinai.

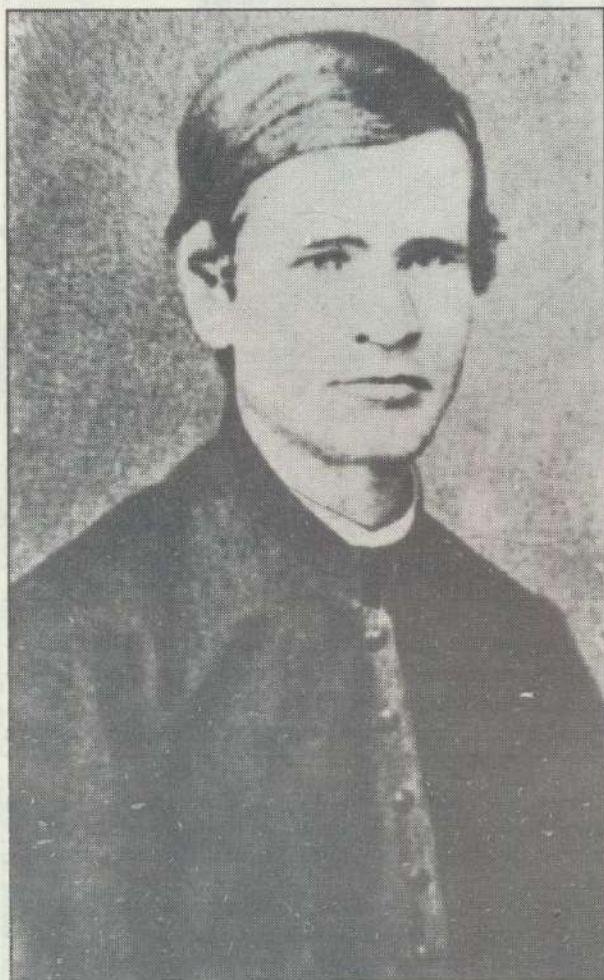
Pasakysime dar kartą, kaip gaila, kad vysk. Baranauskas, tokį didį poetišką talentą parodęs, nieko daugiau neparašė panašaus. Bet būkite jam dėkingi ir už tai, ką davė. Jis visgi mūsų praeity žymią sulošė rolę ir pagamino paskui ištisą naujų poetų eilę; be jo gal ir mūsų nebūtų buvę. O antra, nereikia užmiršti ir kitų jo darbų, kurie nors nėra taip matomi, visgi nepaliko be pėdsakų: sako, kiekvienas žmogus visgi įneša savo dalį bent tarpiškai; lietaus lašas ir tasai akmenį šlifuoja. Jei Baranausko rašyba neužsiliko, tai visgi ji ištisą eilę išmokino taisykliškai rašyti ir, rasit, Jaunių pažadino į darbą (...). Todėl ačiū jam už tai, ką davė. Tegul daugiau tokių Baranauskų, o mūsų tauta užims Europoje prigulinčią vietą.

Orig. Lietuvos literatūros muziejuje Nr. 19959; kopija VRBR, f. 130-1617.

Maironio paskaita apie A. Baranauską, skirta Kauno universiteto Teologijos - filosofijos fakulteto studentams. Yra ir kitas, sutrumpintas jos variantas, t. y. paskaitos konspektas, paimitas iš 1923 m. rugsėjo 28 d. pradėto rašyti paskaitų sąsiuvinio (LKLBR, F. 11-224). 1923-24 m. Maironis skaitė kursą "Donelaitis ir XIX a. p. pusės lietuvių poetai".

Maironis į Kauno kunigų seminariją įstojo, A. Baranauskui jau pasitraukus iš profesoriaus pareigų. Vykdamas į Peterburgo dvasinę akademiją, 1888 m. jis A. Baranauskui įteikė savo poemą "Lietuva" su atskira devynių posmų dedikacija, išaukštinęs jo nuopelnus lietuvių poezijai ir kalbai. Po trijų mėnesių Peterburge Maironis gavo A. Baranausko laišką, kuriame "Anykščių šilelio" autorius pripažino Maironio talentą, bet nurodė, kad jo kūrinys neteisingai traktuojami lietuvių ir lenkų santykiai. A. Baranauskas ir Maironis susirašinėjo su pertrūkiais.

¹⁾ Maironis turi galvoje 1882 m. H. Veberio išleistą "Ostlitauische Texte".

Antanas Baranauskas - Kauno kunigų seminarijos dėstytojas (apie 1866-1870 m.)

Antanas Baranauskas - iškalbos profesorius Regina KOŽENIAUSKIENĖ

Pedagoginė veikla A. Baranauskui buvo tiesioginis "darbas kunigystės", prasminga "siuntenybė", leidusi atsida-vusiai tarnauti Viešpaties žodžiui. Tikrosios "brangenybės dūšios" paprastai nenoriai rodomos, dėl to ir mažiau matomos. O iš tiesų A. Baranauskas buvo

*Širdį atrišęs nuo svieto
niekų...*

*Mėllės žarijom visas įdeges,
Pašvęstas Dievui, Dievan
prasmegęs... (I, p. 98).*

Jam net ir didžiausi žemiškieji dalykai buvo "niekas kitas kaip tikslai žmogus su savo reikalais, laikas su savo atomomis, reikalai tos valandos" (2), nes tik Šventieji dalykai, apskatinėjantys, amžių amžius skelbiantys Dievo žodį, širdį aukštyn, mislį skleistyn, galvą miklyn veda" (2, p. 5).

Kauno kunigų seminarijoje A. Baranauskas profesoriavo beveik 20 metų - nuo 1865 iki 1883. Ypač reikšmingi 1870 metai, susiję su vyskupo Motiejaus Valančiaus raštu: "Seminarijos profesoriui Kunigui Baranauskui. Siūlau Jums Telšių seminarijoje dėstyti homiletiką lietuvių arba žemaičių kalba ir ta pačia kalba mokyti auklėtinius sakyti pamokslus. Nr. 3021: Kaunas, 1870 metų gruodžio 31 diena" (3, p. 373). Apie tai žymus lenkų kilmės kalbininkas profesorius Janas Boduenas de Kurtenė rašė: "Keistai gali išrodyti, bet yra tikra tiesa, jogei lietuvių kalbai pražysti Kauno seminarijoje padėjo Lietuvos engėjas ir naikintojas Muravjovas "korikas". Anot kunigo Baranausko, ligi 1863-ųjų metų sukilimo Kauno seminarijoje homiletikos buvo mokoma lenkiškai, o drauge su ja taip pat ir lenkų kalbos. Taigi griežtai užgynė vartoti lenkų kalbą, leisdamas ją pakeisti arba ru-

sy, arba bent jau lietuvių kalba. Ta antrąją įsakymo dalimi norėta pasijuokti ir pasityčioti iš lietuvių liaudies. Atkaklus rusintojas nei tikėto nesitikėjo, kad "muzikij žargon" galima būtų išguldinėti ir kad juo galima būtų mokyti homiletikos" (3. p. 423).

Intelektualas eruditas A. Baranauskas puikiai žinojo, kad pirmoji iškalbos ir kartu gero stiliaus sąlyga yra kalbos mokėjimas, jos taisyklingumas, todėl su jam būdingu šventu pareigingumu pirmiausia ėmėsi, kaip ir dera, "tėviškos kalbos" studijų. Savo "mokslo šventosios iškalbos" konspektuose rašė: "Pirma viso.. reikia mokėti kalbą, kuriaja apsaikinėja Dievo žodį. Skaityti kalbos mokslą, geresniųjų rašytojų darbus, prisiklausyti mokantiems gerai kalbėti ir pačiam pratintis rašyti grynai lietuviškai" (2, p. 120). Pirmuosius dvejus metus A. Baranauskas mokė jaunuosius auklėtinius gimtosios kalbos, tam reikalui parašė "kalbomokslį" originalų ir vertingą kalbotyros darbą. "Mokslas šventosios iškalbos" buvo šio "kalbomokslio" tąsa, gyvu žodžiu įgyvendinanti A. Baranausko sukurtą gramatikos teoriją, atskleidžianti naujų dalykų kalbos istorikui, dialektologui, pedagogui, stilistui, iškalbos dėstytoji. Jiems homiletikos konspektai bus naujai atsivėrusi "aukso gysla, kurią buvom pametę" (2, p. 158), "kaip kokios židinės pakurstyti vėsesniesiems protams" (2, p. 159).

Lingvistinis, stilistinis ir retorinis "Mokslo Šventosios iškalbos" aspektai. J. Boduenas de Kurtenė savo prisiminimuose apie A. Baranauską sakydamas, jog jis buvo matematiškai tikslaus mintijimo artistas ir kūrėjas moksle, pranašiausias lietuvių stilistas, prozaikas ir poetas (3, p. 425), turėjo, matyt, galvoje ne tik jo poeziją ar gramatiką, bet ir "Mokslą Šventosios iškalbos", kurio rankraštį autorius jam buvo nusiuntęs (kaip liudija 1876 m. gegužės mėnesio laiškas: "mano rankraštį "Mokslas Šventosios iškalbos" gali sau tamta turėti net lig galui rugpjūčio (Augusti) mėnesio šių metų. Ant pirmųjų dienų rugsėjo... man jo tereiks" (3, p. 425). Iš tiesų Konspektų kalba nenusileidžia geriausių literatūrinių A. Baranausko kūrinių kalbai. Aiški, tiksli, gryna, nuosekli, ji kartu ir išraiškinga, vaizdinga, turtinga. Pacituosime vieną pastraipą "Apie skaitymą". "Vieną kartu nereikia skaityti daug, bet daug matyti. Multum legendum non multa, - sako Plinijus jaunesnysis. Parilgai skaitant, protas privargsta; norint daug perskaityti, mažą teatsiminsi, toksai skaitymas kaip tas skaudus lietus, nevilgia, žemėn neinteka, dėl to, kad upeliais smagiai pavirš nuriada. Didžiausias daiktas skaitant yra tai geras ilgas mąstymas, kokia yra santaika, kokia visa krūva ir iškėtojimas apsakomojo daikto, koksai sutikimas dalių..." (2, p. 138). Štai kaip autorius apibūdina veiksmingą, gerai pasirengtą, parašytą kalbą ne tik kad pagal visas kompozicijos taisykles, bet ir įkvėpta plunksna: "Tokia kalba protą iš snaudulio prikelia, atgaivina mumis, ažudega ir parėdo dūšią in inkvėpimą" (2, p. 176).

Perskaičius tokius tekstus, pirmiausia į akis krinta kalbos skaistumas, arba, kaip mes šiandieną vadintume, grynumas. Ir ne tik cituojamuose tekstuose, bet ir visame rankraštyje. "Regimai svetimųjų saugaus dėties savon kalbon kaip žodžių, taip ir sudarymų: ieškau, kaip tas mintis saviškai lietuviškai išpasakyti", - 1876 m. sausio 14 d. laiške rašo A. Baranauskas H. Vėberui (4, p. 87). Konspektuose pasitaikanti svetimybė dažniausiai tradicinė, XIX a. dar plačiai vartota liaudies žmonių, neturėjusi "saviškų lietuviškų" atitikmenų: *dūšia, syla, dyvas, mislis, sviestas, abrozdas*... dar vienas kitas - tik tiek. Autorius pats kūrė bendrinę kal-

bą, vietoje svetimybų "kalė" naujadarus, stengėsi kalbėti ir rašyti visiems Lietuvos regionams suprantama, t. y. bendrine, kalba. "Pirmasis terminų kalikas", anot Vaižganto, kratėsi net ir įprastų iš Antikos paveldėtų gramatikos ir retorikos terminų: oratorių autorius vadina *bylosakiu, sakytojumi*; stilių - *geru kalbos intaisymu*; dialogą - *dvejašnekiu*; logiką - *mąstyba*; ironiją - *šaipymu*; intonaciją - *balso smagumu*; gestus - *mojavimais*; sintaksę - *sudarymu* ir pan. A. Baranauskas saugojo ne tik svetimųjų žodžių ar konstrukcijų, bet ir tarmybių. Pats savo auklėtiniams liepia laikytis taisyklių kalbomokslio arba kalbėti taip, kaip kalba tikri lietuvininkai: sergėtis netikrojo smagumo (t. y. netaisyklingo kirčiavimo - R. K.) ir viso to, ant ko gali klausytojai numanyti, iš kokios parapijos esi gimęs... nesakyti vakariečiams saulė, žūsis, nei tolimiesiems rytiečiams saulė, žąsis" (2, p. 188). Vis dėlto Konspektai "padabinti" anykštėnų tarmės elementais, liudijančiais, iš kokios parapijos yra jų autorius. Iš įdomesnių tarmybių (kai kurios jau mums girdėtos "Anykščių šilėlyje") būtų *mislės aukštybė, doras, patogus kalbos intaisymas, negardūs ant išpasakymo pamokslai, naraviai, nuorakiai, lapauti, viškum, mokia, vilgia, mėgia, apskūlės, nesmato, susgadyti, ažtilė, ažudega, šventoja, pirmoja, naijautulingiausias* ir kt.

Retai pasitaikantis svetimžodis ar viena kita tarmybė netemdo A. Baranausko kalbos skaistumo, savo grynumu gal stebina net patį reikliausią šiuolaikinės kalbos mokovą.

Antroji ryški Konspektų kalbos ypatybė - aiškumas. Remdamasis Šv. Augustino žodžiais: "geriaus esą tylėti ne ką neraiškiai kalbėti "autorius" geidžia tokio raiškumo, kad pašviestų protą žmonių pačių prastųjų, kaip kad saulė be mūsų noro mumis apšviečia" (2, p. 37). Jo nuomone, aiškumą lemia trys dalykai: žodžių parinkimas, sakinių sudarymas ir minties nuoseklumas. A. Baranauskas įspėja, jog "daiktus aukštus klausytojų nepasiekiamus sakant, būtų ne Kristaus, bet savęs paties apsaikinėjimas, ne Dievui, bet sau pačiam garbės ieškojimas, ne Dievo ir artimo meilės, bet tuštybės balsas" (2, p. 40). Todėl parenkant žodžius reikia saugotis tarptautinių, taip pat abstrakčios prasmės arba negirdėtų, nesuprantamų žodžių ir visokių naujadarų. Autorius pataria taip pat nekalbėti per daug ilgais periodais, nevartoti daugybės šalutinių sakinių, apskritai atsisakyti per didelių kalbos dabinimų: "susikimšimas žodžių ir paveikslų aptemdžia, apsunkina kalbą, vargina klausytojus" (2, p. 40).

Retorikos aiškumo taisyklės reikalauja ir nuoseklios minties tėkmės, kad būtų "mintys eilon sustatytos ir taip sutai- kintos, kad iš vienu kitos tekėtų" (2, p. 34). Tokio aiškumo profesorius reikalavo ir iš auklėtinių, ir iš savęs.

Pastarosios ypatybės liudija stilistinį autoriaus meistriškumą. A. Baranauskas ne kartą akcentuoja prigimties dovanos grožį: netikrumas, apsimitimas, perdėjimas, negali "nei klausytojams patikti, nei jų sugriaudinti" (2, p. 32). Tačiau prigimties talentai yra šiurkštūs ir negražūs, todėl Konspektų autorius teigia, kad juos reikia įvairiomis mokslo priemonėmis ištaisyti, išdailinti, bet, įspėja, nesukraipyti (2, p. 20). Tik prisipildę debesys gausiu lietumi užtvindo žemę, taigi ir kalbėtojui reikia pačiam pažinti ne tik daugybę dvasiškųjų, bet ir pasaulietiškųjų mokslų, tarp jų logiką, istoriją, filosofiją, grožinę literatūrą ir, žinoma, bendrąją retoriką. A. Baranausko homiletika aprėpia visas penkias klasiškos retorikos technikas: medžiagos radimą, plano sudarymą, stilistinį teksto parengimą, atminties lavinimą bei balso, intonacijų, gestų techniką. Daug dėmesio skiriama

kalbėtojo asmenybei, minimos tos savybės, kurių reikia Dievo žodžio skelbėjui: žado dovana, skaistybė išsarmės, protas, gerai tiesą suimantis, gyva vaidentuvė, tvirta valia ir dvasios karštybė, be kurios žodžiai, "bebūdami kažin kaip iškalbingi ir jaudulingi, neturi jokios sylos: kliudo klausytojų ausis, bet jų širdies nepasiekia" (2, p. 82). Visų šių talentų ir dorybių pamatu A. Baranauskas laiko išmintį: "ji išpa-sako visa, ko reikia, ir nieko daugiau... išmintis visiems intinka: kas paspirta sveiku protu, tai visus perkalba, ir gra-žuojsi tuomi turtingi ir ubagai, mokyti ir tamsūs" (2, p. 118). O juk kalbėti tai, kas reikia, kaip reikia, kiek reikia, - yra kartinis klasikinės retorikos akmuo. Iš Konspekto dė-sptomų minčių ir paties autoriaus kalbėjimo galima spręsti, kad A. Baranauskas buvo klasikinės iškalbos šalininkas, tokios, kuri "esti gilumi mislės". Todėl svarbiausia autoriui racionalus mąstymas, mokslo versmės. Jis sako, jog "moks-las iškalbumą ažuostoja, iškalbumas gi mokslo ne" (2, p. 64).

A. Baranauskas nemėgsta daugiažodės, miglotos, "kvietkuotos" kalbos, kuri "iškalbos taisyklės vadindama kūdikio vystyklais, ryšiais ir pančiais proto, beria tikslai be-ria papuošas, paveikslus, aukštus žodžius, nei jų kaip rei-kia neaptarydama, nei nežiūrėdama, ar čia jiems vieta" (2, p. 70).

Apžvelgus A. Baranausko iškalbos mokslo teoriją, kyla klausimas, o kaipgi ji buvo įgyvendinama. A. Baranausko auklėtiniai teigia, jog profesorius buvęs reiklus ir griežtas, nemėgęs "štukų provijimo", nepasirengusiems šaltai ir sau-sai tardavęs: "pakaks, sėskis". Gabesniems ir darbštes-niems jis duodavęs gerų pamokslų pavyzdžių; pratinda-vęs pačius juos rašyti, nes tik savarankiška kūryba išugdo talentus ir išgales.

Be to, puikų iškalbos "paveikslą" auklėtiniai regėjo ir savo profesoriaus asmenyje. "Buvo tai vyras aukšto ūgio,

gilaus mokslo, tvirto būdo, geležinės valios... turėjo gražų balsą", - prisimena A. Baranauską Maironis (5, p. 1992). O štai ką apie jį sako Vaižgantas: "iškalbus buvo: kalba liejo-si audringomis vilnimis, kaip upė. Patetingose vietose styp-čiojo ant pirštų". A. Baranausko auklėtinis Adomas Jakš-tas pabrėžia profesoriaus išminties dovana (donum sapien-tiae) (3, p. 437). O A. Baranausko biografas J. Stakauskas rašo, jog Vyskupas "inteligentų draugijoje visus žavėda-vęs savo gražia kalba, įvairių poetų citatomis ir įvairiais prie-žodžiais, stebindavęs atmintimi" (2, p. 441-442). Būdamas Seinų vyskupu, sakydavęs ilgus, vaizdingus pamokslus, gaudindavęs klausytojus, jo žodžius lydėdavęs garsus su-jaudintos liaudies raudojimas. Yra išlikęs "Seinų Vyskupo piemeniškas laiškas", liudijantis A. Baranausko iškalbos profesionalumą.

O aptartieji paskaitų Konspektai kartu yra ir pedagogi-nės iškalbos pavyzdys. Toks mokymo būdas ir šiandieną nepasenęs: A. Baranausko pamokos ne tik moko, šviečia, veda, bet ir širdin eina, žavi savo teksto grožybe.

Pirmasis Konspektų įspūdis - stebinančias jų aktualumas. Atrodė, tarsi po 120 metų būtume aptikę talentingo meni-ninko paveikslą, į kurį žiūrėdami randame vis naujų netikė-tų prasmų.

LITERATŪRA:

1. Sveikas būk, Klemensai / A. Baranauskas. Raštai. - V., 1970, T. 1.
2. Citata iš A. Baranausko "Mokslo šventosios iškalbos", arba homiletikos konspektų, saugomų Vilniaus universiteto Moks-linės bibliotekos Rankraščių skyriuje, pozicijos Nr. D 113 žr.: Konspektai.
3. Literatūra ir kalba. XIX: A. Baranauskas. - V., 1986.
4. Archivum philologicum, 1931, T. 1.
5. Maironis. Raštai. T. 3. Antroji knyga. - V., 1992.

ANT VYSKUPO ANTANO KAPO

D-ras Balsys^{*}

13/26 lapkričio sukako trys metai nuo dienos, ku-rioj Lietuva neteko vieno savo vyro, vyskupo Anta-no Baranausko. Nežinau ar lygiai visiems lietuviams tas vardas mielas: girdime kartais balsus kaltinan-čius velionį už menką patriotizmą, už neprisidėjimą prie visuotinio lietuvių judėjimo, už pataikavimą len-kams ant Seinų sosto sėdint ir iš viso už apsileidi-mą darbe tautos labui, nors šis paskutinis prikai-šiojimas dingio, užėmus milžinišką, jam tik beveik vienam pajegiamą darbą versti Bibliją.

Tegul šneka sau ką kas nori, man užtenka atsi-minti "Anykščių šilėlį" su įstabia to veikalo įtampa, su mūsų skardžios kalbos perlomis, su neapsakoma

žodžių harmonija, su Lietuvos gražumo žemčiūgais, su iškilaus patriotizmo akordais, - ir Barono vardas mano akyse darosi brangus ir didelis, lyg obelis-kas ant kokios plačios erdvės, kur knibžda aplinkui mažutėlis sviesto skruzdėlynas. Aš neketinu nutarti galutinai šito vyro didumą, nėra lengva apsirikti per mažu jį pavadinus. Tolesnioji ateitis išmatuos šito mūs obelisko aukštį ir parinks jam ant tautiško par-naso tinkančią vietą. Tačiau težino šios godynės karta, kad Barono vardas yra amžinas ir temoka ir jį - didvyrį - gerbti, nėra šaip gali sulaukti ateityje ne-gražaus prikaišiojimo.

Ta galdynė autoriaus "Anykščių šilėlis", imu tave

^{*} Jurgis NARJAUSKAS (1876-1943). Vertėjas, tautosakininkas. Baigė Seinų dvasinę seminariją, dėstė joje, o vėliau Kauno dvasinėje seminarijoje, dirbo Telšių vyskupijos kurijoje. Išvertė Dantės "Dieviškąją komediją", Ovidi-jaus kūrinių, užrašė liaudies dainų ir jų melodijų.

Kripta Seinų katedros sienoje, kur palaidotas Antanas Baranauskas

šiandien už rankos ir veduos ant jo kapo. Šioje neramioje sukaktuvių dienoje padoru yra paliūdėti, padūsauti, pamąstyti, pasimelsti už dūšią. Guli jisai, vysk. Antanas, Seinų katedroje. Štai mes įeiname į vidų. Prieš mus šonais eilė pilorių, papuoštų nedideliais altorėliais, o priešais, pačiame gale, didysis altorius. Viską, ką matome: altorių su altorėliais, pilioriai, sienos, grindys ir šventovės skliautai savo nuvargusia, nejauna išvaizda liūdnei mus liūdnus pasitinka. Einame tolyn, iki viduriui bažnyčios, kur mūs akims pasirodo kairėje ir dešinėje pusėje dvi koplytėlės. Kairėje, ties pat viduriu, kabo ant vielos žiburėlis, ką reiškia, jog čionai altoriuje slepiasi patsai Viešpats. Mes klaupiame į jį į vidų ir atiduodam jam pritinkančią garbę, nes Jis šių namų vyriausias Valdovas. Proga mus leidžia šitam Dievo kambarėlyje visai netikėtai susidurti su vienu pažįstamu. Žemiau koplytėlės grindų beesama mūrinto buto, kuriame ilsisi ažuoliniame karste (grabe) vysk. Strašinskis, suvedęs mus su savais lietuviu neapykanta ir persekiojimu jo kalbos. Neprisišnekinėsime jam savo senų skriaudų, bet geisime krikščionišku būdu amžino atsilsėjimo. Nerami mūsų širdis ieško kuo veikiausiai išvysti savo dainiaus kapą. Jisai kitoje koplyčioje.

Nuliūdusiu ir neramiu žingsniu įžengiame į čionatės. Priešais pasirodo apskuręs ir nutriušęs altorius, kas da labiau slėgia širdį. Bet štai kairioje, šaly altoriaus nušviečia akis gražus, iš balto marmuro bareljefas, iš kurio iš sykio lengva atminti vyskupo paminklą: galva nukreipta į altorių, ištiestoje ranko-

je lazda, o visa žmogysta, klūpanti ant nedidelės klūpyklėlės, pridengta su kopa. Mes skubame artyn, rengiamės melstų, verkti, bet neiškenčiame nemetę akių ant tų raidžių auksinių, ką apačioj paminklo žėri. Ir ką gi išvystam? Tai ne tas vardas čion užrašytas, kurio ieškome ir kurį tikėjomės čia po puikiu paminklu rasią. Ne, čion palaidotas vysk. Vierzbovskis.

Kurgi ant galo mūsų dainiaus paminklas? Kur jo kapas? Rodyk mums greičiau, vadove, neduok taip ilgai išsiilgusiai širdžiai sopėti. Štai ve kur! Kreipk savo akį nuo ten, kur užsivylimą rado, į priešingą pusę, o širdis tebūna tvirta iškęsti da vieną baisiai skaudų smūgį. Regėk! Štai ant sienos, neaukštai nuo žemės diktokas balšvas taškas, tarytum savimi iššutęs, tarytum nudažytas kalkėmis. Viršuje to taško styro įkalta plona vinis, o žemiau ties pat nudažytos vietos viduriu kabo kažin kokia skarda (blekė): vietomis surūdijusi, vietomis žibanti geltonai. Bet sakyk greičiau, ką tas viskas reiškia? Nejaugi yra čion kas bendro su brangiu lietuviui Barono vardu? Taip, yra čia dainiaus kūnas į sienos šoną įmūrintas. Tas platus taškas, ką taip nemeiliai akį ir širdį užgauna, tai mūrininkų dirbtuvių pirm trijų metų padarytas. Ant tos vinios, be tikslo dabar styrančios, buvo pakabintas žolynų vainikas, bet sausai suvyto ir nubyrėjo žemėn: tik gryną siūlelį nukabino zakristijonas, o sutrupėjusius lapelius iššlavė samdininkė su sąšlavomis. Nuo tos surūdijusios skardutės, ką žemiau kabo, da nespėjo išdilti raidės. Paskaityk, kad lenkiškai moki, ten aiškiai stovi:

S + P

Antoni Baranowski

Biskup Sejnenski

uz. d. 17 Grudnia 1835 r.

um. d. 26 Listop. 1902 r.

Tai čion ilsis tas kūnas, ką tokią didelę dvasią savyje nešiojo. Čia gali, Lietuvi, melstis, raudoti. Čia tau užkaisti iš gėdos pridera, jog trejus metus buvai užmiršęs jį ir vos tik šiandien pamatei, kaip tas brangus kapas apleistas, niekieno nepuošiamas. Čia susiprasti ant galo tau pridera, kokios turi pridermės šiame dalyke. Ne svetimtaučiai skelbs tavo dainių garbę, dabins kapus, ne jie statys mūsų poetams paminklus. Lenkai nuo savęs užtektinai pagerbė a. a. vysk. Baranauską: jie pakabino skardą su savo parašu ir užmetė vainiką ant kapo. Vainikas jau subyrėjo, o skarda baigia rūdyti. Dabar ateina laikas tau, Lietuvi, išreikšti savo tautiškus jausmus.

Tik ryžkis, dabartinioji karta, ir pasirodyk verta buvusi, kad tavo tarpe gyveno poetas. Papuošk Barono kapą ne vystančiais žolynais ir rūdyjančiais blizgučiais, bet paminklu, kurį nei ateinanti gadynė nepapeiktų.

VILNIAUS ŽINIOS,
1905 m. gruodžio 31 d. Nr. 271

IŠ ANYKŠČIŲ ŠV. MATO BAŽNYČIOS IR KLEBONIJOS PRAEITIS (XV A. VIDURYS - XVIII A.)

Artūras DUBONIS

Anykščių šv. Mato (Motiejaus vardu vadinama XVI a.) bažnyčios fundavimo dokumentų neišliko. Lenkų istorikas J. Ochmanskis spėjo, kad bažnyčia įkurta 1431-1500 m. laikotarpiu. Mums pavyko nustatyti tikslesnę datą, remiantis Anykščių bažnyčios kunigo klebono Vaitiekaus 1522 m. bylos su Čedasų dvaro savi-ninku Grigu Astikaičiu, kai šis pamėgino užimti klebonijai priklausiusias žemes ir valstiečius Vyžuonose¹, duomenimis. Iš dokumento matyti, jog Anykščių klebonija, be abejonės; su bažnyčia, jau egzistavo, kai Anykščių valsčių administravo Mikalojus Astikaitis (Radvilų giminės pradininko Radvilos Astikaičio brolis). Čia jis vietininkavo 1442-1452 m. Todėl šitą dešimtmetį reikia laikyti šv. Mato (Motiejaus) bažnyčios gimimo diena. Šis laikotarpis sutampa su svarbiausiu Anykščių istorijos įvykiu: 1440 m. čia kurį laiką rezidavo vos tryliktus metus einantis Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras (1440-1492). Jis turi būti laikomas bažnyčios įkūrėju. Vatikano archyve (Roma) yra dokumentų, jog šv. Mato (Motiejaus) bažnyčia funduota Lietuvos valdovo, o ne Vilniaus vyskupo. Šie duomenys užfiksuoti Vatikane, nes 1512-1513 m. popiežiaus įgalioti asmenys sprendė ginčą Romoje, ar gali tūlas Jonas Lisnowskis tapti Anykščių ir Utenos bažnyčių klebonu, mat abi jos galbūt priklausė pasauliečių teisei². Nesusipratimo šaknys glūdėjo 1501 m., kai Lietuvos valdovas Aleksandras nemažai didžiojo kunigaikščio teisei priklausiusių bažnyčių perdavė Vilniaus vyskupui Vaitiekui Taborui, kad šis galėtų pats išrinkti ir į jas paskirti lietuvių kalbą mokančius kunigus. Anykščių bažnyčia pateko į perduotųjų tarpą. Kartu valdovas prarado teisę tvarkyti tų bažnyčių reikalus. O dėl Anykščių ir Utenos kilo minėtas nesusipratimas, kam nors iš pasaulietinės Lietuvos valdžios trukdant klebonu skirti J. Lisnowskį, kai tuo tarpu, skyrimo reikalus tvarkė Vilniaus vyskupas. Tiriant šį reikalą Romoje nustatyta, kad abi bažnyčios priklauso Lietuvos valdovo patronatui, nepaminint prieš dešimtmetį įvykusio jų perdavimo Vilniaus vyskupui³.

Natūralu, jog šv. Mato (Motiejaus) bažnyčia kūrėsi drauge su Anykščių miestu. Kur stovėjo pirmoji baž-

nyčia? Galimos dvi vietos. Pirmoji - tai dabartinė, prie brastos (tilto) per Šventąją. Antroji - tai buvusioji dvarvietė. Atrodo, ši prielaida tvirtesnė, nes yra žiupsnelis netiesioginių duomenų. Anykščių valsčiaus seniūno Jurgio Astikaičio vietininkas Mykolas Zviega 1523 m. šalia Anykščių bažnyčios pasistatė cerkvę. Tuomet šv. Mato (Motiejaus) bažnyčios klebonas, Vilniaus kapitulos kanauninkas, kunigas Vaitiekus pasirūpino, kad valdovas lieptų ją nugriauti. Ieškovo argumentas: "tokios cerkvės toje vietoje niekuomet nebuvo". Cerkvė nugriauta. M. Zviega, be abejo, reziduodavo pačiame Anykščių dvare, matyt jo teritorijoje ir maldos namus savo patogumui susirentė.

Per šimtą metų po Anykščių bažnyčios fundavimo susidarė jos klebonijai priklausančių valdų kompleksas iš valdovo dovanotų žemių, valstiečių ir duoklių. Nėra duomenų kaip tai vyko XV a. antrojoje pusėje - pirmos žinios yra iš 1500 m., kai valdovas įsakė Anykščių valsčiaus seniūnui Grigui Astikaičiui nuo Kavarsko (tuo metu dar Mažieji Pienionys) mokėti dešimtinę Anykščių bažnyčiai. Kavarsko bažnyčia iki 1538 m. buvo jos filija. Bet tais metais miestelį valdęs Jurgis Astikaitis apdovanojo bažnyčią savo žemėmis, tuo funduodamas Kavarsko kleboniją⁴. Nuo tada Kavarsko bažnyčia visam laikui ištrūko iš administracinės priklausomybės Anykščiams. Matyt 1507 m. galutinai apibrėžtos Anykščių klebonijos žemių ribos, tais metais valdovo matininkams nustačius kaimyninio Pienionių valsčiaus sienas⁵. Neužilgo didysis kunigaikštis 1533 m. ir 1535 m. įpareigojo Pienionių seniūną mokėti dešimtinę Anykščių bažnyčiai⁶. Ją sudarė du akmenys vaško ir dvi lietuviškų grašių kapos. Žinoma, jog 1513 m. Anykščių ir Utenos bažnyčių turbūt metinės pajamos siekė 200 dukatų⁷. J. Ochmansko duomenimis XVI a. viduryje Anykščių parapija tapo viena iš septyneto turtingiausių, nors ir paskutinėje tos rikiuotės vietoje. Tai - Geranainiai, Ramygala, Slanimas, Naujieji ir Senieji Trakai, Vitebskas ir Anykščiai⁸. Šioje turtingoje parapijoje klebonu tarnavo net Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius (1556-1579)⁹.

Šaltiniuose yra išlikę ir fragmentų apie pastoracinę

¹Centrinis valstybės istorijos archyvas (toliau - CVIA). F. 389. Lietuvos Metrika. Knyga 224. L. 91v-92.

²Archivum Secretum Vaticanum. Reg. Lat. 1276. L. 157v-163v.

³Ten pat. L. 160v. Iki J. Lisnowskio Anykščių ir Utenos bažnyčias valdė kunigas Stanislovas iš Vilniaus. (L. 158).

⁴CVIA. F. 694. Ap. 1. B. 3507. Vilkmergės dekanato klebonijū stovio 1784 m. aprašymas. L. 8.

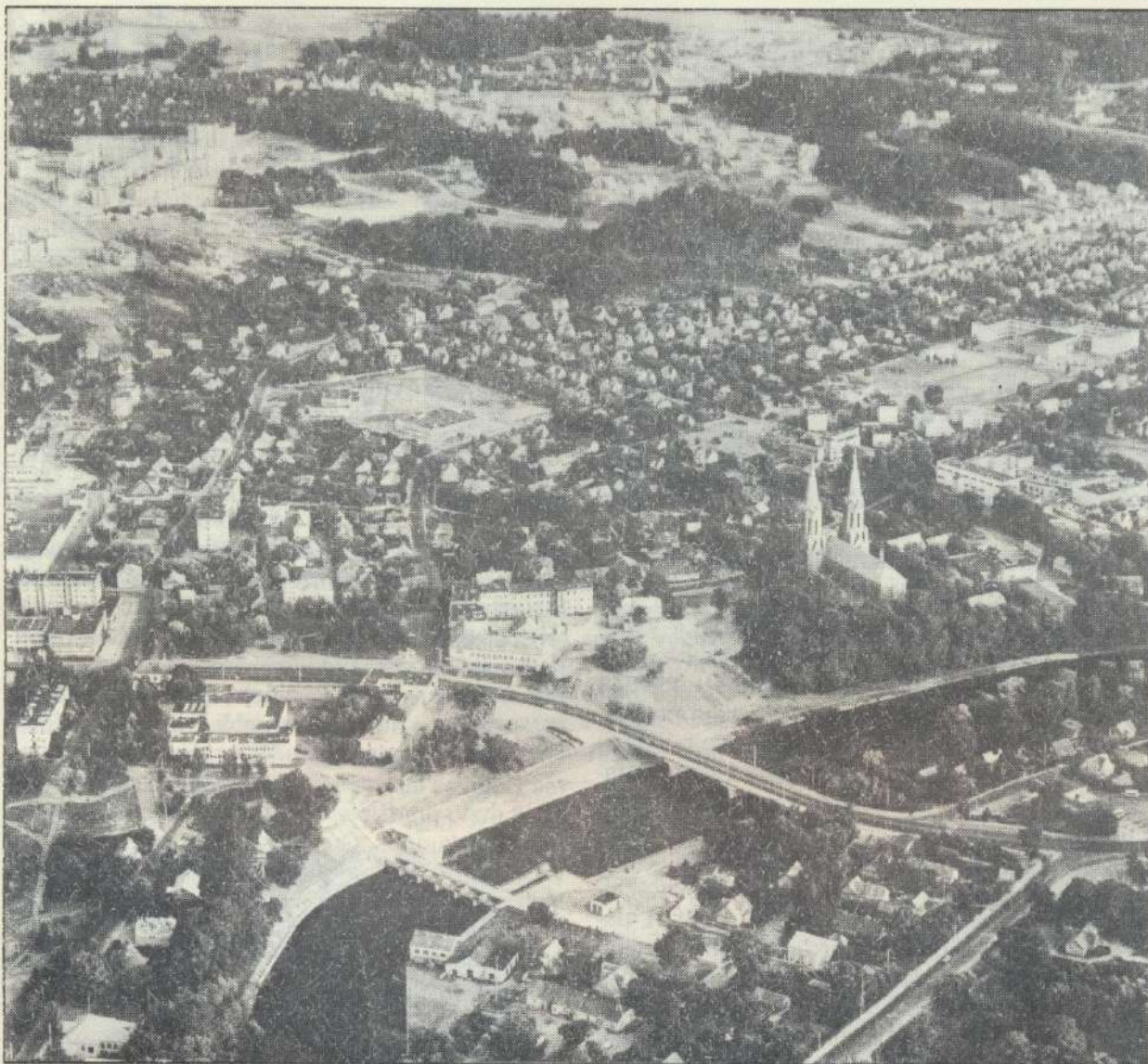
⁵Ten pat. L. 109.

⁶Ten pat. L. 108v.

⁷Žr. išn. Nr. 2. L. 161v.

⁸Ochmanskis J. Biskupstwo wilenskie w sredniowieczu: Ustroj i uposażenie. Poznań, 1972. S. 102.

⁹CVIA. 694/1/4503. L. 14. Pažymima, kad vyskupas V. Protasevičius kartu yra ir Anykščių klebonas.

Iš paukščio skrydžio atsivėrusioje miesto panoramoje žvilgsnį pirmiausia patraukia bažnyčios bokštai.
Kazimiero STROLIOS nuotrauka

veiklą Anykščiuose - apie šv. Onos brolijos veiklą. Šv. Ona nuo pirmųjų krikščionybės amžių garbinta kaip santuokos globėja. Lietuvoje šios brolijos veiklos plėtimu rūpinosi bernardinai (griežčiau regulos besilaikantys pranciškonai). Šv. Onos broliją Anykščiuose 1635 m. patvirtino Vilniaus vyskupas, o tų metų kovo 21 dieną brolijos vyresnybė Varšuvoje jai suteikė visas reikiamas teises. Brolijos iniciatorius bei fundatorius Anykščiuose buvo iš čia kilęs Vilniaus kapitulos kanauninkas bei katedros dekanas Martynas Žiogelis (orig. Žagiel). Susibūrimo vieta buvo jo giminės koplyčia šalia šv. Mato (Motiejaus) bažnyčios. Šv. Onos brolijai leista vykdyti procesijas, kiekvieną vakarą bei per šv. Oną laikyti mišias. M. Žiogelis 1643 m. testamentu įpareigojo šv. Onai skirtame Anykščių bažnyčios altoriuje kas savaitę laikyti vienas mišias už var-

guolius, o kitas - už šv. Oną. Jis įpareigojo pastatyti jai skirtą koplyčią. Iki šiol ši šventoji lieka labiausiai anykštėnų gerbiama.

Svarbiausiu XVIII a. įvykiu Anykščių bažnyčios istorijoje laikytinas naujos, mūrinės klasikinio architektūros stiliaus bažnyčios pastatymas. Ji beveik užbaigta 1784 m. Beje, maždaug tuo metu nuo Anykščių klebonijos turėjo atsiskirti Kurklių bažnyčia¹⁰. Įdomi detalė, įžymusis architektas Laurynas Stuoka-Gucevičius (1753-1798) kilęs iš Anykščių klebonijos Migonių kaimo.

¹⁰CVIA. 694/1/3507. L. 18.

LLA PARTIZANAI PANEVĖŽIO APSKRITYJE 1944-1945 M.

Gintaras VAIČIŪNAS

Į Panevėžio apskritį tuoj po karo įėjo Troškūnų, Viešintų, Andrioniškio, Traupio, Surdegio, Raguvėlės apylinkės, tai daugiau kaip trečdalis dabartinio Anykščių rajono teritorijos. Kaip tik Troškūnų valsčiuje susibūrė Šarūno rinktinė, 1947 metais išaugusi į Algimanto partizanų apygardą. Andrioniškio valsčiaus Butkiškių vienkiemyje, Jovaišių sodyboje 1948-1949 metais veikė visos Aukštaitijos partizanų štabas. 1945 m. gegužės-birželio mėnesiais netoli Raguvėlės veikė 3-ios LLA Šiaurės Lietuvos apygardos štabas. Šie gana svarbūs Lietuvos rezistencijos istorijai faktai yra susiję ir su Anykščių krašto istorija.

Troškūnų valsčiaus partizanai 1944-1945 m.

Pirmieji partizanų būrių organizatoriai ir vadai Troškūnų valsčiuje buvo: studentas medikas iš Troškūnų miestelio Antanas Slučka-Šarūnas, nuo 1948 m. pradėjęs vadovauti visos Aukštaitijos partizanams, Steponas Jočys-Barzda, Traidienio būrio vadas iš Troškūnų valsčiaus Milaikiškių kaimo, Antanas Aliukas-Kuprys iš Troškūnų valsčiaus Alukėnų kaimo, Petras Mameniškis-Girėnas iš Troškūnų miestelio, Antanas Pasmokis iš Troškūnų valsčiaus Girelės kaimo. Jie buvo pirmųjų, Troškūnų valsčiuje susikūrusių partizanų būrių vadai. 1945 m. pabaigoje tų būrių pagrindu susikūrė Šarūno rinktinė, prie rinktinės organizavimo taip pat aktyviai prisidėjo Lietuvos kariuomenės aviacijos pulko leitenantas Vaclovas Girdėnas-Lakūnas iš Šiaulių miesto, Lietuvos kariuomenės leitenantas Juozas Malinauskas-Margis iš Ukmergės apskrities Vidiškių miestelio, Lietuvos kariuomenės viršila Augustas Paplavas-Ažuolas, kilęs iš Biržų apskrities, Jonas Stanevičius-Dėdė Vaitkus iš Troškūnų valsčiaus Užnevėžio kaimo ir Antano Slučkos broliai Stasys Slučka-Bistrūnas, Bronius Slučka-Jurginas. Būtent šie partizanai sudarė Šarūno rinktinės branduolį. 1945 m. gruodžio pabaigoje apie 80 gerai ginkluotų partizanų perėjo per Troškūnų miestelį, skrebai pasislėpė Troškūnų bažnyčios šventoriuje už storų mūro sienų. Po to partizanai pasitraukė į Troškūnų miškus ir išsidėstė prie Mašinkų kaimo. Greitai tą rajoną apsupo NKVD kariuomenė ir skrebai. Kareiviai puolė partizanus su dviem tanketėmis, bet partizanai sugebėjo apsiginti ir tvarkingai pasitraukti, žuvo tik trys partizanai, o kareivių ir skrebų - keturiolika.

Ir vėliau ne vieną kartą Šarūno rinktinės partizanai įsiverždavo į Troškūnų miestelį, apšaudydavo skrebus būstinę. Vienas pirmųjų iš būrių vadų žuvo Antanas Pasmokis iš Girelės kaimo. Jo būrio parti-

zanai Troškūnų apylinkėse buvo persekiojami su lėktuvu, vadas buvo sužeistas ir, nenorėdamas pasiduoti, susisprogdino.

Susikūrus Šarūno rinktinei, Antanas Slučka-Šarūnas dažnai vykdavo į kaimyninius partizanų būrius, veikusius Šimonių girioje, Subačiaus, Viešintų, Raguvos, Kavarsko, Anykščių valsčiuose. Rinktinės vadas užmezgė glaudžius ryšius su 3-ios Šiaurės Lietuvos laisvės armijos apygardos vadovybe. 1946 metų pradžioje Šarūno rinktinėje buvo sudarytos trys kuopos, Gražinos kuopa veikė Troškūnų valsčiuje, kuopos vadas Jonas Stanevičius-Dėdė Vaitkus, Butageidžio kuopa veikė Kavarsko valsčiuje, kuopos vadas Antanas Jogėla-Ažuolas iš Kavarsko valsčiaus Repšėnų kaimo, ir Algirdo kuopa veikė Viešintų, Šimonių valsčiuose, kuopos vadas Juozas Ališauskas-Beržas iš Viešintų valsčiaus Inkūnų kaimo. Gražinos kuopą sudarė 3 būriai: Traidienio, Lengvenio ir Kuprio, šių būrių vadai Steponas Jočys-Barzda, Jonas Baltakys-Vilkas, Antanas Aliukas-Kuprys. Butageidžio kuopą sudarė taip pat 3 būriai: Tigro, Lokio ir Liūto, būrių vadai Aleksas Velonis-Tigras, Bronius Sudeikis-Klajūnas, Antanas Juozukėnas-Liūtas. Algirdo kuopa irgi 3 būriai: Vytenio, Perkūno, Blindos, tų būrių vadai Petras Indriūnas-Vėbras, Jurgis Urbonas-Lakštutis, Antanas Starkus-Montė. Minėti partizanų būriai išsilaikė iki 1948-1949 metų.

Viešintų valsčiaus partizanai 1944-1945 m.

1944 metų pabaigoje 1945 metų pradžioje Panevėžio apskrities Miežiškių, Naujasodžio, Panevėžio valsčiuose nusileido trys desantininkų grupės, paruoštos vokiečių žvalgybos mokyklose Rytų Prūsijoje. Grupėms vadovavo Lietuvos kariuomenės leitenantai Antanas Šilas-Kovas, Vladas Jazokas-Petrakis ir vyresnysis leitenantas Steponas Girdžiūnas-

Gegužis. 1945 m. pradžioje šių desantinų grupių pagrindu susibūrė 3-oji Šiaurės Lietuvos Laisvės apygarda. Tais metais šiai apygardai priklausantys partizanų būriai veikė ir dabartinėje Anykščių rajono teritorijoje - Viešintų, Surdegio, Žviliūnų, Raguvėlės, Nociūnų, Sedeikių, Plikiškių, Mikierių, Andrioniškio apylinkėse, tai yra visoje buvusio Viešintų valsčiaus teritorijoje. Prie 3-ios LLA Šiaurės Lietuvos apygardos 1945 metais buvo prisijungusi ir Šarūno rinktinė, veikusi Troškūnų valsčiuje. Viešintų valsčiuje veikė keturi partizanų būriai, priklausantys 3-jai Šiaurės Lietuvos apygardai. Juozo Masilionio - Sidabro 10-12 partizanų būrys veikė Surdegio apylinkėse. J. Masilionis kilęs iš Subačiaus valsčiaus Pajuodžių kaimo. Petro Masilionio - Napoleono 10-15 partizanų būrys veikė Viešintų apylinkėse. P. Masiulionis kilęs iš Viešintų valsčiaus Puščių kaimo. Vlado Stankevičiaus - Raišelio būrys (10-12 partizanų) veikė Raguvėlės krašte, šio būrio vadas buvo kilęs

Algimanto apygardos partizanų vadovybė (iš kairės į dešinę): Stasys Gimbūtis-Tarzanas, Šarūno rinktinės vadas, suimtas 1949 m. lapkričio 1 d., nuteistas mirties bausme. Antanas Slučka - Šarūnas, Šiaurės Rytų srities vadas, žuvo 1949 m. lapkričio 27 d. Antanas Starkus-Montė, Algimanto apygardos vadas, žuvo 1949 m. lapkričio 1 d. Henrikas Danilevičius-Vidmantas, 1947-1948 m. Prisikėlimo apygardos vadas, žuvo 1949 lapkričio 1 d. Jonas Liesys-Algis, Prisikėlimo apygardos vado adjutantas, žuvo 1949 m. lapkričio 1 d.

Šiaurės Rytų srities štabo organizacinio skyriaus viršininkas Viktoras Sabaliauskas-Kirvis, 1953 m. nuteistas mirties bausme, jo brolis Albinas Sabaliauskas-Markuška buvo nuteistas mirties bausme 1945 m. Kitoje šios nuotraukos pusėje užrašas: "Kruvinų Laisvės kovų prisiminimui ginklo broliui Rytojui. Kirvis. 1951. X.3"

iš Subačiaus valsčiaus. Karklo būrys, būrio vadas Antanas Birbilas - Baltušis. Jis kilęs iš Viešintų valsčiaus Virsnio vienkiemio. Albino Sabaliausko - Markuškos būrys veikė Šimonių, Nociūnų, Migonių apylinkėse, būrio vadas kilęs iš Šimonių valsčiaus Gaičių kaimo. Visi paminėti partizanų būriai ir būriai, veikę Subačiaus ir Miežiškių valsčiaus Panevėžio apskrityje, sudarė Beržo kuopą, kurioje buvo 120-150 partizanų, susiskirsčiusių į 10-12 būrių. Beržo kuopai vadovavo Adolfas Bagdonas - Beržas, buvęs Lietuvos kariuomenės leitenantas, kilęs iš Pumpėnų valsčiaus Kalno kaimo. Jis buvo 1945 m. lapkričio 5-tą dieną suimtas ir tais pačiais metais nuteistas mirties bausme. Beržo kuopos vado pavaduotoju buvo viešintiškis, kilęs iš Virsnio vienkiemio Antanas Birbilas - Baltušis. Jis buvo suimtas 1945 metų birželio 29 dieną, kaip ir kuopos vadas nuteistas mirties bausme.

1945 metų gegužės - birželio mėnesiais netoli Raguvėlės buvo įsikūręs 3-ios Šiaurės Lietuvos Laisvės apygardos štabas. Du štabo nariai buvo kilę iš dabartinio Anykščių rajono. Tai Rafaelis Sargautas - Skirmantas ir Stasys Dirsė - Prabočius. Kilęs iš Juostininkų, R. Sargautas vokiečių okupacijos metais mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, štabe dirbo propagandos ir agitacijos skyriuje, suimtas 1946 metų gruodžio 24 dieną, nuteistas 25-iems metams lagerio ir 5-iems metams be teisių. Stasys Dirsė - Prabočius, buvęs vokiečių desantininkas, suimtas

1945 metų lapkričio 15 dieną, kaip ir R. Sargautas nuteistas 25-iems metams lagerio ir 5-iems be teisių. Jis kilęs iš Traupio apylinkės Janapolio kaimo.

Beveik visi paminėti Viešintų valsčiaus partizanų vadai buvo baigę vokiečių žvalgybos mokyklas Rytų Prūsijoje ir su desantinėmis grupėmis atsidūrę Lietuvoje. Tarp jų Antanas Birbilas-Baltušis, Albinas Sabaliauskas - Markuška, Vladas Stankevičius - Raišelis, Rafaelis Sargautas - Skirmantas, Stasys Diršė-Prabočius. Visi šie partizanai buvo suimti 1945 metais. A. Birbilas ir A. Sabaliauskas nuteisti mirties bausme, kiti 25-iems metams lagerio ir 5-iems metams be teisių. Skaudi netektis partizanams buvo Lietuvos kariuomenės leitenanto, paskutinio 3-ios LLA Šiaurės Lietuvos apygardos vado Valdo Jazoko - Petraičio žuvimas 1946 m. vasario 13 dieną. Jam žuvus, nustojo veikusi ir 3-ioji LLA Šiaurės Lietuvos apygarda, bet tada vis didesnis vaidmuo teko Troškūnų valsčiuje susikūrusiai Šarūno rinktinei. Aktyviai veikė Šarūno rinktinės štabo nariai, jie

aplankė daugelį kaimyninių partizanų būrių, organizacinis darbas padėjo gerokai praplėsti Šarūno rinktinės veiklos ribas. Daugelis partizanų būrių, anksčiau veikusių 3-ios LLA Šiaurės Lietuvos apygardos sudėtyje, prisijungė prie Šarūno rinktinės. Sunaikinus 3-ąją LLA Šiaurės Lietuvos apygardą, Šarūno rinktinė įsijungė į Vytauto apygardą, kurios centras buvo Utenos apskrityje. Dalis Viešintų valsčiuje veikusių partizanų būrių išsisklaidė, likę partizanai įsijungė į kitus būrius. Juozo Masilionio - Sidabro būrio partizanai, veikę Surdegio apylinkėse, įsijungė į Traidenio būrį. Petro Masilionio - Napoleono būrio partizanai, veikę Viešintų apylinkėse, įsijungė į Vytenio būrį. Vlodo Stankevičiaus - Raišelio būrio partizanai, veikę Raguvėlės apylinkėse, įsijungė į Antano Vaičiukonio - Šermukšnio būrį.

Albino Sabaliausko - Markuškos būrio partizanai, kaip ir Napoleono būrio, įsijungė į Vytenio būrį. Nuo 1946 metų didžiausias partizanų būrys, veikiantis Viešintų valsčiuje, buvo Vytenio būrys, kuriam vadovavo Petras Indriūnas - Vėbras.

Paskutinis Šarūno rinktinės vadas Povilas Tunkevičius-Kastantas iš Troškūnų valsčiaus Stukonių kaimo, žuvo 1950 m. rugsėjo 30 d. Jovaro kuopos Perkūno būrio partizanas Albertas Pakenis-Jūreivis, žuvo 1951 m. balandžio 14 d.

Traupio apylinkės partizanai 1945-1946 m.

Didesnė dalis dabartinės Traupio apylinkės po karo priklausė Raguvos valsčiui, kuris įėjo į Panevėžio apskritį. Netoli Traupio miestelio yra Juodgirio ir Troškūnų miškai. Nemažai apylinkės kaimų jaunimo po karo slapstėsi šiuose miškuose. NKVD agentūrinėse - operatyvinėse 1944-1945 m. bylose nurodyta net keletas partizanų būrių, veikusių tarp Traupio ir Kavarsko miestelių, minimi Lietuvos kariuomenės leitenantai Žižiūnas, Romas Kačinskas, Vaclovas Juospaitis ir partizanų būrio vadas Petras Brigatskas - Atila. Apie paskutinius du partizanus informacija bylose yra teisinga (tos pavardės kartojasi ir kituose dokumentuose), žinoma, kad Vaclovas Juospaitis žuvo 1946 m. sausio 6 d. Petras Brigatskas - Atila žuvo 1945 m. rugsėjo 14 d. Kavarsko valsčiuje prie Veršelių kaimo. Kitų dviejų partizanų pavardės paminėtos tik vienoje operatyvinėje byloje ir daugiau apie juos nėra žinių, neaišku ar tikrai tuo metu veikė minėti partizanų vadai. Nuo 1945 m. Traupio - Jusiškio kaimo apylinkėse susibūrė Antano Juozukėno - Liūto 15-20 partizanų būrys. 1946 m. šis būrys įsijungė į Šarūno rinktinės Butageidžio kuopą. Levaniškių-Šapio kaimų apylinkėse 1944-1945 m. susikūrė brolių Juozo ir Albino Sauliūnų būrys. Tarp Traupio ir Troškūnų veikė Antano Pasmokio būrys, dažniausiai jis laikėsi Troškūnų miškuose. 1945 m. vasario 2 dieną Juodgirio mišką apsupo NKVD kariuomenė, tuo metu žuvo net 18 partizanų, daugiausia iš Traupio apylinkių. Nuo 1946 m. Traupio apylinkių partizanai įsijungė į Vyties apygardos Briedžio rinktinę.

"...PAS MUS ŽYDĖDAVO TULPĖS"

Iš Laimos
ŽUKAUSKAITĖS-
RUIGIENĖS prisiminimų

Laima Žukauskaitė-Rulglėnė - rašytojo Antano Vienuolio dukra, aktorės Onos Rymaitės ir farmacininko Stasio Pelaičio krikštaduktė. Mokėsi Anykščiuose, 1942 m. baigė Kauno V-ąją gimnaziją. Kaune lankė provizoriaus padėjėjos kursus. 1944 m. kartu su vyru Albinu Rulglu pasitraukė į Vokietiją, vėliau į JAV, Los Andželą, kur iki šiol tebegyvena.

1969 m. Laima Rulglėnė aplankė sergančią motiną Vilniuje, trumpai pabuvojo ir Anykščiuose. Antrą kartą į tėviškę buvo atvykusi kartu su dukra Alma Jovlita Paplauskienė 1992 m. vasarą. O praėjusią vasarą savo prosenelių namus ir kapus Anykščiuose antrą kartą aplankė ir Laimos Rulglėnės anūkė Nida Paplauskaitė.

Atsimenu, kaip pas mus žydėdavo tulpės tame gėlyne, kur prie Tėtušiuo kapo. Būdavo gražu žiūrėti, kaip jis su laistytuvu vaikščiodamas ratu tas tulpes laistydavo. Gėlyno pakraščiai buvo apsodinti tulpėmis, daugiausia raudonomis, o viduryje buvo pilnas baltų narcizų. Tame gėlyne, kuris buvo prie klėtelės, vasarą labai gražiai žydėdavo karkliukai, levažandžiai ir rezetos.

Mano vaikystės laikais mano draugės tėvai buvo pasistatę naują namą jau beveik už miesto, ir netoli už jų daržų buvo matyti žydų kapinės. Iš ten buvo matyti ir vieškelis, kuris pro mūsų kapines ir pro šilėlį ėjo į Kurklius ir kuriuo atėdavo autobusas iš Kauno. Jei ko laukdavom atvažiuojant, tai, pamačiusios dulkių debesį, dar spėdavom nubėgti iki Baranausko aikštės, kur prie mūsų vaistinės autobusas sustodavo. O dabar Anykščių ir pažinti nebegalima, visas miestas išaugęs.

Mūsų namuose muzikos instrumentų buvo nedaug: tėvelio smuikas, gražiam aksominiam futliare, klarinetas ir pianinas, nupirktas man ir Stasiui mokytis muzikos. Tėvelio grojant jokiais muzikos instrumentais niekad negirdėjau. Mačiau jį tik diriguojant simfoniniam orkestrui, kurį taip mėgdavo klausytis per radiją ir, atsistojęs prieš aparatą, kartais diriguodavo. O kai paklausdavau, koks muzikos instrumentas jam geriausiai patinka, tai sakydavo, kad kaimo armonika.

Atsimenu šventes namie. Kiek darbo buvo Mamutei. Ji dirbdavo, tvarkydavo, kepdavo, o Tėtušiuokas Kūčių dieną mus išsivesdavo bent pusei dienos pasivaikščioti. Jei sniego būdavo nedaug, tai eidavom paupiu iki Puntuko brolio. Tai buvo mūsų mėgiamiausia pasivaikščiojimo vieta. Kūčioms būdavo visa šeima ir vaistinės darbuotojai. Kartais būdavo Stasio draugų, atėdavo netekėjusi tetulė Tapiliūtė ir visi, kas tik tuo metu mūsų namie gyvendavo. Geriausiai prisimenu du mūsų gyventojus - tai Karazijos fabriko buhalterį ir lietuvių kalbos mokytoją Stonkų. Tik gaila, kad taip trumpai man teko švęsti Kalėdas namuose.

Per antanines, kiek prisimenu, jokių didelių balių nebūdavo. Puseserės atėjusios iš vakaro ar anksti iš ryto apipindavo Tėtušiuo kėdę, Mamutė iškepdavo tortą, ir kas nors atėdavo

Pirmajame plane - Laima Žukauskaitė su savo vyru Albinu Ruigiu, antrajame - Antanas Vienuolis-Žukauskas, Elena Samanūtė, Leokadija Žukauskienė. 1943 m. rugsėjis.

Nuotrauka iš A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus fondų

pasveikinti. Aš dažniausiai nebūdavau namie, kai dar mokiausi Kaune - atostogas dar nebūdavo prasidėjusios. Tačiau per pačias paskutines antanines Tėtušiuokas buvo Kaune. Aš tada lankiau provizoriaus padėjėjos kursus ir birželio tryliką dar buvau Kaune. Mano vyras tą vasarą pravedė kažkokius sportininkų kursus. Stasiuko jau Lietuvoje nebebuvo. Tėtušiuokas atvažiojo į Kauną kažkokiais reikalais, o aš rengiausi važiuoti į Anykščius. Pas mus tada gyveno kelios studentės. Pasveikinom Tėtušiuoką, pavalgėm pietus, ir mane kažkas palydėjo į stotį. Taip aiškiai matau Tėtušiuoką stovintį tarpduryje ir liepiantį kažką pasakyti Mamutei. Atsisveikinom, ir tai buvo paskutinis kartas, kai jį mačiau. Jis užtruko Kaune, aš ir mano vyras parvažiojome į Anykščius, ir Mamutė, prikovusi mums didelius lagaminus, išleido mus į Žemaitiją, į vyro tėviškę. Iš ten vasaros pabaigoje ir išvažiojome toliau į Vakarus, kur prasidėjo mūsų tremties kryžiaus keliai. Visa tai buvo 1944-aisiais metais.

Spaudai parengė Vida ZASIENĖ

A videšimtąjį amžių lietuvių tauta pasitiko Rusijos imperijos sudėtyje. Bet šimtmetinė priespaudos, rusinimo politika neužgožė tautiškumo, savos valstybės siekių. 1905-aisiais metais krašte kilo tautinis sukilimas. Gal nevienodai valstiečiai, amatininkai suprato to judėjimo tikslus, skirtinga veikla ir prisidėjo prie sukilimo. Bet visgi tai buvo masinis judėjimas, labai plačiai apėmęs ir mūsų kraštą. Archyvinėse bylose stropiai susegta šimtai dokumentų (raportų, pranešimų, skundų), liudijančių apie [sijungimą į pasipriešinimą. Mitingai, rusų valdininkų, mokytojų išvijimai, degtinės parduotuvių daužymai, ginklavimasis kėlė baimę vietinei imperijos administracijai.

Išsamiai anykštėnų dalyvavimą 1905 m. tautiniame sukilime nagrinėjo habil. dr. Antanas Tyla knygoje "Anykščiai. Istorijoje, literatūroje, atsiminimuose".

Pasinaudodami žmonių susibūrimais šventadieniais miesteliuose, organizatoriai dažnai surengdavo mitingus. Vieno tokio suėjimo metu 1905 m. gegužės 29 d. (birželio 11 d.) Kavarske buvo nušautas aktyvus pasipriešinimo dalyvių persekiotojas Kavarsko uradnikas Matulevskis. Kurkliuose ginklu pasipriešinta pristavui Levkevičiui. Panašūs įvykiai kartojosi daugelyje Lietuvos miestelių, bažnytkaimių, kėlė nerimą caro valdžios pareigūnams.

Iš čia publikuojamų poros to meto dokumentų - valdininkų raportų, kur nusakomi įvykiai Kavarske ir Kurkliuose, gal pajusime kokiomis nuotaikomis gyveno šio šimtmečio pradžioje kavarskiečiai ir kurkliečiai, kaip buvo priešinamasi pavergėjams.

Antanas VERBICKAS

1905-ieji metai...

"Nužudymas, kiek man pavyko išsiaiškinti, įvyko sekančiomis ypatingomis aplinkybėmis. Gegužės 29 d. 1 val po pusiaudienio uradnikas Matulevskis išėjo iš savo buto ir nuėjo į vietinį paštą - telegrafo skyrių atiduoti pinigų, skyriuje Matulevskis prabuvo 20 minučių, išėjusį iš ten, arti bažnyčios, jį sutiko 3 nepažįstami vyrai, iš kurių du iš arti kelis kartus šovė į Matulevskį, o trečias badė peiliu. Daugelio žydų ir lietuvių, išeinančių iš bažnyčios akyse, Matulevskis buvo užmuštas. Žudikai, lydimi minios valstiečių iki 20 žmonių, priėjo prie bažnyčios tvoros vartų ir vienas iš žudikų, užlipęs ant vežimo, išskleidė raudoną vėliavą su geltonomis ant jos raidėmis lietuvių kalba ir apie valandą sakė liaudžiai kalbą, patardamas valstiečiams nemokėti jokių mokesčių ir rinkliavų Vyriausybei; nepaklusti valdžioms ir atsikratyti jomis neieškant priemonių. Kalbėtojo bendrininkai kalbos metu dalijo liaudžiai proklamacijas, o apie kalbėtoją trys laikė paruošę revolverius.

Baigęs savo kalbą užsimaskavęs nusikaltėlis nulipo nuo vežimo, jį apsupo minia žmonių iki dvidešimties ir pakėlė revolverius paskelbė liaudžiai, kad kas bandys sulaikyti juos ar išduoti - bus užmuštas taip pat kaip uradnikas Matulevskis ir kad jie greitai vėl pasirodys, kad susidorotų dar su kai kuo.

Po šių žodžių liaudis išsiskirstė, o žudikai išvyko iš Kavarsko miestelio į Anykščius.

/.../ Mano atkakliausios pastangos neleido rasti nieko iš Kavarsko miestelio gyventojų, kas liudytų šioje byloje ir aišku visi stengiasi nusišėpti nusikaltėlius, bijodami revoliucionierių keršto.

Aplinkybės, kuriomis įvykdytas uradniko Matulevskio nužudymas, liudija, kad šiame reikale reikia skaitytis ne su atsitiktine sąmokslininkų banda, o su liaudies judėjimu, apėmusiu valstiečius, žinant viską žydų gyventojams, nes kiek tai laiko

prieš įžūlų Matulevskio nužudymą prekiaujantys turguje žydai su prekydėžėmis nepastebimai visi pasislėpė ir ištuštino aikštę. Dabartiniu laiku visur išplatinti gandai, kad būsimuose suėjimuose ir susirinkus liaudžiai visur bus antivyriausybė netvarka ir agitatoriai drąsiai išstos su propaganda.

(Iš Ukmergės apskrities ispravniko 1905 m. 06.01. raporto Kauno gubernatoriui.)

Ukmergės apskrities ispravnikas pranešė Ukmergės Policmeisteriui, kad 23 d. buvusio balandžio Kurklių m. Ukmergės apskr. Kauno gub. buvo neramumai tokiomis aplinkybėmis:

Tą dieną Kurklių miestely buvo didžiulis liaudies suėjimas vietinės bažnyčios šventės ir vieno iš kunigų jubiliejaus proga; 2 val. po pusiaudienio, kada liaudis ėmė eiti iš bažnyčios ir susidarė minia, pasirodė nežinomas žmogus, matyt iš vidurinėsios klasės, pusiau inteligentas apie 22 m. amžiaus, tvirto kūno sudėjimo ir ėmė sakyti liaudžiai antivyriausybę kalbą. Ši aplinkybė buvo pastebėta dalyvavusio Kurklių miestelio štabo pristavo Levkevičiaus ir zemskinio viršininko Pelikano. Pristavas Levkevičius ir zemskinis viršininkas Pelikanas nuėjo prie sakiusio kalbą, norėdami sustabdyti jį ir sulaikyti.

Išvardintiems asmenims prisiartinus kalbėjęs, iš arti šovė į pristavą ir Zemstvos viršininką 5 šūvius, iš kurių 4 neiššovė, o penktu pristavas rimtai sužeistas į galvą. Šaudęs buvo nuginuotas, iš jo atimtas revolveris, o apieškant apsiausto kišenėje rasti 57 egz atsisaukimų. Sulaikant nusikaltėlis buvo su dirbtine barzda. Po pusantros valandos valstiečių grupė atėmė nusikaltėlį iš jį lydėjusių policijos valdininkų ir nusikaltėlis pasislėpė. Lydėjo nusikaltėlį uradnikai Matulevskis ir Romanenko.

(Iš Vilniaus gubernatoriaus rašto Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriui 1905 V 16.)

Rašytojas Antanas Biliūnas

Prieš 90 metų, sausio 15(2) dieną Andrioniškyje gimė ANTANAS BILIŪNAS (1905-1970). Prozininkas, poetas. Savo dienoraštyje Antanas Biliūnas rašo, kad jis gimęs Kūčių dieną, matyt, tarp tikrosios gimimo datos ir oficialiosios, dokumentuose nurodytos, yra keleto dienų skirtumas, turint omeny ir senąjį kalendorių.

Pokario metų skaitytojai su Antano Biliūno kūryba susipažino tik septintame dešimtmetyje, kai buvo šioks toks atolydis politiniame mūsų gyvenime. Ir bene pirmieji to laikotarpio Antano Biliūno kūrybos skaitytojai buvo anykštėnai, rajono laikraštyje radę išspausdintą "Legendą apie Puntuką". Ši poemėlė maloniai nuteikė ne tik sklandžiu eiliavimu, bet ir įdomia legendos interpretacija, viltimi, kad "išeis į garbės taką varganoji Lietuva". Staigmena skaitytojams buvo ir netrukus išėjusi Antano Biliūno knyga "Baltieji šešėliai" (1968) - 10 lyriškų novelių apie rašytoją Joną Biliūną. Nors autorius ir nespėjo pažinti savo anksti mirusio dėdės, tačiau iš tėvų atsiminimų, iš surinktų biografijos epizodų sukūrė šviesų Jono Biliūno paveikslą, priartino mums jo asmenybę. "Knyga "Baltieji šešėliai" siejasi su Jono Biliūno vardu ne tik tema. Jos autoriaus - Antano Biliūno - pasaulėjauta irgi daug kuo artima įžymiajam rašytojui. Artimumo įspūdį palieka ir Antano Biliūno kūrinių stilius: vaizdelių betarpiškumas, atviras, nuoširdus, paprastas pasakojimas, elegiškos intonacijos bei gaudokas lyrizmas" - taip apibūdino "Baltųjų šešėlių" meninį savitumą literatūrologė Aldona Vaitiekūnienė. Antroji knyga "Puntuko akmuo" (1970), išėjusi jau po Antano Biliūno mirties, savo stilistiniu audiniu, žodžio spalvingumu ir lyrine intonacija yra artima "Baltiesiems šešėliams", šios knygos apsakymų veikėjai, vaikai, kaimo žmonės, miestelių gyventojai, atsidūrę dramatiškose situacijose, neprāranda žmogiškumo, neretai dėl kilnaus tikslo netgi aukoja gyvenimą. Po ketverių metų išėjusioje Antano Biliūno kūrybos rinktinėje randame ir autoriaus poezijos, kai kuriuos prieš karą pasirodžiusius periodinėje spaudoje apsakymus, vaizdelius, įžanginiame straipsnyje Aldona Vaitiekūnienė aptaria Antano Biliūno kūrybą, supažindina su jo biografija. Žinoma, tais laikais reikėjo nutylėti kai kuriuos faktus, "užmiršti" kai kuriuos kūrinius...

Rašytojo vaikystė prabėgo Andrioniškyje, čia baigęs pradžios mokyklą, mokėsi Ukmergės gimnazijoje, paskui studijavo Kauno universitete lituanistiką, dirbo pedagoginį darbą. Literatūrinę veiklą pradėjo dar 1922 m., bendradarbiaudamas "Aušrinėje" ir pasirašinėdamas Aušros Varpelio slapyvardžiu. Vėliau publikavo savo kūrinius "Lietuvos žiniuose", "Kultūroje", "Trečiame fronte", almanache "Prošvaistės" bei

Amerikos lietuvių spaudoje. 1935 m. buvo parengęs spaudai eilėraščių rinkinį "Išpažintis Lietuvai", tačiau ši knyga nepasiekė skaitytojų, buvo konfiskuota cenzūros. Hitlerinės okupacijos metais Antanas Biliūnas už antifašistines nuotaikas buvo įkalintas ir vos išvengė mirties. Nepatiko jis ir sovietinių okupantų valdžiai, 1946 m. buvo areštuotas ir nuteistas penkeriems metams kalėti už novelę "Mirties traukiniai". J. Paleckio, A. Venclovienės bei kitų įtakingų pažįstamų dėka Antanas Biliūnas po kurio laiko buvo iš kalėjimo paleistas ir iki 1965 m. dirbo kuklų bibliografo darbą Lietuvos Knygų rūmuose. Paskutiniame savo gyvenimo dešimtmetyje jis vėl ėmėsi plunksnos, sukūrė brandžiausius savo apsakymus, įnešė savo indėlį į lietuvių literatūrą. Palaidotas Antanas Biliūnas Andrioniškyje, po mirties jis amžinam poilsiui sugrįžo savo gimtinėn, ten, "kur linksmiausiai šviečia saulė, gražiausiai žydi gėlės..."

"Anykščių" skaitytojams siūlome Antano Biliūno novelę "Mirties traukiniai" su rašytojo autografu ir dar niekur nepublikuotą, 1965-1966 m. rašytą dienoraštį. Esame labai dėkingi Antano Biliūno dukrai Lidijai Galdikienei ir sūnui Juozui Biliūnui, leidusiems Anykščių muziejininkams susipažinti su šiuo dienoraščiu, jį spausdinti, aciū ir už padovanotas rašytojo nuotraukas, kai kuriuos dokumentus.

Milda TELKSNYTĖ

MIRTIES TRAUKINIAI

Antanas BILIŪNAS

Į šiaurę išvežtos N. Laskauskaitės atminimui

Šiltas ir šviesus birželio mėnesio vidurdienis. Pavargęs guliu pašilėje ir klausausi miško tylos. O toje vidurdienio tyloje dabar viskas nurimo - ir šilas, ir laukas, ir medžiai, ir žolės, ir pavargusio žmogaus mintys.

Tik kartais skaudžiai subraška senos pušies liemu, tarytum tyliai tylutėliai atsidūsta gimtoji žemė, kurios laukais drėbėdamas plauko įkaitęs oras.

Vidurdienio tylos guodžiamas, pavargusį veidą priglaudžiu prie vėsių miško samanų ir jaučiu, kaip ateina poilsis. Ir man taip gera, man taip ramu, nes dabar rodosi, kad prisiglaudžiau ne prie vėsių miško samanų, bet pavargusią galvą padėjau ant motinos kelių. Ir aš žinau, kodėl man taip gera: mano širdis girdi ir supranta, ko taip tyliai dūsauja motina žemė birželio vidurdieny.

Staiga anapus šilo pasigirsta duslus dundėjimas. Jis greitai stiprėja, auga ir netrukus šiurkščiai pabudina iš maldingo susimąstymo ir šilą, ir laukus, ir prie motinos žemės prisiglaudusį žmogų. Tai traukinys. Dainuodamas savo tolimų kelionių nuobodžią dainą, jis išlenda iš šilo, bėga per lauką ir vėl dingsta už kalvų ir pakalnių.

Aš žiūriu į jį, lyg pirmą kartą jį pamatęs. Ilgai seku akimis, lyg niekad daugiau nebesitikėdamas jį pamatyti.

*Pastaba. Ušė šia novelę 1946 m.
guodžio mėn. 30 dienos naktį. Kaune
buvo Tarybų Lietuvos Laisvės kovos Taryba.
nuteistas penkeriems metams kalėjimo.
"Šiaurės vėjas, o "honoras" m.
dėlto neblogas..."*

Traukinys!.. Jis - mano vaiko dienų didysis įvykis, siekiama ir nepasiekiama laimė ir tikslas. Aš mėgau jį ir jo nuobodžią dainą jau tada, kai silpnos vaiko kojos težinojo tik savo gimtojo kaimo kelius ir takelius. Daug kartų ilgesingomis vaiko akimis aš žiūrėjau į jį, bėgantį gimtinės laukais, ir gailėjau, kad nepaima manęs ir mano ilgesio.

Ir pavydėjau tiems, kurie juo važiuoja. Ir maniau, kokie jie laimingi, būtinai laimingi: juk jie traukiniu važiuoja!..

Ir daug takų reikėjo išvaikščioti, daug kelių iškeliauti, kol įsitikinau, kad nepakanka žmogaus laimei traukiniu važiuoti, kad ne visuomet ir ne visus jis veža ten, kur laimė gyvena.

Bet aš mėgau traukinį ir jo nuobodžią dainą: jis ilgai vežiojo mano atsiminimų šviesuosius šešėlius, kuriuos jam patikėjau dar savo vaikystėje...

Bet dabar: kai pamatau traukinį, aš žiūriu į jį, lyg pirmą kartą jį pamatęs; ilgai seku akimis, lyg niekad daugiau nebesitikėdamas jį pamatyti. Nes aš mačiau traukinį, daug traukinių, kurie man ir mano gimtajai žemei užmušė birželio mėnesio šviesą ir pavirto mirties traukiniais.

Todėl dabar, kai pamatau traukinį ir išgirstu jo nuobodžią dainą, aš neberandu savo atsiminimuose šviesių šešėlių - gerųjų traukinio palydovų. Juos

dabar pakeičia kitokie atsiminimai: baisūs, nes meilės nesusildyti; tamsūs, nes šviesos nepalaiminti...

Ir klaidžioja tie atsiminimai, neramūs ir baisūs, po visą gimtąjį kraštą, iš stoties į stotį, kur stovėjo, kurėjo traukiniai į Šiaurę - mirties traukiniai.

Stotis. Stotyje didžiulis traukinys. Traukinys pilnas žmonių. Jie uždaryti, durys užrakintos: kažkas panorą žmogui atimti teisę nors paskutinį kartą susildyti savo kojas prie gimtosios žemės veido, su kuriuo jis netrukus turės visai atsisveikinti.

Tvankiame vagone ant motinos rankų verkia trejų metų vaikas. Jis nežino ir nesupranta, kodėl didelė mama taip verkia ir nemoka atidaryti durų. Jo burnelė nori oro, jo kojos nori žemės, ant kurios taip dar neseniai mokėsi pirmuosius žingsnelius žengti, ir jis veržiasi laukan. Pagaliau vaikas išleidžiamas: vaikas juk nepabėgs. Bet vaikas ir nebėga: jis tik patenkintas trepsi, šokinėja ir griūva žemėn. Sugriuvęs ir palietęs skruosteliu žemę, jis džiaugiasi ir šaukia savo motiną:

- Mama, mama, žemė šilta!..

Šį vaiko šauksmą pirmoji pakartojo jo motina, paskui visas vagonas, o netrukus - ir visas traukinys:

- Viešpatie, žemė šilta!..

Ir eina šie paprasti žodžiai iš lūpų į lūpas, kaip nuostabiausia naujiena, kaip brangiausia paslaptis ar turtas, gautas atsisveikinant su gimtąja žeme.

Prie atidaryto vagono lango stovi kareivis sargybinis. Jo veidas šaltas ir abejingas, o ginklas jo rankose - dar šaltesnis, dar abejingesnis. Jis žiūri į žmogaus kančią, kančios nematydamas; jis klausos žmogaus verksmo, verksmo negirdėdamas: tai dvidešimto amžiaus kultūros ir civilizacijos tobulai sukurtas sargybinio kareivio pavyzdys.

O prie lango verkia moteris. Ji prašo sargybinį paduoti jai saujelę žemių... Bet sargybinis kietas ir rūstus: gal iš proto išėjo? Ką gi ji veiks su sauja purvo?... Pagaliau kareivis nusileidžia: juk purvo jam negaila... Juoda jo ranka pasemia juodos žemės saujelę ir paduoda moteriai.

Kai moteris nudžiugusi ir dėkodama riša juodą žemę į baltą, kaip sniegas, batistinę skepetaitę, kareivis nustebęs ilgai į ją žiūri. Jis žiūri tol, kol siaurutėse jo akyse užsidega kažkokio atsiminimo šviesa, o rūstumas pasikeičia susimąstymu.

Kareivis suprato, ir jame vieną minutę pabudo melagingos kultūros ir bedvasės civilizacijos užmuštas žmogus.

Vagonuose tikrina išvežamųjų pasiimtuosius daiktus: mažiau reikalingus atima ir palieka. Tikrina ir vienos senos moters ryšulėlius. Viename jos ryšulėlyje randa apipuvusio medžio gabalą. Daiktas, atrodo, nereikalingas, ir kareiviai traukia jį iš senu-

tės rankų. O senoji moteris verkia ir atiduoda visa, kad tik tą apipuvusio medžio gabalą jai paliktų. Kančios ir nusiminimo didumas stebina ne tik tuos, kurių išdžiūvusioms burnoms jau trūksta gimtojo krašto oro, bet ir tuos, kurie tą orą nuo sukepusių lūpų jiems vagia.

O senoji moteris vis spaudžia prie išsekusios krūtinės apipuvusio medžio gabalą, vis neatiduoda jo, tarytum jame būtų paslėpta jos gyvenimo pradžia ir galas. Kai kareiviai pagaliau išplėšia iš jos rankų laiko ir maldos pašventintą lietuvišką smūtkelį, senoji moteris klaikiai suklinka ir griūva ant grindų. Gal apalpo, o gal mirė, - nežinia. Kareiviai ją išneša iš vagono ir paguldo dulkėtoje žemėje. Vienas jų, dėdamas į jau stingstančią jos ranką lietuvišką smūtkelį, juokiasi:

- Nestauk, ragana! Štai tau ir tavo supuvęs pagalys: nusinešk į pragarą - turėsi savo kuro...

Baisaus kareivio juoko senoji moteris nebegirdi. Ji tyliai guli veidu į dangų, ir į jos raukšlėtą kaktą sugrįžta ramybė: senoji moteris liko amžiams su smūtkeliu, smūtkelių žemėje...

Vagonuose, traukiny ir traukiniuose vyksta dažnas ir skubus pamišimas. Klaiki beprotybė vaikšto tarp uždarytų žmonių ir juokiasi jų ašaromis, ir verkia jų juoku.

Viename vagone išeina iš proto du žmonės: senyvas inteligentas ir taip pat nebejaunas ūkininkas. Juodu puldinėja prie tokių pat nelaimingų, kaip ir jie patys, žmonių, įrodinėja, kad jie nekalti, prašo pasigailėti jų ir paleisti. Bet niekas jų neklauso, o jei ir klauso, tai negirdi: per daug stiprus balsas savosios kančios. Ir tada susitinka beprotybė su beprotybe - susitinka du bepročiai. Ir nuostabu: juodu šnekasi kaip seni pažįstami ar geri draugai, ir iš jų kalbos dingsta visos pamišimo žymės.

Inteligentas sako:

- Mielas žmogau, suprask gi pagaliau: žmogaus kančia ir aukos pateisinamos tik tada, jeigu jos gyvenimą stumia priekiu, bet ne atgal traukia!..

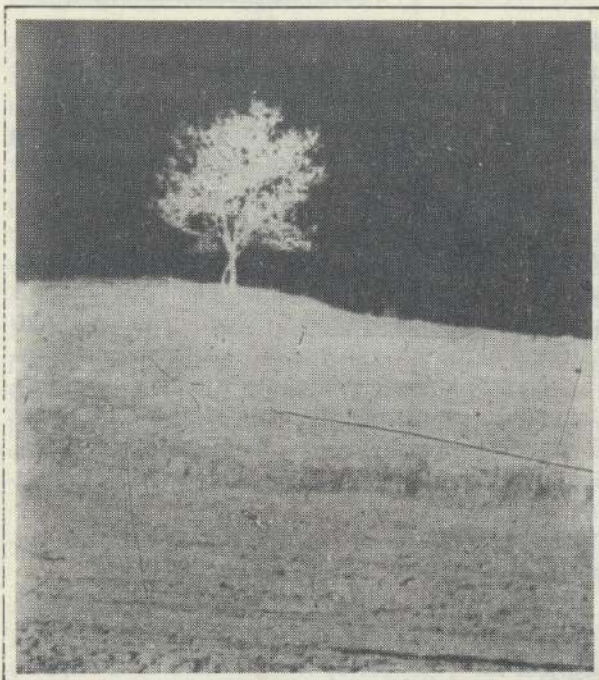
O ūkininkas atsako:

- Tikrą teisybę sakai, gerasis pone: aš savo sielą užkasčiau iš tėvų paveldėtoje žemėje ir be jos nenoriu ir negaliu iš čia išvažiuoti...

Paskui jie vėl verkia, paskui vėl juokiasi - du žmonės, du bepročiai, kurių kalba protingesnė ir logiškesnė už šių laikų modernišką banditizmo visas dideles ir mažas logikas.

O kai traukinys išeina į Šiaurę, abu bepročiai surakinami ir prirakinami: pančių logika laimėjo... Bet ar ilgam?..

Per svetimos žemės laukus lekia į Šiaurę vienas paskui antrą du traukiniai Juos skiria kelios dešimtys kilometrų. Jie lekia - dieną, kaip nelaimės ženklai, naktį - kaip vaiduokliai. Pirmuoju traukiniu iš-

Ksavero BAGDONO nuotrauka

vežama motina ir jos trejų metų vaikas, o antruoju traukiniu juos vejasi tėvas. Pirmajame traukinyje užrakinti tremtiniai, o antruoju traukiniu skuba jiems į pagalbą kol kas dar laisvas žmogus.

Ar pavys? Ar išgelbės? Traukinyje sėdi žmogus ir tyli. O kai traukinys sustoja paskutinėj stoty, ir laisvasis žmogus iš jo išlipa, jis randa stotį jau tuščią: vejamas traukinys jau seniai praėjo ir nuėjo į Šiaurę.

Žmogus sustoja ir atsiremia į mūro sieną. Jis tyli ir ilgai žiūri į tą pusę, kur dingo jo vaikas ir to vaiko motina.

O paskui - jis grįžta atgal: į birželio mėnesio naktį...

Tamsių atsiminimų šešėliai palengva nutolsta. Aš vėl juntų raminamą miško tylą ir girdžiu tylutėlius motinos žemės atsidusimus. Tik siela dar tebevergia, kad be reikalo žmogus užmušinėja gerą birželio mėnesio šviesą, kuri tyliai plaukia iš mėlynojo dangaus į mano gimtosios žemės kalvas ir lygumas.

Panevėžys, 1942 m.

DIENORAŠTIS

Pastabos ir mintys

Antanas BILIŪNAS

"Širdies dienoraštyje yra tokių puslapių, kuriuos skaityti gali tik Dievas", - kadaise pasakė pasakininkas Andersenė. Tikiu, kad šiuos puslapius, kol esu gyvas skaitys tik Dievas, o kai manęs nebebus, - tik tie, kurie mane gyvą mylėjo.

"Viskas praeina - praeina ir naktis, kuri prasideda tamsa ir pasibaigia šviesa".

Šie žodžiai yra iš kalinių maldos, kurią man teko girdėti kalėjime. Jais aš ir pradėsiu Naujuosius - 1965 - metus.

1965.1.1.

Drauge su laiku eina tik silpnieji. Stiprieji gi - arba pasilieka kitų apleistose pozicijose vieni jas ginti, arba, aplenkę laiką, atsiduria tokiose pozicijose, kurias puola su laiku slenkanti bailių ir prisitaikėlių gauja.

1965.1.5.

Užkariauti ar okupuoti - tai dar nereiškia nugalėti: tauta yra tik tada nugalėta, kai joje išnyksta ir visai numiršta laisvės troškimas.

1965.1.7.

Kai širdis tikrai verkia, akys dažniausiai būna sausos.

1965.1.12.

Su Tavimi, mano šiaudinės pastogės Lietuva, aš buvau laisvėje, su Tavimi esu ir būsiu ir sunkioje nelaisvėje, ir niekas manęs neįstengs atplėšti nuo Tavęs, nes Tu esi mano gyvenimo esmė ir turinys, kančia ir paguoda.

1965.1.20.

Dangaus saulė visuomet pateka rytuose, o nusileidžia vakaruose. Kultūros gi saulės kelias eina visai priešinga kryptimi: ji pateka vakaruose, o nusileidžia rytuose.

1965.1.25.

Darbo pareiga, tarnybinė pareiga, šeimos pareiga, piliečio pareiga... pareigos, pareigos, pareigos - ir tik biesas žino, kokių tų pareigų nėra! O vienintelė pareiga - pareiga žmogui, pareiga savo artimui dažniausiai visai užmirštama.

Patriotizmo pareigos vardan - skerdžiami karo laukuose niekuo nekalti žmonės; laisvės pareigos vardan - žudoma ir pūdoma kalėjimuose; o kasdieniškos ir dažniausiai šleikščios tarnybinės, tegul sau ir darbo pareigos vardan - žeminaimas ir įžeidinėjamas žmogus.

Baisus dalykas blogai suprasta pareiga ar į pareigingų, bet kvailų viršininkų rankas patekusi pareigos lazda!

1965.1.30.

Kitų pagarba, kai žmogus pats nebeturi už ką savęs gerbti, yra kaip svetima kepurė: žmogaus ji neaukština.

1965.II.3.

Tuščios svajonės:

1. "Šermukšnių gatvė" - apsakymai;
2. "Antkapis" - vaikystės atsiminimai: "Sekminių berželiai" ir "Šviesa pilkuose rūmuose";
3. "Išniekinta žemė" - romanas: "Prieblandos", "Sutemos" ir "Naktis";
4. "Laiškai iš smuklės" - apysaka;

5. "Fantomas" - autobiografinis romanas;
 6. "Baltieji šešėliai" - apsakymai apie rašytoją J. Biliūną;
 7. "Aš ir mano Šuo, arba Aš ir mano Žmogus" - iš žmogaus ir šuns užrašų.

I r t. t. i r t. t.

1965.II.10.

Šešioliktoji Vasario... Ką šiandien galvoja tie lietuviai, kurie dar neužmiršo istorinės šios dienos reikšmės, - man aišku. Bet ar daug tokių lietuvių beliko, - man sunku spręsti, sunku apie tai net galvoti...

1965.II.16.

Tie, kurie užsispyrę ieško Dievo nebuvimo įrodymų, tikrai be reikalo vargsta: jiems ir be tų įrodymų Dievo nėra ir nebus. Kam gi reikia įrodinėti, kad nėra to, ko nėra?..

1965.III.3.

Geri žmonės dažnai man prikašioja, kodėl aš nerašau. O kaipgi man rašyti, jeigu jau seniai įsitikinau, kad šių laikų rašytojo plunksna turi būti ne tiek gabi, kiek lanksti?..

1965.III.8.

Pastaruoju metu man vis dažniau atrodo, kad žmonių laisvė atsidūrė baisiame pavojuje kaip tik tada, kai protingi žmonės sukūrė pirmąją konstituciją, kuri turėjo garantuoti laisvės saugumą.

1965.III.16.

Kai aš tave šaukiu vardu, man niekas nebeatsiliepia: man atsišaukia tik atsiminimai, bet ir jie tokie graudūs, kaip gėlės našlaitės prie antkapio...

1965.IV.3.

Geriau sena kepurė ant jaunos galvos, negu nauja skrybelė ant seno pakaušio.

1965.IV.8.

Juokinga, kai žmogaus nuomonė apie save yra didesnė už patį žmogų.

1965.IV.13.

Kai žmogus praranda protesto prieš prievartą jausmą, - jis yra žuvis.

1965.V.12.

Keista, bet taip yra: poemos "Eglė, žalčių karalienė" Drebulė yra pati poemos autorė. Ar čia atsitiktinumas, ar "socialistinis realizmas" romantinėje lyrikoje, - aš nežinau, bet faktas lieka faktas.

1965.V.27.

Kiauros sąžinės, ponai draugai, rubliais neužlopykite! Tai kam gi dar patriotiškai seilėjatės, kalbėdami apie kažkokią lietuvišką kultūrą? Padorūs žulikai taip nesielgia...

1965.VI.10.

Atvirai kalbant, nemėgstu nei ponų, nei elgetų: ir vieni, ir kiti - parazitai, nes gyvena kitų žmonių darbu.

1965.VI.16.

Tiesa, kad viskas praeina, bet taip pat tiesa, kad ne viskas, kas praėjo, užmirštama ir dovanojama.

1965. VI. 25.

Antra vertus, kerštas niekuomet negali būti saldus, nes jis kruvinas. O kraujas, pasak prityrusių mėsinių, esąs sūrus...

1965. VI. 30.

Šių laikų žmonių tragedija glūdi tame, kad jie prievarta verčiami tikėti, jog pasaulyje esančios tik dvi tiesos: raudona ir balta. O juk šviesos spektre yra ir daugiau spalvų...

1965. VII. 3.

Reikia tik stebėtis žmogaus nachališkumu: žemėje visokias kiauylstes krečia, žmoniškai susitvarkyti neišmoko, o jau planuoja "užkariauti" kosmosą. Nepavyks: kosmosas - ne Baltijys, kurį Rytų ir Vakarų žulikai spardo okupantų kojomis.

1965. VII. 15.

Jeigu iki šiol nei rublis, nei kitokia "idėjinė" velniava manęs nesugundė, tai ne dėl to, kad aš žinau, jog "sic transit gloria mundi", o dėl to, kad nuo "pagundų" mane tiesiog vemti verčia...

1965. VII. 17.

Jeigu tu esi silpnavalis ir neįstengi apsaugoti savo talento, kad jis netarnautų tavo Tėvynės okupantams, tai užmušk jį ir būk geriau neišvengiamai reikalingu paštininku ar buhalteriu, bet ne nupirktu rašytoju ar kitokio meno žuliku.

1965. VII. 25.

Dabar labai paplito naujas literatūrinis žanras - apybraiža, kurioje "vaizduojame" kaip tik tai, kas visai neapibrėžta, ko visai nėra, bet kas turi būti arba bus, t. y., jeigu tai ir tas bus ir t. t. ir t. t.

Pasiutusiai įdomus žanras! Žodžiu socialistinis realizmas, ir gana!

1965. VIII.2.

Tautos išdavimas prasideda tada, kai pradėdama ieškoti lazdos jos praeičiai mušti: juk praeitis pagimdė mūsų gyvenimą, kaip motina pagimdo savo kūdikį. O kas drįsta mušti savo motiną, tas yra arba beprotis arba niekšas.

1965. VIII. 8.

Sutinku, kad juokiasi tas, kas juokiasi paskutinis. Bet argi negali atsitikti, kad paskutinis juoksis jau bepročio juoku?.. O dabartinėmis gyvenimo sąlygomis yra pagrindo ir tokios pabaigos sulaukti...

1965. VIII. 13.

Toks poniškas visų išgastis, kad net šleikštų: bijo net kišenėje parodyti špygą tiems, kurie moka rublelius ir nachališkai spjauja į apmokamų chalų snukius. Bjauriausia, kad ši šuniška baimė dangstoma vos ne įsitikinimu, jog to reikalaujanti "istorinė valanda", išmūšusi 1940 m. lietuvių tautai, o 1941 m. - visam pasauliui.

1965. IX. 1.

Iš šitos mirtininkų kameros, kuri paprastai vadinama gyvenimu, nė vienas mūsų neišeisime gyvas. Tikrai guodžianti mintis: mes esame visi mirtininkai, nes turėjome nelaimės gimtį...

1965. IX. 4.

Kaip nuostabiai paprastai pasakyta tiesa, kurios nerasi nė vienoje šių laikų "vadų" knygoje! Štai ji - toji tiesa: "Duokite žmogui jo nuosavybės sklypelį dykumos, ir jis per dešimtį metų pavers jį žydinčiu sodu. Duokite jam žydintį sodą dešimčiai metų naudotis, ir jis pavers jį dykuma" (Dž. St. Milis).

1965. IX. 10.

Paprasto kaimo bernioko vaikystės legendoje daugiau grožio, negu viso pasaulio kadaise buvusių ir dabar esančių senų poetų pavėluotos meilės kūrinuose.

1965. IX. 21.

Vieni žmonės darbą keikia, o kiti jį šlovina. Pirmieji ir keikdamiesi vis dėlto dirba, o antrieji - daugiau "teoriškai" apie darbą plepa. Nenoriu veidmainiauti: jeigu galėčiau nedirbti, - nedirbčiau. Kvaila reikalauti, kad vergas garbintų ir šlovintų vergiją!

1965. IX. 24.

"Jei po amžių kada skaudūs pančiai nukris..."

Taip dainavo kadaise Maironis,

Bet Maskva vėl apkaustė į Laisvę duris,

Ir dainom jau nebetiki žmonės...

1965. IX. 27.

Vis dažniau ir dažniau mano mintys grįžta į šventosios pakrantes, kaip pavargę paukščiai suka vis mažėjančius ratus ties gimtosiomis vietomis - laukais ir miškeliais. Ir ateina vaikiškas, bet labai stiprus noras, viską metus, nuvažiuoti į

Andrioniškį, nueiti į Butkiškių miškelį, priglauti pavargusią galvą prie minkštų samanų, ramiai pasiklausti tylaus pušaičių šniokštimo ir... patikėti, kad visa tai, kas buvo, - nebuvo, kad visa tai, kas yra, - nėra...

1965. IX. 27.

Viltis - tai ne kas kita, kaip melas sau pačiam.

1965. IX. 27.

Gražu, gražu mūs Lietuvoj! Tik nuo to gražumo - ir juokas, ir ašaros...

1965. IX. 29.

Kas man iš to, kad kai nuo galvos plaukai nuslinko, galvoj daugiau susirinko. Tuo nesidžiaugia net mano šuo...

1965. IX. 30.

Mūsų tautos gyvenimo pastaraisiais dešimtmečiais istorija akivaizdžiai rodo, kad kova prieš idėjiškai klastingą priešą kartais verčia net su pačiu šetonu sudaryti koaliciją.

1965. X. 5.

Ne kiekvienas svečias guldomas ant pečiaus...

1965. X. 7.

Rūpinkis daugiau savo kūnu, nes siela ir taip jau nemirtiną.

(iš lenkiško žurnalo).

1965. X. 13.

Menka bėda, kad žmogus meluoja, bet ir meluodamas supranta, jog netiesą sako. Vargas tada, kai melagis pradeda pats savo melu tikėti.

1965. X. 18.

Maža tauta turi būti kaip ežys, kurį sutraiškyti daug kas gali, bet praryti nedrįsta net alkanas vilkas.

1965. X. 22.

Purvas nuo rankų nuplaunamas vandeniui, o žmogaus ar tautos gėda jos pačios krauju. Tai baisi tiesa, bet ji neginčijama, ir dori žmonės tai tiesai paneigti dar nieko nėra išgalvoję.

1965. X. 30.

Kvailiai nepasikaria tik dėl to, kad jie per savo kvailumą nemato ir nesupranta beprasmiškumo, o protingesni nesižudo todėl, kad jiems trūksta valios ir drąsos patiems padaryti tai, ką anksčiau ar vėliau, bet neišvengiamai padarys beširdė gamta.

1965. XI. 2.

Geriau būti garbingu, nors ir nežinomu paštininku, negu žinomu, bet negarbingu rašytoju.

1965. XI. 6.

Aš žinau, kad aš šios kovos dėl laiko stokos nebelaimešiu. Bet aš taip pat gerai žinau, kad ir manęs niekas nebenugalės: šiame žinojime ir glūdi mano, kaip žmogaus ir lietuvio, stiprybė.

1965. XI. 10.

Aš nebuvau ir niekad nebūsiu materialistu. Bet man visai nesuprantama, kas ir kodėl išgalvojo tokią nesąmonę, kad rūpintis savo kūnu - esą "negarbinga", nemoralu ir net nuodėmė. Juk kūnas - tai tasai indas, kuriame visa tai, kad yra geriausia - siela, protas ir širdis. Aš "gerbiu" savo kūną ir mėgstu, todėl ir prašau Dievą, kad tasai indas kuo ilgiausiai man tarnautų.

1965. XI. 15.

Aš žinau, kad lašas po lašo ir akmenį pratašo, todėl ir nebesistebiu, jog daugelis lietuvių, diena dieneon misdami visokių "Pravdų" ir "Tiesų" melo virtuvėse pagamintais patiekalais, jau sunkiai apsinuodijo ir savo vėmalais bjaurina ne tik patys save, bet ir šiaudinėje pastogėje išpuoselėtą mūsų kultūrą.

1965. XI. 20.

Kartais aš pagalvoju, kad reikėtų išleisti pasakojimus apie

rašytoją Joną Biliūną. Tam pritaria ir mano draugai: girdi, reikia gi, kad žmonės gautų ką nors paskaityti, kas sukurta ne "socialistinio realizmo" užnuodytoje virtuvėje. Bet protas man sako ką kita, būtent: argi viena švara vandens stikline galima pakeisti visos kanalizacijos nešvarumų sriautą?.. Turbūt, ne...

1965. XI. 28.

Šiandien tarybinės "konstitucijos" diena. Tai "šventė" žmonijos istorijoje dar negirdėto, neregėto melo dokumento, kurio kiekvienas straipsnis - tai pasityčiojimas ne tik iš atskiro žmogaus, bet ir iš visų tautų, Rusijos pavergtų ir okupuotų. Pavyzdžiui "konstitucijoje" sakoma, kad kiekviena respublika "laisvanoriškai" prisijungusi prie Tarybų Sąjungos", galinti taip pat "laisvanoriškai" nuo jos atsiskirti. Koks bjaurus didžiurusių imperialistų melas! Jeigu senoji Rusija buvo tautų kalėjimu, tai naujoji Rusija ją pralenkė: ji ne tik pavergia ir okupuoja, bet ir reikalauja, kad vergai "savanoriškai" taptų lakiejais...

1965. XII. 5.

Šiandien mano gimimo diena. Kūčios. Tylioji naktis, šven-toji naktis. O per apsnigtus Tėvynės miestus ir kaimus eina amžinoji Kūčių nakties legenda, nešdama geros valios žmonėms taiką ir ramybę...

1965. XII. 24.

Ir graudu, ir juokinga. Eina amžinoji Kūčių nakties legenda, o prie žmonių namų durų stovi... bolševikų prievarta pastatyti "ateistai" ir sutinka tą legendą pagaliais... Bet aš vis tiek tikiu, kad lietuviškoj šiaudinėj pastogėj dar ilgai neužges Kūčių nakties žiburėliai.

1965. XII. 25.

Naujieji Metai... Ką jie man neša, ką jie neša visai lietuvių tautai, išbarstyti po Sibirą, lagerius ir kalėjimus, išguitai į "prakeiktuosius" užjūrius, kuriuose daugelis lietuvių rado prieglobstį, bet neturi Tėvynės?..

1966. I. 1.

Be atominės energijos žmonija gyveno ir toliau gyventi galėjo, bet kaip ji gyvens, tą energiją gavusi, - sunku pasakyti, baisu ir galvoti.

1966. I. 12.

Žinoma, čia moralinis klausimas. Bet mokslininkai, kurie žinojo, koks siaubingas pavojus žmonijai slypi atominėje paslapyje, neturėjo tos paslapties išduoti, kol pasaulyje viešpatauja smurtininkai.

1966. I. 13.

Jeigu mokslininkai, tenkindami savo asmeninę ieškojimų aistrą, užmiršta kai kurių atradimų pavojingumą žmonėms, argi reikės stebėtis, kad ateityje žmonės mokslininkus su-tiks ir palydės neapykanta ir keiksmams.

1966. I. 14.

Kas tiki prievarta, tas netiki nei tiesa, nei teisybe, todėl ir meluoja, kur tik gali - be saiko ir be gėdos.

1966. II. 2.

Šešioliktoji Vasario... Skaičiau pirmąjį V. Kudirkos raštų tomelį ir galvojau apie dabartinius lietuvių "rašytojus", kurie didžiuojasi užmiršę savosios tautos Himną...

1966. II. 16.

Žinoma, žmogus gali gyventi ir svajonėmis, bet reikia, kad tos svajonės turėtų šioją tokį... realų pagrindą.

1966. II. 25.

- Mane baisiai vargina visi tie nauji kūrybiniai ieškojimai, - pasiskundė jaunas "poetas" savo draugui.

- O išmintinga liaudis sako, kad nepadėjus nėra ko ir ieš-koti... - atsakė draugas.

1966. II. 28.

Yra du dvasinės stiprybės ir fizinės jėgos šaltiniai: meilė ir neapykanta. Gersi iš pirmojo, būsi paprastas eilinis žmogus; gersi iš antrojo - būsi medaliais ir ordinais apkabinėtas snai-peris, vieną kartą didvyris, dukart didvyris, triskart didvyris ir t. t.

1966. III. 5.

Pasisavinimas vieno žmogaus minčių - plagijatas; pasisa-vinimas kelių žmonių minčių - kompiliacija; pasisavinimas daugelio žmonių minčių - erudicija. (Girdėtas posakis).

1966. III. 16.

Žmogui visi vaikystės atsiminimai yra brangūs ir mieli - net ir tie, kurie susiję su tėvo diržu... Gyvenimo diržas skau-džiau ir negailestingiau plaka, negu tėvo diržas...

1966. III. 20.

Kas tai yra kiaulystė? Kiaulystė - tai, perplaukus Lamanšo sąsiaurį, nuskęsti Šventosios upėje. (plagijatas?..)

1966. III. 30.

Niekas nėra taip skaudžiai ir negailestingai maudomas melo ir šmeižto pamazgose, kaip Lietuvos praeities kaimas dabartinėje tarybinėje lietuvių literatūroje. Visos mūsų praei-ties, o ypač kaimo, dergimas ir degutavimas yra patikimiausias ir lengviausias būdas užkariauti Maskvos banditų ir lietuviškųjų Muravjovų pasiti-kėjimui ir palankumui. Netgi patys rusai savo ma-tuškai Rosijai nespjaudė taip į akis, kaip spjauo lietuviškieji "sielų inžinieriai" savo gimtojo krašto praeičiai. Gėda ir pikta!

1966. IV. 3.

Iš pavergtos tautos galima viską atimti, bet ne-apykantos ir paniekos pavergėjui, - niekuomet!

1966. IV. 12.

Draugai? Aš neturiu draugų! Dabar, kai sugrįž-tu mintimis į praeitį, aiškiai matau, kad aš jų nieka-dos ir neturėjau. Buvo vienas kitas artimesnis žmo-gus, kuriems aš stengiausi būti draugas, bet ma-no draugystė, matyt, jiems buvo nereikalinga... Pa-sitikėjau fikcija ir likau nubaustas...

1966. IV. 20.

Niekuo negaliu pasigirti. Net ir širdį turiu tokią mažą, kad jos vos užteko tik vienai moteriai.

1966. IV. 25.

Kas pabudins varpus, kurie miega Tėvynės var-pinėse, paskendę liūdėsy ir neviltyje. Nėra varpi-ninko! Nėra varpininko!! Nėra varpininko!!!

1966. IV. 30.

Jeigu patikėti laikraščiais, radiju, televizija ir ki-tokiomis begėdiško gyrimosi priemonėmis, tai lie-tuvių tauta tokia dabar laiminga, kad nors mirk. Ji iš tos didžios "laimės" po truputėlį ir miršta...

1966. V. 1.

Tokia jau būgno prigimtis: nors ir garsiausiai būgnijamas, jis visuomet tuščias. Seniai visi tai ži-no, tačiau vis tiek dar kažko laukia. Laukia, o ko? Ir kad besieliai būgnai pabudintų seniai jau užmigusius varpus?..

1966. V. 9.

Laikraščiuose rašoma, per radiją bliunama apie nepaprastus mūsų žemdirbių "laimėjimus". (Dabar dar tik pavasaris, o kokie bus tie "laimėji-mai", kai ateis ruduo?..) Žinoma, aš esu labai dė-kingas žemdirbiams už visa tai, ką davė geri ir darbštūs jų rankų delnai, ir už visa tai... ko nepavo-gė dar vikresnės jų rankos...

1966. VI. 27.

Šiandien ir sukako dvidešimt šešeri metai nuo tos die-nos, kai buvo Kremliuje pasirašytas, galutinio Lietuvos pa-davimo Rusijai aktas.

Lietuvos nebėr,
Lietuva L-TE-S-ER!

1966. VIII. 3.

Kiekvienam žmogui kolektyve gresia didelis pavojus: jis gali netekti savo švarios sąžinės arba atsisakyti tiesos, kuri jo prote ir sieloje sudaro jo gyvenimo pagrindą.

1968. IX. 8.

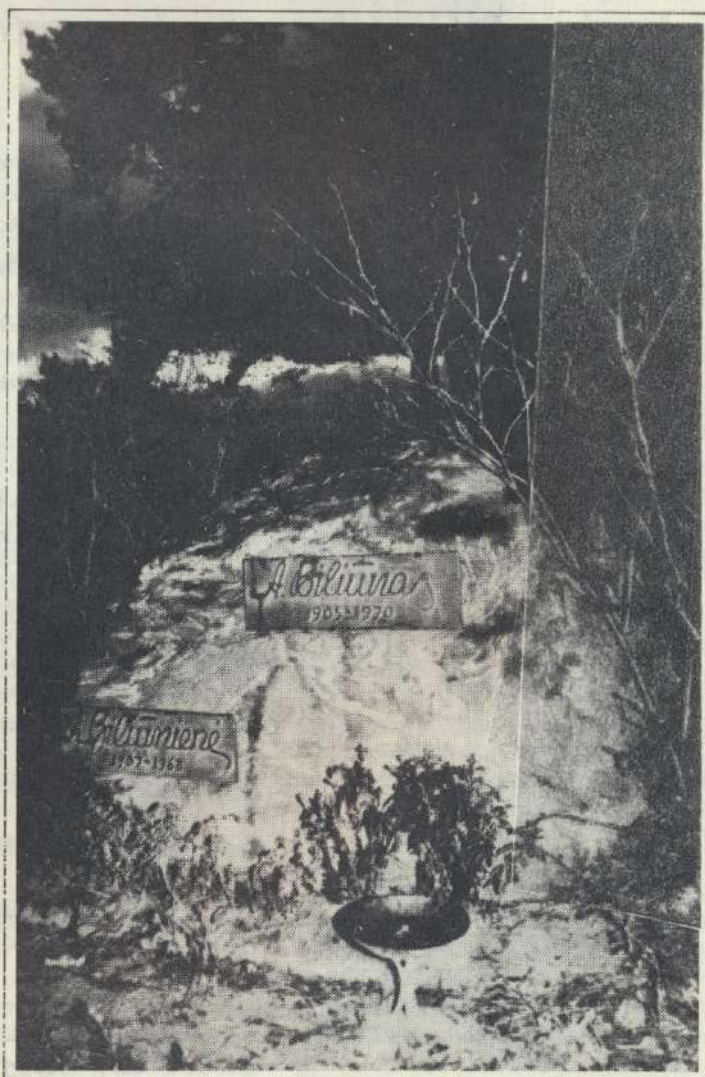
Po Olgos mirties -
T-u-š-t-u-m-a.

(Visus slėptus dienoraščius sudeginau).

1968. XII. 24.

Jeigu nori teisingai rašyti apie praeitį, nusigręžk nuo me-lagingos dabarties.

1969. IX. 7.

Rašytojo Antano Biliūno kapas Andrioniškio kapinėse
Jono JUNEVIČIAUS nuotr.

Rokiškio mergaičių gimnazijos V klasės mokinėi Janinai Kavoliūnaitei dar nebuvo nė šešiolikos metų, kai ją drauge su mama ištrėmė į Sibirą tą žydinčiais sodais kvepiančią 1948-ųjų metų gegužės 22 dieną (Tėvas jau treji metai, kai buvo atsidūręs už spygliuotų lagerio vielų, nuteistas dešimčiai metų už rezistentų spaudos platinimą). Dešimt savo gražiausių jaunystės metų Janina praleido tremtyje, ten sukūrė šeimą. Grįžusi į Lietuvą Janina Cibienė dirbo sunkų fizinį darbą Rokiškio žemės ūkio mašinų gamykloje, lankė vakarinę mokyklą. Vėliau keletą metų su šeima praleido Kazachstane, plėšinių krašte, ten baigė technikumą. Nuo 1972-ųjų Janina Cibienė gyvena Ažuožeriuose, užaugino keturis sūnus, jau sulaukė anūkų. Nuo mažumės ją traukė knygos, būdama moksleive pradėjo rašyti eilėraščius, rašo juos ir dabar, savo posmuose išdainuodama meilę Tėvynei, gamtos grožiui. Literatė negali pamiršti ir skaudžios tremties temos, tą širdgėla ir ilgesiu paženklintų dienų...

"Anykščių" skaitytojams pateikiame pluoštelį Janinos Cibienės posmų ir publikaciją "Lietuvių tradicijos tremtyje".

Janina CIBIENĖ: "Tik maldoje lankau kasdieną..."

SAULĖLYDIS

Jau į vakarus leidžiasi saulė
Ten toli už taigos...
Gal ir Lietuvai ji spindulėlį
Nuo visų paaukos.

Nuo visų ištremtųjų,
Kurie ilgisi žemės savos.
Spaudžia širdį kasdieną
Ilgesys Lietuvos.

Kaip graži ji iš tolo,
Kaip brangi ir sava.
Tik kodėl gi, Aukščiausias,
Mums žiaurioji dalia?

Atskirti, kaip našlaičiai,
Be Tėvynės brangios.
Mes kasdieną vis žvelgiam
Į saulėlydžius tuos.

Ten, kur leidžiasi saulė,
Ten yra ta šalis,
Kurios širdys lietuvių
Niekada nepamirš.

Čia uolos šaltos, akmenys
ir molis,
Čia žemė svetima,
Atleisk, sūneli mano mielas,
Kad laidojom tave į ją.

Tave, brangiausią žiburėlį,
Po Sibiro sunkią žemę.
Mažam karstelyje palikom...
O virš Tavęs tikrai taiga.

Tik kedrai ošia ir brūzgynai
Užgožia taką į Tave.
Nebegaliu šiandien nueiti
Ir ten paklūpoti šalia.
Tik maldoje lankau kasdieną
Tave palikusį tenai.
Tremties kur ėjo mūsų kelias,
Kur buvo skausmas ir vargai.

JAUNYSTĖ

Norėčiau, kad jaunystė grįžtų,
Tik ne tokia sužvarbus, alkana
Ir kad ateitų ji per tėviškės
rugienas,
O ne bekrašte tremtinio taiga.

Norėčiau vėl Tave sutikti
Ir būti Tavo mylima.
Tikrai tremtis, kad neišskirtų,
Kaip ji išskyrė mus tada.

Norėčiau, kad jaunystė grįžtų,
Tik be tremties, be netekčių.
Bet aš žinau, ji nesugrįžta,
kaip Tu negrįši iš kapų.

APSAUGOK, DIEVE

Tik mažas lašelis kančių
vandenynė

Manasis likimas čia.
Tik nublokštas mažas šapelis
[šalį,
Kur melas ir smurtas - valdžia.

Kiek kraujo ir ašarų sruvo upeliais
Planetos šešta dalimi,
Kur vėliavos kruviną smurtą
paslėpę

Vis šaukė, kad laisvė šviesl...
Kad aušta rytojus šviesus
komunizmo,

O tūkstančiai mirė badu.
Kur lageriais buvo šalis
nusmaigstyta,

Kad valdantiems būtų saugu.
Kur šlavė visus, kas jiems
nepatiko,

Atskyrę vaikus nuo tėvų.
O, Dieve, apsaugok planetos
rytojų

Nuo tokių režimų baisių.
Apsaugok, kad žemė daugiau
negimdytų

Iškrypėlių, dvasios luošų,
Kurie save laiko pasaulio valdovais
Ir žemę užlieja krauju.

KAS, JEIGU NE MES?

Vis tiek išliksime, vis tiek pakilsime,
Tegu ir ne visi.
Su viltimi į Tave grįšime,
O, Lietuva brangi!

Mes dar kovosime, nepasiduosime,
Apginsime Tave.
Kaip motiną, išniekintą ir sutryptą.
O, Tėviške mana!

Dar bus jėgų, karštų širdžių,
Tos ilgesio ugnies.
Iš pelenų Tėvynę kels,
Jos ateitim tikės.

Juk mes negalime palūžti.
Kas Lietuvą prikels
Už tuos, kur žuvo miškuose?
Tai kas, jeigu ne mes?!

Janina ir Jonas Cibai prie savo pirmagimio sūnaus Kęstučio karselio. Razdolnaja, 1953 m. gegužė.

LIETUVIŲ TRADICIJOS TREMTYJE

Janina CIBIENĖ

Ištisos tautos buvo išblaškytos po Rusijos ir Sibiro platus, tikriausiai specialiai išmaišytos, kad pamirštų savo protėvių tradicijas, greičiau nutautėtų ir taptų beveide, betaute tarybinių mankurtų minia.

Tad norėčiau nors trumpai papasakoti, kaip mes, lietuviai tremtiniai, stengėmės išlaikyti savo lietuviškumą, tradicijas, nepasiduoti tam visuotiniam nudvasinimui.

Tapau tremtine, buvau išvežta 1948 metais gegužės 22 dieną. Truputį daugiau negu metus teko gyventi ir dirbti miškų ūkyje ant dešiniojo Jenisiejaus upės kranto. Tenai pateko visi vieno ešelono lietuviai. Tačiau 1949 metais nemažai šeimų perkėlė toliau į šiaurę, netoli Angaros, į Razdolnajos gyvenvietę, kur buvo stibio kasyklos. Į šią gyvenvietę privežė įvairių tautybių "darbo jėgos". Nemažai ir lietuvių iš įvairių Lietuvos vietų: iš Žemaitijos, iš Aukštaitijos, iš Suvalkijos... Skyrėmės mes ne tik tarpe, bet ir savomis tradicijomis, papročiais. Tačiau, ačiū Dievui, visi supratome, kad pirmiausia esame lietuviai, bendraudami rasdavome, kas mus sieja, vienija. Ypač tai pajusdavome, kai mirdavo kas nors iš lietuvių. Juk buvo ir vienišų žmonių, kurie neturėjo greta savęs artimųjų. Čia veikė nerašytas įstatymas: jeigu mirė lietuvis, tai visų, čia gyvenančių lietuvių šventa pareiga jį gražiai, lietuviškai palaidoti. Niekieno neraginami žmonės imdavosi darbo, kas ką galėdamas, sugebėdamas, pasitardami, papildydami aukštaitiškas laidotuvių tradicijas žemaitiškėmis ar suvalkieitiškėmis. Mirusiojo pašarvojimas, giedojimas prie jo, vainikų pynimas, juostų ir net gėlių gaminimas buvo visų bendras reikalas. Ir niekas nemėgindavo išvengti šių rūpesčių.

Nors kunigo tarp mūsų nebuvo, bet lietuvių bendruomenė turėjo padariusi kryžių, laidojimo vėliavas, Suau-gusiems - juodas, vaikams - baltas. Beveik visose laido-

tuvėse teko dalyvauti ir man: pinti ir nešti vainikus, žiemą gaminti popierines gėles. Kai kasyklose žuvo vienas lietuvis, neseniai atvežtas iš lagerio, nutarėme kaip ypatingą jo atminimo pagerbimą pirmąjį vainiką nešti apsirengusiems tautiniais drabužiais. Tą vainiką kaip tik teko nešti man su mergaite iš Suvalkijos (dabar ji gyvena Marijampolėje). Tautinius drabužius man paskolino kitos lietuvės moterys.

Vietiniai gyventojai negalėdavo atsistebėti, kad mes taip gerbiame mirusius. Jiems tai būdavo tarsi vaizdai iš kito pasaulio. Ypač juos stebindavo, jog taip pagerbiame velionis yra ne koks "buržujų šulas", o paprastas kaimo žmogelis, kurio gyvo dauguma mūsų ir nepažinojo. Kai kurie vietiniai gyventojai vieni kitiems aiškino, kad tie lietuviai, matyt, yra aukštos kultūros tauta, ir pradėjo sekti mūsų pavyzdžiu. Tiesa, tai jiems ne visada pavykdavo. Kai mirė vienišas senukas suvalkietis, dvi rusės, kartu su velioniu dirbusios plytinėje, atsinešė ant popierinės juostos išrašytą šūkį. Mes leidome joms tą šūkį padėti matomoje vietoje ir nešti laidotuvių eisenoje. Juk tai jos darė iš geros valios, bandydamos prisitaikyti prie mūsų tradicijų.

Kai mirė mūsų pirmagimis sūnelis, aš itin pajutau lietuvių solidarumą. Kažkas sukėlė karstelį, kažkas jį papuošė, skubiai pasiuvo mirusiam vaikelui drabužėlius. Tai darė lietuviai, negalvodami apie kokį nors atsidėkojimą, nesireklamuodami, kad štai būtent aš tai ir tai padariau. Visi organizavo lietuviškas laidotuves. Tai buvo visų lietuvių garbės reikalas, visi jautė pareigą prisidėti prie laidotuvių.

Buvo ir daugiau pas mus nuolat puoselėjamų tradicijų: kapų priežiūra, sekmadienių pamaldos, gegužinės, kur būtinai sugiedodavome Lietuvos himną.

GIESMĖ LIETUVAI

- Bene daugiausia džiaugsmo, tikro, vaikiško, suteikė pirmoji nuotrauka, padaryta tėvuko padovanotu fotoaparatu, kai baigiau penkias klases, - sako vienas žymiausių Lietuvos spalvotosios fotografijos meistrų Juozas Polis. Ir priduria, kad norint palikti žymę kultūroje, neverta blaškytis, o reikia "kasti tik vieną šulinį".

Gimtajame Šilinės vieniemyje, Kurklių valsčiuje, žengti pirmieji mėgėjiški žingsniai vedė į plačius kūrybinius vieškelius. 1956-aisiais - profesionalaus darbo pradžia Lietuvos telegramų agentūroje, vėliau "Statybos ir architektūros" žurnale, Dailės kabinete...

Žilo plauko, garbaus amžiaus sulaukęs menininkas su jaunatviška energija fotografuoja savo mėgstamas temas - Lietuvos peizažą, istorines atgimstančios Lietuvos akimirkas, jos žmones ir leidžia solidžius klasikinės fotografijos albumus. "Gimtoji žemė Lietuva", "Atgimstanti Lietuva", "Einu per Lietuvą", "Malda Lietuvai" - tai paskutiniai iš jų, kuriuose autoriaus talentas išskyla visu ūgiu.

Per Lietuvą, per pasaulį keliauna šio menininko spalvotų fotografijų parodos. Vilniuje jau atvėrė duris Juozo Polio fotografijos galerija, kurioje eksponuojami fotomenininko ilgų dešimtmečių darbo rezultatai.

Laikas skubina. Netruksime į rankas paimti dar vieną spalvotą albumą - "Lietuvos teatrai", o Anykščių koplyčioje šiemet 75-metį švenčiantis mūsų tėviškėnas pakvies anykštėnus į savo spalvotų fotografijų parodą.

Jonas JUNEVIČIUS

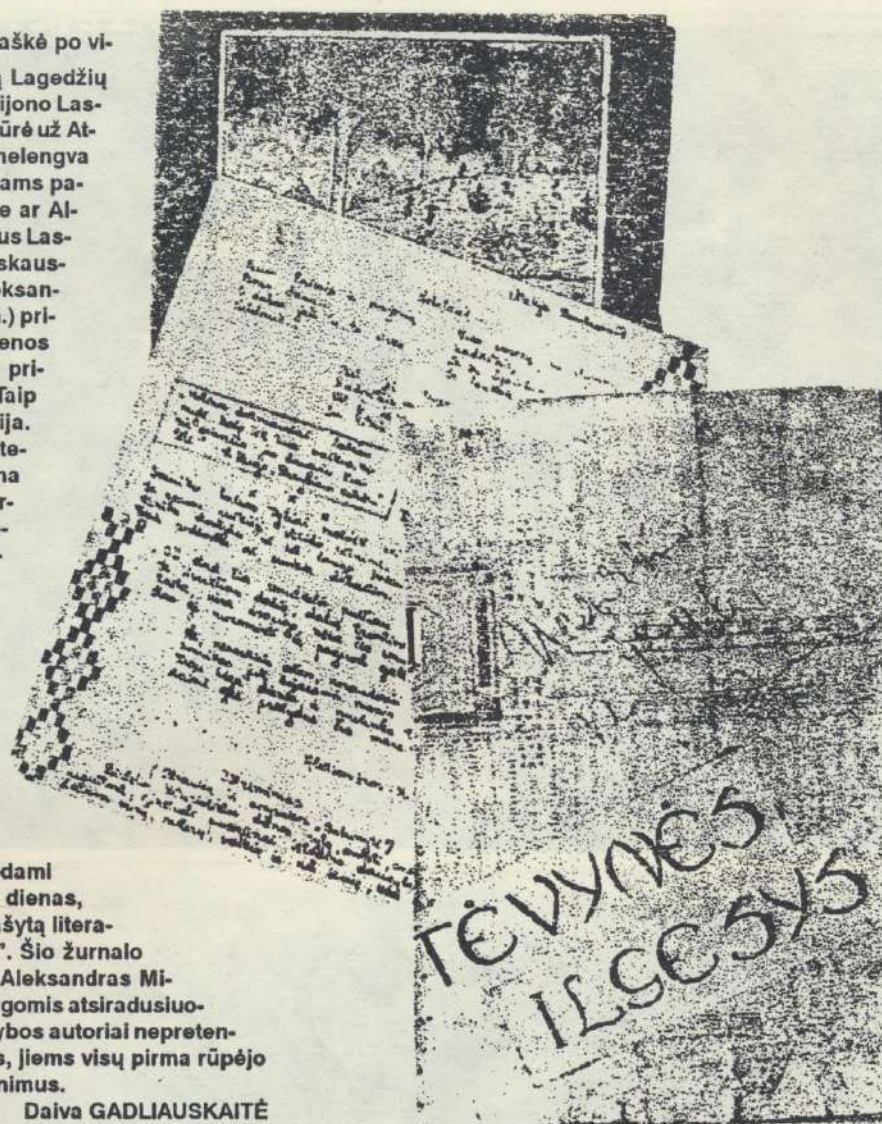
Juozo POLIO nuotraukose: Troškūnai, Biržai, Šventoji...

Išaro ir pokario audros išblaškė po visą platų pasaulį didelę ir gražią Lagedžių dvarelį šeimininkų - Onos ir Julijono Laskauskų - šeimą. Daugelis jų atsidūrė už Atlanto vandenyno, kitiems teko nelengva trėmtinio dalis, kai kurie jų amžiams pasiliko Barnaule, Rešiotų lageryje ar Altajaus krašte. Vienas jų iš gausaus Laskauskų anūkų būrio Teofilės Laskauskaitės-Mikutavičienės sūnus Aleksandras Mikutavičius (gimęs 1924 m.) prisimena: "1941 m. birželio 14 dienos rytą mano tėvą, motiną ir mane prižadino smarkūs smūgiai į duris. Taip prasidėjo mūsų šeimos tragedija. Tėvą atskyrė nuo mūsų ir jis pateko į Rešiotų lagerį, o aš su motina atsidūriau Altajaus krašte, kur kartu su mumis gyveno ir mano senelė Ona Laskauskienė ir teta Domielė Valmusienė su vaikais".

Grįžo Aleksandras į Lietuvą tik 1962 metais, baigęs Irkutsko universitetą ir įgijęs matematiko specialybę. Dirbo Kauno politechnikos institute laborantu, vėliau dėstytoju. Dar trėmyje būdamas Aleksandras bandė rašyti, taip atsirado apysaka "Bobunytė", kurios porą ištraukų spausdinaime.

Ten, tolimajame Altajuje, norėdami bent kiek praskaidrinti sunkias dienas, lietuviai trėmtiniai leido ranka rašytą literatūrinį žurnalą "Tėvynės ilgesys". Šio žurnalo iniciatorius ir redaktorius buvo Aleksandras Mikutavičius. Tuose sunkiomis sąlygomis atsiradusiuose sąsiuvinėliuose talpintos kūrybos autoriai nepretendavo nei į rašytojus, nei į poetus, jiems visų pirma rūpėjo išsakyti trėmyje patirtus išgyvenimus.

Daiva GADLIAUSKAITĖ

Aleksandras
MIKUTAVIČIUS

LAGEDŽIUOSE NAUJA ŠEIMININKĖ

Dar nespėjo lagediškai kaip reikiant po vestuvių išsipagioti, o kiekvienoje vietelėje jau jautėsi permaina. Prašvito uošvių akys, matant, kad Julijonas, žmoną besirinkdamas, neapsiriko.

Dabar niekad nebepaduodavo ant stalo neplautų lėkščių, ant lubų nebekabėjo išsidraikę voratinkliai, neužsimedavo tabakas. Visur tvarka, švaru, jauku. Net nepastabi akis lengvai pastebėdavo kiekvienoj smulkmenoj naujos šeimininkės ranką: kur kabėjo ant sienos perskilęs veidrodis, dabar atsirado jaunos gražuolės galvutė apvaliuose rėmuose; tos pačios pagalvės tapo lyg apvailesnės, labiau išsiptusios; subatvakariais kieme barstomas smėlis irgi ki-

taip gulė ant žemės. Iš visur dvelkė naujuma, šviežuma, kaip ore po perkūnijos.

Šeimyna permainą irgi tuoj pajuto ir nustojo niurnėjusi. Ta pati bulvienė, tie patys barščiai, o skonis skiriasi nuo senosios šeimininkės bulvienės ir barščių.

Net arkliai, galvijai, kiaulės pajuto naują šeimininkę: ėmė garsiai žvangti, bliauti, kriuksėti, daugiau pieno duoti, gyviau bėgioti.

Svečiai ėmė dar gausiau lankyti Lagedžius, negu pirma. Gal jie pamėgo naujos šeimininkės alų, vaišes? Nel! Pamėgo pačią šeimininkę su švelnia širdimi, malonia šypsena, gyva kalba.

- Laskauskams pasisėk! Auksas - ne marti, - nutardavo kiekvienas svečias, grįždamas namo iš Lagedžių.

Dar daugiau pagyrimų buvo skirta Laskauskų namams, naujos šeimininkės tvarkomiems, iš varguolių lūpų, nes jie

BOBUNYTĖ

ypatingai pamėgo tuos namus ir noriai lankydavo. Nė vienas elgeta neišeidavo alkanas, neapdovanotas, ir kiekvienas prašvitusiomis akimis kalbėdavo už geruosius žmones porą poterėlių, baigdamas žodžiais:

- Tepadeda jiems Ponas Dievas.

Nė vienas pakeleivis, iš toliau einas į Anykščius, neaplenkdavo Lagedžių, nes žinojo, kad ten gaus gerą patarimą, vakarienę, nakvynę. Ir leisdavosi toliau kelionėn pailsėjęs ir trokšdamas, kad visi žmonės tokie būtų.

Už visus laimingesnis jautėsi Julijonas. Negalėdamas atsigerėti Onytė, savo jaunąja žmonele, jis dažnai kaltino pats save, kodėl nesiryto anksčiau vesti, ir raminosi, likimą tyčia vilkinus, kad kaip tik jam Ona Trečiokaite tektų.

Onytė greit apsirato naujoje vietoje. Darbo ir rūpesčių buvo iki ausų, tačiau savo pareigas atlikdavo puikiai ir jautė pasitenkinimą. Amžinai užimta, bet vis su šypsena, švelniu žodžiu. Ir pripildė ji kiekvieną Lagedžių kampelį jaukumu, šviesa, kaip kad saulė, išlindusi iš debesų, nušviečia miško aikštes, tarpumedžius, tankumynus.

Kaip magnetas traukia prie savęs metalines plunksnas, vieniukus, varžtelius, taip tėviškė - žmonės, ten gimusius, užaugusius. Joks nemalonus neištiko jaunosios šeiminkės, nė liga neapėmė, o visi - ir vyras, ir uošviai, ir šeimyna pastebėjo, kad ji nusiminusi, liūdi, kažko ilgisi. Pirmoji suprato, kodėl ji liūdi, senoji Laskauskienė, kadangi tokį pat jausmą ir pati jaunystėje patyrė. Užtikusi Onytė vieną darželyje, prašnekiną ją:

- Ko, marčiut, nusiminusi? Ar Julijonas nenusikraudė?

- Kad aš nenusiminusi, - atsakė Onytė, tartum sugauta paukštelė. - Mamytei gal tik pasirodė.

- Neapeisi manęs senos. Bene aš pati tavo vietoje nebuvau? - Paglostė už ilgos kasos marčią ir paklausė: - Turbūt Puriškio pasiilgai?

Marti vos regimai paraudo.

- Aha, įspėjau. O ko gi, marčiute, nesakei? Gal manei, kad visi uošviai tokie, kaip žmonės juos piešia?

Tuo ir baigėsi jų pokalbis. Bet dar tą patį vakarą jau ir senasis Laskauskas žinojo marčios ilgesio priežastį. Ryt dieną pusryčiaudamas uošvis pasakė:

- Mūsų marčiutė namų pasiilgo.

- Kaip nepasiilgsi, tėveli, - atsakė Onytė.

- Kinkyk, Julijonai, Bėrioką ir vežk Puriškin. Matai, mes seni ir tai atspėjom, o tu, stuobri, kur savo akis laikei? - prikaišiojo sūnui.

Savo kaltę Julijonas atpirkio vikriai bekinkydamas arklį, nepraejo ir pusvalandis, kai jaunieji Laskauskai, visiškai susiruošę, sėdo lineikon ir marti, palikusi tėvus - anyta su šešuru važiuojo pas savo tėvus.

Onytė, paviešėjusi su Julijonu porą dienų Puriškioje, grįžo į Lagedžius vėl linksma, pilna energijos. Linksma buvo ir visiems Lagedžiuose.

Tokie apsilankymai tėviškėje kartojo keletą sykių. Po vieno apsilankymo gražią birželio dieną Bėriokas kiūtino lengva risčia namo. Abu - Onytė ir Julijonas - buvo užsisvajoję ir jautė, kad dabar ilgą laiką nebeteks šiuo keliu važiuoti. Laukai bangavo žaliomis bangomis, pievos skleidė malonų kvapą. Tokiomis valandomis žmogus visuomet pripažįsta, kad gyvenimas gražus ir norisi gyventi amžinai.

Staiga iš rytų pusės pasigirdo gegutės kukavimas. Net Bėris pastatė ausis.

- Onytė, girdėjai? - paklausė Julijonas ir laisvąją dešinę ranką (kairėje laikė vadžias) apkabino per pečius žmoną.

- Girdėjau. Taigi jau tikra vasara, - prisiglaudusi prie vy-

ro atsakė Onytė.

- Skaičiuokime, kiek kartų vėl gegutė sukukuos, tegu mums Dievulis tiek vaikelių duoda.

Laukti ilgai nereikėjo:

- Ku-kū, ku-kū, ku-kū!

Abu ėmė mintyti skaičiuoti. Bėriokas lyg tyčia, kad jo ponai nesuklystų, ėmė žingsniuoti.

- ...Keturi, penki, šeši, - sušnibždėjo Julijonas.

- Septyni, aštuoni, devyni, - vos girdimai tęsė Onytė.

Gegutė vis kukavo.

- ...Trylika, keturiolika.

Ir nustojo kukuoti.

- Keturiolika! - garsiai abu kartu ištare jie, pažvelgė vienas į kitą ir vos regimai paraudo.

- Oho! - lyg netikėdamas nusijuokė Julijonas.

Onytė atsiduso ir visai rimtai tarė:

- Kad tik visi užaugtų...

Po kelių savaitių pačioje aukščiausioje Lagedžių liepoje linksmai suklegėjo iš toliau atskridęs gandas ir per ilgą metų virtinę pamėgo šias senas akėčias medžio viršūnėje taip, kaip visi pamėgo jaunąją Lagedžių šeiminkę.

IŠTRĖMIMAS

1941 metų birželio keturioliktos dienos rytą, anksti, anksti, dar net neužstant, ginkluoti enkavedistai kartu su kareiviais ir pagalbon paskirtais partijos aktyvistais pažadino tūkstančius Lietuvos gyventojų - vyrus, moteris, vaikus ir net senius, kad amžiams ištremtų juos iš gimtosios žemės ir atiduotų į žiaurios likimo nagus, likimo, turinčio juos sunaikinti, kad niekada nebegrįžtų į Lietuvą. Vienu ir tuo pačiu metu jie ėmė belstis į Lagedžių, į kitų Laskauskų giminių narių ir į tūkstančių kitų nelaimingų žmonių namų duris.

Tą naktį dėdė Alfonsas nakvojo miestelyje kartu su šeima, o bobuntė Lagedžiuose miegojo viena. Ji, be galo išsigandusi, mieguista, įleido pro duris nepažįstamus žmones, kalbančius rusiškai. Jie grubiai įsakė apstulbusiai senutei skubiai rengtis, pasiimti maisto, drabužių, kitų daiktų ir eiti stotin. Ji nesuprato kas atsitiko, ko iš jos nori, bet atvykusieji nelabai ir stengėsi išaiškinti. Jie ėmė landžioti po spintas, lovas, stalčius, lyg kažko ieškojo. Bobuntė drėbančiomis rankomis pasiėmė duonos kepalą. Tada tie vyrai paėmė dar iš rūkyklos kumpį, sviesto puodynę, ir bobuntė pasijuto jau beeinanti, lydimą kareivių drauge su enkavedistu mėlyna kepure ir civiliu rusu per priemenę, gonką į kiemą.

Apvilktą paltu, kurį vyrai jai padavė, silpnoje rytmečio šviesoje ji pamatė stovintį pakinkytą į ratus savo arklį. Ten buvo sukrauti keli maišai, ryšuliai, puodynės, tik ką kareivių išnešti iš namų. Prie kiemo tvoros stovėjo dar du kareiviai, kurie rankų mostais neleido prisitarti pašaliniais - tarnaitė, keliems kaimynams, kurie išgirdę smarkų beldimą į duris, nubudo ir atsikėlė pirma už bobuntę.

Jai liepė eiti paskui vežimą, ir ji pasuko takeliu link vartelių. Išėjo ji už vartelių į keliuką, vedantį stotin, ir pamažu slinko pirmyn pro senuosius sodybos medžius, pro vyšnių sodą dešinėje, pro namą su darželiu kairėje, kuriame kadaise gyveno Sadauskai. Buvo vėsu. Visus medžių ir krūmų lapus dengė gaivi rytmečio rasa, kuri sudrėkino ir keliuko smėlį, ir atrodė, kad neseniai lyta. Malonų kvapą skleidė augančios prie tvoros slyvos, jau užmezgusios vaisius. Rytuose jau darėsi šviesiau, ir matėsi miško silueta. Bobuntė ėjo kaip tik į rytus.

Palydovai tylėjo ir žengė iš paskos. Ji ėjo paklusniai, rami tartum negailestingų pirklių skerdyklon vedama avilė, kuri tikisi, kad ją gena ganyklon. Lagedžiuose lojo šunys, bet taip monotoniškai ir negarsiai, kad lojimas, susiliejęs su vėjo šlamėjimu lapuose, veikė migdančiai.

Vyšnyas pasibaigė ir prasidėjo rugių laukas, pro kurį dabar vingiavo keliukas. Bobunytei prieš akis atsivėrė stoties pastatai. Ir čia prie pat jos kojų staiga pasigirdo skardus, labai nesiderinantis su ryto garsais griežlės griežimas: - Grrr-grrr! Grrr-grrr!

Toji griežlė lyg iš miego pažadino senutę. Tik dabar jos galvoje dingtelėjo mintis, kad ji nemiega, kad tai, jog ji eina lydimą kelių ginkluotų ir neginkluotų vyrų, kurie vos prieš porą minučių jautėsi jos namuose šeimininkais, visur landžiojo, viską kraustė, mėtė, draikė, o jai ir šnekėti neleido, kad visa tai - ne sapnas, o tikrovė. Pasidarė aiškūs iki šiol dar skambą ausyse rusiški žodžiai, kad jai teks važiuoti Rusijon, suprato, kad ten, Rusijoje, nebus Lagedžių, nebus vaikų, anūkų, pažįstamų, lygiai, kaip nebus karvių, arklių, avelių, kiaulių, šunų, kačių. Kas ten jos laukia? Kaip teks jai vienai ten gyventi? Laikai, kai ji visur spėdavo, viską mokėdavo, sugėbėdavo, buvo sveika, stipri moteris, seniai praėjo. Dabar juk ji jau pati nebegalės užsidirbti duonos kashio, malkų glėbio. Teks elgetauti? Žinoma, kitos išeities nebus. Prisiminė bobunytė daugybę savo gyvenime sušėlptų vargšų, kurių niekad neužmiršdavo gerai gyvendama. Ją apėmė šiurpas.

Tuo pačiu metu kilo klausimas: "Už ką mane ten?" Siųsdavo į Sibirą, į tolimus kraštus įvairius nusikaltėlius, pavojingus arba įtartinus žmones, vyrus, jaunos, stiprius. O už ką dabar tremia ją - senutę, belaukiančią ne šiandien, tai rytoj mirties savo gimtoje padangėje? Bobunytė stengėsi prisiminti nors menką savo nusikaltimą, tačiau negalėjo rasti nė vieno, net blogo noro, linkėjimo.

Vadinasi, dabar ji gal net savo kaulų nebegalės palikti Anykščių kapinėse šalia uošvių, vyro, vaikų, marčios... Ir

niekas nepapuoš jos kapo gėlėmis, niekas neaplaistys ašaromis, niekas, stovėdamas prie jos kapo, nesukalbės už jos sielą maldelės...

Ir keista pasidarė bobunytei, kodėl tik dabar jai atėjo į galvą šios mintys, ir ji, jau palikusi namus, žygiuoja pražūtin. Juk jai visai nereikėjo eiti iš namų: negi ją būtų nušovė ar nudūrė? Tegu pagaliau geriau vietoje, tėvynėje nušau-na, negu atskiria amžiams nuo vaikų, nuo Lagedžių. Dabar, sako, Lagedžiai ne jos. Netiesia! Ir miškas, kurį dabar kerta svetimi, ir sodyba, užgriozdinta baisių traktorių, ir jų išvagoti laukai - jos, tik jos! Jos visa tai buvo ir bus, kaip kad jos yra ir visi jos vaikai. Ne! Ji nesiskirs su Lagedžiais, kur praleido penkiasdešimt su viršum laimingų metų. Ji ir Lagedžiai - kaip kūnas ir siela.

Bobunytė pasiryžo grįžti atgal ir niekur nekelti kojos iš namų. Ji apsigrėžė ir drebančiu, tačiau ryžtingu balsu tarė:

- Už ką mane vedat? Aš niekur neisiu!

Akimirksniu pasirodė ryto šviesoje mielieji Lagedžiai. Jie skendo žalumynuose, ir tarp senų, senesnių net už bobunytę medžių nesimatė trobesių. Kairėje dunksojo Šventaragio kalniukas, dešinėje driekėsi tirštas rūkas virš Šventosios.

Koks keistas sutapimas: šitoje pačioje vietoje bobunytė atsigrėžė atsisveikinti paskutiniu žvilgsniu su savo lizdu, kai bėgo per Didįjį karą iš Anykščių. Tada jos širdis nujautė laimingą pabaigą. O dabar kažkoks balsas šnibždėjo: "Nebegrįši, nebegrįši".

Vos akimirksnį ji tebuvo atsigrėjusi: kareiviai laisvomis nuo šautuvų rankomis stipriai sugriebė savo auką už rankų ir nuvedė, kur buvo įsakyta. Bobunytė neklydo: niekas į ją nešovė, nedūrė durtuvu, bet ir neatsakė į jos priekaištingą klausimą, o tęsė savo darbą. Ji suprato, kad prieš jėgą nepasipriešinsi.

1944 m. Altajaus kraštas

Ksaverio BAGDONO nuotrauka

“...DAR NEATSILYGINAU LIETUVAI”

Rašytojos Liudvikos Didžiulienės - Žmonos ir uždraustos lietuviškos spaudos platintojo, Sibiro tremtinio Stanislovo Didžiulio anūkė Halina Didžiulytė - Mošinskienė 1991-ųjų vasario 19 dieną savo 80-tąjį gimtadienį pasitiko Brazilijoje, San Paulo mieste, kur gyvena jau kone pusšimtį metų, priversta palikti Tėvynę tais lemtingais 1944-aisiais. Dramaturgė, prozininkė, spaudos bendradarbė, kultūros veikėja. Tačiau sovietiniu laikotarpiu Lietuvoje ji mažai, labai mažai kam girdėta, žinoma, nes buvo „įsitraukusi į antitarybinės emigracijos veiklą“. Tik dabar prasideda pažintis su Halina Didžiulyte - Mošinskiene kaip viena iš lietuviybės puoselėtojų, kultūros darbininkių tarp likimo nublokštų išeivių iš Lietuvos į tolimąją Braziliją.

Prieš porą metų, vasarą, jau pradėjusi devintąją dešimtį metų Halina Didžiulytė - Mošinskienė leidosi į nelengvą kelionę iš San Paulo į išsiilgtą, atsiminimuose ir sapnuose dažnai regimą savo tėvų, senelių ir savo vaikystės, jaunystės dienų žemę - Lietuvą, Anykščių kraštą. Šviesus ir kartu labai jaudinantis buvo daugelį metų nematytos tėvonijos aplankymas. Prieš įžengdama į Griežionių sodybos namą, kur buvo patirta tiek laimingų valandėlių, Halina Didžiulytė - Mošinskienė atsiklaupė ir pabučiavo prieangio slenkstį...

Tos viešnagės metu, lankantis A. Baranausko ir A. Vienuolio - Žukausko memorialiniame muziejuje, Halina Didžiulytė - Mošinskienė nusprendė savo ir velionio vyro inžinieriaus Algirdo Mošinskio daugelį metų kauptą biblioteką, epistolinį palikimą padovanoti šiam muziejui. Tačiau tos brangios, pinigais neįkainojamos dovanos - bibliotekos kelias iš tolimojo San Paulo į Anykščius buvo gana sudėtingas, ilgai trunkantis. Tik praėjusią vasarą biblioteka atkeliavo pas mus. Jei ne kultūros ministerijos, Brazilijos Lietuvių Bendruomenės pirmininkės Anos Veros Tatarūnienės bei kitų įtakingų žmonių pastangos, rūpestis, gal biblioteka ir nebūtų pasiekusi Anykščių...

Laivais, geležinkeliais keliavusios knygos, rankraščiai, laišakai buvo apmokestinta, pasverta kilogramais (o tų kilogramų kone 600!), bet šita siunta, patekusi į muziejų, vėl atgavo savo tikrąją, jau ne prekinę, o dvasinio paveldo vertę. Išeivijos lietuvių beletristika, poezija, istoriniai veikalai, filosofija, religinė literatūra, enciklopedijos... Šimtai knygų, o kur dar periodika: žurnalai, laikraščiai. Su šia biblioteka turėjome progos susipažinti jos pristatymo vakare surengtoje parodoje. Daug kas tąkart apsilankiusiųjų muziejaus salėje pirmą kartą išgirdo apie ilgametę Halinos Didžiulytės - Mošinskienės kultūrinę, tautinę veiklą, tokią pasišventėlišką kaip ir jos senelių. Darbas San Paulo lietuviškoje mokykloje, radijo valandėlės lietuviams, literatūbūrelis, bendradarbiavimas „Mūsų Lietuvoje“, „Tėviš-

Halina Didžiulytė - Mošinskienė Anykščiuose 1992-ųjų vasara

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

kės Žiburiuose" ir kitoje lietuvių išeivijos spaudoje. Daug laiko, energijos ji skyrė publicistikai, įvairiomis progomis rašė straipsnius, kuriuose aiški pilietinė pozicija, nepakantumas veidmainystei, rašė, prabildama ne tik į tautiečių protus, bet ir į jų širdis. Kūrė ir apsakymus, pjeses, eilėraščius, vertė iš kitų kalbų. Su knyga, su spauda, plunksna nesiskiria ir dabar, sulaukusi garbingo amžiaus.

Rūpi ir šiandieninės Lietuvos likimas. „Neprarandu vilties, kad vis dėlto mūsų tautoje ne vien savanau-džiai likę (kaip daug kas charakterizuoja, remdamiesi subjektyviomis pažiūromis!). Man nepriimtina prielaida, kad tauta išsigimė. Vis tiek, nežiūrint visokių degradacijos požymių, šviesių spindulių netrūksta pro abejonių miglas“, - rašo ji laiške. Džiaugiasi, kad pagaliau pasiekė Anykščius biblioteka, kad tos knygos bus reikalingos istorikui, lituanistui, kiekvienam, kas neabejingas nacionalinei kultūrai. „Savyje aš jaučiu, kad dar neatsilyginau Lietuvai už savo laimingą jau-

nystę, neatsilyginau Dievui už taip brangius tėvus ir protėvius, kad dar turėčiau daug kuo būti artume savo tautos, ypač kol dar esu pajėgi", - kitame laiške sako Halina Didžiulytė - Mošinskienė, kilni knygnešių palikuonė. O kad tiek būtų nuveikę savo tautos labui ir daugelis kitų mūsų inteligentijos atstovų!..

Kartu su iš San Paulo atkeliavusiomis knygomis, spauda, laiškais Anykščių muziejinius pasiekė ir pluoštas Halinos Didžiulytės - Mošinskienės rankraščių - beletristika, atsiminimai, poezija, publicistika. Supažindindami "Anykščių" skaitytojus su autore, siūlome jos atsiminimus apie pirmąją žiemą Griežionėlėse ir apie dienas, praleistas drauge su Vincu Mickevičiumi-Krėve.

Milda TELKSNYTĖ
Vygandas RAČKAITIS

Didžiulių sodyba Griežionėlėse, kur prabėgo Halinos Didžiulytės - Mošinskienės vaikystės dienos.

ATSIMINIMAI

Halina DIDŽIULYTĖ - MOŠINSKIENĖ

Mūsų pirmoji žiema Griežionėlėse

Pirmajam pasauliniam karui pasibaigus, tėvai tvirtai laikėsi nusistatymo grįžti į savo gimtąjį kraštą - LIETUVĄ. Palikome Krokuvą 1918 m. lapkričio mėn. 11 d. ir po vienos savaitės atsiradome tėviškėje - Griežionėlėse.

Man, 7 metų mergytei, sunku buvo suprasti, kodėl Tėtis mus atvežė Lietuvon, bet tėvų šiluma ir jaukumas mus visur lydėjo. Tėtis ėmėsi gydytojo darbo, Mamytė stengėsi padėti tetai Malgutėi visoje namų apyvokoje.

Kai iškrito pirmasis sniegas, mums vaikams buvo tikra atgaiva. Dėdė sukalė rogutes, kai jau gerokai prisnigo, papusryčiaavę veržėmės lauk ir iki pietų, viską pamiršę, leidomės tomis rogutėmis pakalnėn. O taip skanūs būdavo pietūs - bulvienė, ar tai bulviniai blynai su spirgiais, žirniinė ar raugini kopūstai su smulkiais skilandžio gabaliukais, o vakarienei "zacirka" iš rupių miltų... - Dėdė turėjo tada vieną karvę, porą paršų ir vieną seną pusiau aklą arklį "Paršteiną", kurį vokiečiai paliko jam mainais. Tai buvo toks labai ramus ir ištikimas arklys. Jis vežiodavo tėtę pas ligonius, o dėdę į Troškūnus arba Anykščius.

Pora vištų gyveno virtuvės papečky, mums, vaikams, buvo įdomu. Apsipratome. Štai vieną rytą, pačiame viduržiemyje, kai jau buvo įstatyti visuose languose "dubeltai", mamytė atidarė iš lauko visas langines. Saulės spinduliai buvo nulieję savo skaistumu snieguotas kalvas ir laukų plotus.

Gyvenamasis namas stovi ant kalvos, žemyn, pakalnėn slenka užsnigtų daržų plotai, ten takas į šulinį, o už jo vėl iškilusi kalva "su kepure" - tėtis pasakojo, kad jos viršūnėje kadaise buvo pastatytas medinis kryžius ant akmens pamatų, bet jo neliko, tik akmenų krūva.

Štai pro jazmino nuplikusias šakas matau tą kalvą. Jos

viršūnėje tupi lapė. Juodas ausytes pastačiusi dairosi, snukutį iškėlusi uosto. Staiga kažkas jai, matyt, uodegoje suniežėjo, ėmė ji suktis ir tą savo pūkuotą uodegą gaudyti, vartėsi, sukosi net sniegas dulkęjo, kol ji kuliavirščiais nuriudėjo kiton pakalnės pusėn ir dingo. Nepatikėsite, sakysite, kad mūsų šunys ją tuojau užuostų, deja, šuns mes neturėjome. Tuos šunis, kuriuos dėdė turėjo, vilkai išsiviliojo į miškus ir ten juos sudorojo. Tas vaizdas išliko toks gyvas mano atminty, kad ir praėjus 70 metų nuo tos dienos jo nepamiršau.

Ir turbūt po tos dienos aš supratau, kodėl Tėtis mus atvežė Lietuvon, nes niekur kitur tokios gražios žiemos nemačiau. Ir pačios įspūdingiausios vaikystėje išgyventos pirmos Kalėdos buvo čia 1918 m. Lietuvoje.

Tai buvo sunkūs pokario metai, siautėjo dėmėtosis šiltinės epidemija. Mūsų tėtis, jaunas gydytojas, vienintelis Indrioniškio - Viešintų apylinkėje, retai ilsėdavosi namuose. Pasikinkęs "Paršteiną" važiuodavo ligonių lankyti, arba atvykę žmonės prašydavosi pagalbos. Pamenu, vieną vakarą grįžęs nuo ligonių tėtis pajuto, kad jam suniežėjo kaklas. Nusirengęs savo marškiniuose rado didelę baltą utelę, visą išpampusią. Pasišaukė mūsų Mamytę ir pasakė: "Mane įkando utelė, lankant ligonius. Inkubacinis šiltinės periodas yra 7-10 dienų. Jei aš susirgsiu, iškviesk iš Anykščių Šumacherį, jis nurodys ką turėsi daryti".

Kaip numatė, maždaug po 7 dienų tėtėi pakilo temperatūra, ėmė skaudėti galvą, krėsti šaltis. Mama, pasikinkusi "Paršteiną", nuvyko į Anykščius ir parsivežė Šumacherį. Pagyvenęs, pražilęs, su barzdele ir ūsais, aukštas daktaras, apžiūrėjęs ligonį, patikrinęs širdį, temperatūrą

buvo 40°, tuoj pat nustatė diagnozę, prirašė vaistų ir griežtai įsakė jį izoliuoti nuo vaikų. Taip mūsų Kalėdos ir praėjo, tėčiui klaidint, gulint 10 dienų Mamytės globoje, o mes turėjome teisę tik pro pravirų durų plyšį jį pamatyti. Nelabai džiugino ir eglaitė "stalavo" kambario kampe, dar iš Krokuvos atsivežtais burbulėlių lenciūgėliais papuošta. Bet aš vis tik jį aplankiau: buvau nusideginusi į krosnies dureles kairės rankos piršto krumpį, kuris pradėjo pūliuoti. Priėjau prie tėtės, rodau jam pirštelį, o jo akys žiūri į mane ir lyg nemato... Kiek pasikėlęs paėmė mano rankutę, klausinėja kur skauda, o pats žaizdą maigo... Aš pradėjau verkti, jis atsilošė pagalvėn, kažką sumurmėjo, o tuo laiku atėjo mama ir bardama išvarė mane lauk. Aprišau pati skudurėliu tą pirštelį, ilgai negijo, bet, kai tėtis pasveiko, išgydė, tik visam gyvenimui liko ant "bevardžio" balta dėmelė atminimui.

Ačiū Dievui, tėtis laimingai pernešė krizę: po keturiolikos dienų, temperatūra nukrito nuo 40 laipsnių iki normalios. Dar savaitę išgulėjęs, Mamytės globojamas pasikėlė, ir vieną rytą mums visiems pusryčiaujant, atsidaro durys ir lazdele pasirėmęs, stovi ant slenksčio mūsų Tėvelis! Kaip nuo kryžiaus nuimtas, išblyškęs, apžėlęs, o akys? - kaip dvi šviesios žvaigždės žiburiuoja! - "Tatusi! Tatusi kochany!" - surikau ("Tėveli! Tėveli brangusi!"). O čia pat teta Malgutė prapliupo juokais:

- Tai ko stovi, Antanai, kaip smertis tarpdury, sėsk prie stalo! Ko gero, dar "subyrėsi" ant slenksčio...

Pamenu, aš mečiau šaukštą, kuriuo valgiau miežių košę, išsmukau iš užustalės pro duris į virtuvę ir taip verkiau, kad niekas negalėjo manęs nuraminti. Nuo tos dienos teta man pasidarė svetima.

Aš būdavau patenkinta, kai jai nematant, Stasiukas nuvesdavo į jos kambarį, kur buvo dėžė su "cukraus galvomis" (tais laikais cukrus būdavo tokiomis konuso pavidalo "galvomis": (kaip "Pao de Acucar" Riode Janeiro garsus akmeninis uolos iškyšulys!) - tik visos "galvos" apvyniotos mėlynos spalvos popieriumi. Buvo pritaikyti tam tikri plieno plaktukai cukrui skaldyti ir replikės tuos gabalus į dideles ir elegantiškas cukrines sudėti. Tai mes prisiskaldydavome sau to cukraus gabalų, po keletą įsidėdavome į kišenes dar ir žieminių obuolių vieną kitą "nudžiaudavome" iš svirno, jei kuris turėjo dar kokią kišenę, prisipildavome pilnas saldžių žirnių ir juos valgydavome kaip didžiausią skanėstą.

Tėveliui visiškai pasveikus, 1919 m. pavasarį, jis, susiekęs su Sveikatos Ministerija, gavo teisę gydytojo pareigoms Troškūnuose, Panevėžio apskrityje. Ten ir išvykom. Tėtis nuomavo butą pas miestelėną bitininką Rutkauską, bičių augintoją, ir mes, ypač aš, jau pramokusi lietuviškai, tuoj pat susidraugavau su jo dukrelėmis.

Šiaip taip iš skolintų baldų apstatėme savo butą, ypač buvo svarbus gydytojo kabinetas.

Ir štai tėvą mobilizavo karo ligoninėn, vyko kovos su bermontininkais. Mama, paskutiniuose nėštumo mėnesiuose, kaip išmanydama tvarkėsi.

Aš vis sekiojau paskui broliuką Algirdą jį saugodama. Ir vėl bėda, mama nualpo pirtyje, parvedė leisgyvę... Broliukas įsimynė basa koja į karštą bulvinį blyną, visi pirštukai sutino... Rutkauskų šeima (jei gyvi jų šeimos palikuonys, telaimina juos Apvaizda. O mirusiems Amžinąjį Atilsį duok, Viešpatie!) kaip kas galėjo padėjo. Balandžio mėnesį užgimė mums broliukas Jurgiukas! Tėtis gavo atos-

tojų, bet tik neilgam. Ir štai užpuolė Troškūnus bermontininkų plėšikai. Neaplenkė ir mūsų sužinoję, kad čia gyvena gydytojas. Ką rado "kamine": rūkytos mėsos, skilandžių, lašinių - viską išsinešė. Įsiveržė į mūsų butą, tėvo kabinetą, visus vaistus išnešė, net karbolio butelį, vis ieškojo kokaino ar morfijaus... Ir kaip tik sekančią dieną tėtis sugrįžo į namus. Sužinojęs kas nutiko, tuoj pas karo komendantą nuvyko, o tas jam sakė: "Jūs apnuodijote mano saldotus!" Pirmą kartą tėvas trenkė kumščiu į stalą: "Jūsų kareiviai išplėšė mano kabinetą, išvogė instrumentus, vaistus. Mano žmona tik pagimdžiusi kūdikį neturi nei jokių antiseptinių priemonių, nes jūsų saldotai - banditai juos išlakė ir patys apsinuodijo". Komendantas pabalo ir nutilo. Iššaukė kokį tai svirduliuojantį seržantą, dvokiantį denatūrato ir karbolio mišiniu. Davė jam antausį, o tėvelį atsiprašė. Po dviejų dienų grąžino stetoskopą, veidrodėlį gerklės apžiūrai, pustų karbolio butelį ir tuščią denatūrato stiklainį. Bet ilgam laikui mes ir Rutkauskų šeima likome be lašinių ir kitų rūkytos mėsos atsargų.

Visų tų įvykių sumaišty mirė vyriausioji Rutkauskų dukrelė, 14 metų mergaitė, sirgusi džiova. Tokia švelni, trapi, lyg lelija, šviesiaplaukė, mėlynakė, visada rausvais, lyg nudažytais skruosteliais. Vardo nepamenu, tik matydavau ją vis lovoje gulintį, šypsantį, taip tyliai kalbančią. Nuvyto gėlėlė, tik besiskleidžias pumpurėlis. Iš Troškūnų 1920 metais persikėlėme į Panevėžį.

Vincas Krėvė - gerasis dėdė

Mano pažintis su Vincu Krėve ir jo šeima faktiškai prasidėjo 1941 metų pabaigoje, kai susigiminiavome Vytauto Mošinskio ir Aldonos Krėvaitės santuokos dėka. Ponia Krėvienė kartas nuo karto mus aplankydavo ir pasidžiaugdavo mūsų pirmuoju sūneliu Gediminu Jurgiu, nes ji iš prigimties buvo labai švelni, maloni ir nuoširdi moteris.

Profesorių Vincą Krėvę sutikdavau A. Panemunėje Mošinskių vieloje, kur jis savaitgaliais žaisdavo šachmatais su prof. Vytautu Mošinskiu. Abudu profesoriai palinkę ties šachmatų lenta nieko kito nei matydavo, nei girdėdavo. Jie abudu buvo to komplikuošto žaidimo aistringi mėgėjai, tad nenuostabu, kad tais atvejais prof. Mošinskio pražilę šeriai pasižiaudavo smilkiniuose ir ūsuose, gi Krėvės visos veido raukšlėlės subėgdavo prie lūpų, iš kurių virsdavo kamuoliai tabako dūmų ir jie kutendavo prof. Mošinskio nosį. Anas nekartą nusičiaudėdavo taip, kad net sienos sudrebėdavo... Pastarasis niekada nerūkė.

Kas laimėdavo ar pralaimėdavo - nežinau. Bet jie ir vėl susitardavo bendram žaidimui savaitgaliais, kai prof. Mošinskis būdavo laisvas nuo paskaitų universitete. Gi prof. Krėvė tuo laiku jau buvo pasitraukęs iš visų pareigų. Jis ir apsigyveno A. Panemunėje, savo žento inž. Vytauto Mošinskio namuose. Čia ir poniai Marijai buvo saugiau, nes "herojų" dėka pradėjo sklisti gandai, kad jinai esanti žydų kilmės. Pavojus buvo rimtas. Profesorius Krėvė laiku tai suprato ir, susisiekęs su karaimais, padarė žmonai dokumentus, kurie oficialiai įrodė, kad ponia Marija esanti karaimų kilmės, iš Kaukazo.

Tai buvo labai liūdni ir skaudūs metai mums visiems, tie 1941-1944-ji! Tada pažinau Vincą Krėvę - šaltą, užda-

ra, niekuo nepasitikintį žmogų. Jo visame veide ir akyse buvo tokia įtampa, kad neišdrįsdavau prakalbinti, ir nekalbindavau.

Tuo laiku Vincui Krėvei grėsė ir Vokiečių gestapo represijos. Buvo areštuotas geriausias draugas ir kolega prof. Balys Sruoga, kun. A. Lipniūnas, nemažai kariškių ir mūsų intelektualų. Jie visi buvo išsiųsti į Štuthofio konclagerį. Tad nestebėtina, kad Krėvė dažnai nenakvodavo namuose pas Mošinskis, o eidavo pas ramius kaimynus,* gyvenančius netoliese kasdieninį pensininkų gyvenimą.

Tokiu būdu jam pasisekė drauge su žmona išvengti Gestapo spąstų, ir 1944 m. liepos pirmomis dienomis jis pasitraukė su šeima į Lietuvos vakarų pasienį, o iš ten toliau.

Gyvenome Vienoje. Artinosi 1944 m. ruduo. Frau Dolansky, pas kurią nuomavome butą Radinger gatvėje, vieną šeštadienį pareiškė, kad ji su vyru mananti jau grįžti į Viena, ir mums reikia jos butą paliuosuoti. Tie malonūs žmonės vasaros metu gyveno tolimame Vienos priemiestyje, kur turėjo medinę pašiūrę, sodelį, daržą ir gėlyną, tai duodavo papildomų pajamų prie kuklios vyro pensijos.

Mūsų šeimai reikėjo ieškoti kito buto, o tai buvo sunkiai sprendžiama problema, nes tais metais Viena užplūdo karo pabėgėliai iš Rytų Europos ir pačios Vokietijos. Butai ir kambariai būdavo išnuomojami, pirmiausiai viengungiams ir bevaikėms šeimoms. Mūsų šeima buvo keturių suaugusių ir dviejų vaikų - Gediminas buvo 4 metų, Liudytė vos pusantros sulaukusi, o trečias kūdikis buvo "pakely".

Tuo pat laiku Vienoje apsigyveno prof. Vincas Krėvė su žmona. Jiedu išsinuomavo vienoje austrų aristokratų šeimoje erdvų, patogų kambarį. Mums, skubiai ieškančioms buto, atrodė, kad per prof. Krėvę ir jo "baroną von X." kas nors pasiseks.

Atvykome abudu su vyru tramvajumi pas juos. Kai pravarė mums duris, puolėme viens kitam į glėbį. Ponia Marija ašaromis patvinusiomis akimis mane išbučiavo, profesorius tuoj pat liepė sėstis į patogų fotelį.

- Prašome, prašome pailsėti, nuvargote... Tuojau padarysime kavos atsigaiivinti, o gal arbatos?... - Praeidamas, jis švelniai perbraukė ranka mano išsidraikiusius plaukus. Tai mane sujaudino iki ašarų - lyg pajutau savo tėvelio ranką, tokią lengvą, šiltą...

Apsiverčiau, profesorius susijaudino. Jis skubiai užsidedė popirosą ir giliai įtraukė dūmą:

- Neašarokite, nesijaudinkite. Tai gali jums pakenkti. Pasakokite savo sielvartą... - Jau ir kavutės puoduką tiesia, o mano vyras reikalą dėsto.

- Mūsų baronai dabar išvažiavę, bet jie kartas nuo karto čia pasirodo. Pasiteirausime, gal gi ką nors iš jų išpešime. Jie kaip bažnyčios pelės tyli po šluota, bet geros širdies, jie patys jaučia priespaudą - gi austrų! - ramiai tikina Krėvė.

- Tik, jūs, Galinočka, nesijaudinkite. Jums negalima... - ponja Marija glosto mano pečius. - O tu, Vicinka, nepamiršk, kai tik baronesa atvažiuos, tuojau pasikalbėk.

- Taip, taip, pasikalbėsiu. Geriau pavaišink svetelius koku skanėstu... - profesorius guvus, didelės mėlynos akys šypsosi ir linksmi raitosi dūmelis iš jo kandiklio.

Atsisveikinome. Grįžome su viltimi į Radinger gatvę.

Iš tikrųjų, po savaitės kitos atskuba mano uošvė ponja Celina ir praneša, kad prof. Krėvės baronai surado mums puikų namą Rodause - Vienos tolimiausiame priemiestyje. Jinai jau ten buvo nuvažiavusi, susitarė su šeimininke irgi "baronesa von Y." - senute našle, ir mes galime sekančią dieną ten kraustyti su vaikais ir rankiniu bagažu.

Taip ir padarėme. Deja, kada atvykome, senutė "baronesa" mus pamačiusi baisiai įširdo. Išsigynė, kad niekam nieko nėra nuomavusi, kad pirmą kartą mato poniją Celiną ir t. t. Ji gergždančiu senutės balsu rėkė:

- Mano sodyboje vaikams ne vieta... Eikite iš kur atėjote... Eikite lauk!..

Tai išvedė mano vyrą iš kantrybės.

- Gerbiamoji, gyveni vienai viena tokiuose rūmuose... Čia tik jūsų svečiams nameliai tušti stovi, kai tūkstančiai karo pabėgėlių neturi kur galvos priglausti. Aš pasiskysiu NSFAU, kad išvejate nėsčią moterį su vaikais į naktį...

- O ko jūs ieškote pas mus? - šiaušiasi senutė, gi jos du maži šuniukai savo lojimu jai padeda.

- Mes išėjome tolyn nuo fronto baisenybių... Juk karas eina vokiečių pralaimėjimo linkme... - aiškina pakeltu balsu vyras.

- Karas! Baisenybės!.. Kai čia ateis karas, aš atidarysiu gazo ragelį, ir viskas bus baigta... - senė nusijuokia ir užsikosti. Jinai pašaukia savo šuniukus ir dingsta parko sutemose.

O mes, pasiėmę vaikus ir bagažą, grįžtame atgal į Viena.

Profesorius Krėvė ir ponja Marija labai pasipiktino tai sužinoję. O kai papasakojome apie "gazo ragelį", tai Krėvė ironiškai nusišypsojo ir tepasakė:

- Tai mes dar pamatysime...

1945 m. vasario m. 11 dieną mes išvykome iš Vienos į Zell am See nuostabias Austrijos Alpes (Zalcburgo sritis).

V. Krėvė su žmona, dukra ir žentu išvyko į Passau, kai raudonarmiečiai jau artinosi prie Viener Naustadto. Vėliau jiems teko iš ten trauktis, ir mes juos pasikvietėme į kaimą, kuriame apsigyvenome Pinzgau apylinkėse, pas austrų ūkininką Kapellerį. Namas buvo didelis, skirtas turistams, pavadintas "Hotel Kapeller", antrame aukšte turėjęs keletą kambarių.

Apačioje "stubėje" apsigyveno mūsų šeima, dabar jau su trimis vaikais, čia buvo ir bendra virtuvė, kuria naudojėmės drauge su šeimininkais, ir bendras "dispanseris", kuriame galėjome laikyti savo maisto produktų "atsargas", o ten laikė šeimininkai pieną, sviestą, sūrius ir kt. gėrybes. Bet jie visiškai mumis pasitikėjo ir leido juo naudotis.

Viršuje, antrame aukšte, savo atskirą kambarėlį turėjo mano uošvė ponja Celina. Patys šeimininkai irgi turėjo savo miegamuosius, bet buvo dar likę pora kambarėlių laisvų, tai susitarėme, kad juos irgi išnuomotų prof. Krėvė su šeima.

"Papa" Kapelleris - ūkininkas peržengęs jau 60-tį, kad ir partietis su "Hackenkreus" ženkluku atlape, buvo sukalbamas. Jis gyveno ramų kalniečių gyvenimą su savo ištekęjusia dukterimi, kurios vyras buvo fronte, ir marčia, kurios vyras irgi kažkur kovėsi... Dar buvo tokia senutė, jo sesuo - nevisai normali senė - ir Helga - anūkė, irgi ne visiškai normali 7 metų mergytė.

"Papai" Kapelleriui patiko, kad jo "Hotelis" vėl buvo

* Pas pulkininką Žuką arba pulkininką Janavičių.

pilnas žmonių. Tie paprasti žmonės savitai atjautė pabėgėlių likimą. Jie buvo prisirėję prie savo galvių, savo sodybų, tų žydrųjų pievų, aukštų šlaitų senais maumedžiais ir skarotomis eglėmis, besistiepiančių į mėlynas erdves, kurių ramybę vis dažniau sudrumsdavo bauginančiai užiančios sunkiųjų amerikonių bombonešių eskadrilės, triuškinančios Hitlerio galybę.

Kapelleris irgi laukė karo pabaigos, nes kažkur Italijos fronte kovėsi jo sūnus ir žentas.

Buvo saulėtą, bet dar pašalų dvelkiantis pavakarys, kai pasitikome į kalnelį vedančiu takeliu lėtu žingsniu ateinančius profesorių V. Krėvę ir poniją Mariją. Aldona ir Vytautas tempė į kalnelį du sunkius lagaminus. Pasitikome kaip savuosius. Susijaudinusi išbučiavau poniją Mariją ir sulysusią šaltą profesoriaus ranką. Jis pabučiavo mane į skruostus. Nuo tos dienos pasijutome tikri giminės – to paties likimo susieti.

Pirmąsias dienas profesorius buvo nekalbus, susimąstęs. Jis mažai būdavo su mumis, daugiausia laiko ilsėjosi abudu su žmona savo mažiame, labai kukliame kambarėlyje, kur tebuvo dvi lovos, spinta drabužiams ir pora kėdžių, net stalelio ten nebuvo...

Vėliau matydavau jį einantį vienišą takeliu pasivaikščioti, dėvintį trumpais avies kailinukais ir juoda karakulio kepurę. Pasiramščiuodamas lazda, jis eidavo lėtais žingsniais, kartas nuo karto melsvą dūmą paleisdamas į šoną. Užkalbintas nesileisdavo į kalbas, tik paklausdavo:

- Kaip mažytė Janytė? Ar sveikesnė?... Išsivežkite ją dažniau į lankas, kai ūkanos nepasikėlusios, tai palengvins jos kokliuši.

Ponija Marija ilgą laiką beveik neišeidavo iš savo kambarėlio, bet prašydavo, kad mažylę Janutę atneščiau pas ją "pasibovyti". Tada sužinojau, kad jos širdis smarkiai sušlubavusi ir jai reikalingas poilsis ir ramybė. Ji netgi nepietaudavo prie bendro stalo, Vicinka – profesorius jai nuveždavo į kambarį kuklius mūsų visų pietus. Tos privilegijos jis niekam neužleisdavo, net savo dukteriai Aldonai.

Bet, kai visu savo gražumu pražydo pavasaris, kai nutirpo visi pašaliai, prasikalė pirmosios gėlytės, auksinės purienos plotais numargino slėnius, vėliau neužmirštuolių melsvi žiedai upokšnių pakrantes išpuošė, ir laukinės našlaitės atvėrė savo liūdnuosius veidelius, kai Kapelleris išgindavo avis ir karves į lankas, Krėvė išeidavo ankstyvą rytą pasėdėti į sodą.

Palinkęs, kartais baksnodamas lazdele žvyrą, jis dažną mąstydamas, karts nuo karto paleisdamas popirosų melsvo dūmo kamuolėlius, kurie dažniausiai jį visur lydėdavo.

Tuos popirusus mes visi gaudavome "ant kortelių", bet kadangi niekas mūsų šeimoje nerūkė, išskyrus tetą Kseniją, tai tuo malonumu įjėdu draugiškai pasidalindavo.

O kai pražydo obelys, laukinės kriaušės, vėliau plačios pievos apsikaisė ramunėmis, skabiozomis, smalinėlėmis, mano vaikai nuo ankstyvo ryto bėgiodavo aplink namus, o mažąją Janutę vežimėlyje pastatydavau po obelimis. Tomis saulėtomis dienomis matydavau, kaip profesorius kalbindavo mažytę, rodydavo jai kišeninį laikrodį, ir mažos rankytės siekdavo sugauti tą "cacką". Tuomet Krėvės veidas švytėdavo džiaugsmu. Kiekviena veido raukšlėlė juokdavosi, ir jis švelniai kalbindavo kūdikį, gainiodamas užklydusias bitutes ar musytes. Daug kartų jis stumdavo vežimėlį takeliu iki netolimo eglynėlio, grįžda-

vo atgal lėtu žingsniu, drebančiu balsu dainuodamas mažytei dūkų daineles. Jis ją užliūliuodavo priešpiečio miegui, pastatydavo vežimėlį po obelimi ir vėl prisėdavo ant suoloelio. Jo baltus plaukus draikė švelnus vėjas, lengvų marškinių rankovytės plevendamas aplink sulysusias rankas – kartais gi, pasiėmęs knygą, jis skaitydavo užsidėjęs sunkius akinius, kurie dar labiau paryškindavo veido blyškumą. Tik vėliau sužinojau, kad jis skaitė Šv. Rašto tomelį.

Karo pabaiga artinosi. Krėvė atgijo. Viena jau buvo raudonarmiečių užimta. Sklido žiaurūs gandai apie pirmųjų dalinių besieliskumą, ypač moterų atžvilgiu. Vieną dieną per pietus V. Krėvė prisiminė:

- Kažin, ar senoji "baronesa" suspėjo laiku atsukti gazo ragelį?

Jaučiau, kad jam nebuvo gaila tos, kuri taip žiauriai išvarė iš savo "palocių" nėsčią motiną su mažais vaikais. "Ji gavo tai, ko nusipelnė..." – tie jo žodžiai man įstrigo atminty. Ir tuo pačiu pajutau, kad mūsų šeima jam artima, kad jis – gerasis mūsų dėdė.

Kai pasirodė pirmieji amerikonių kariuomenės šarvuočiai, pravažiuojantys tolumoje vos matomu keliu, vedančiu Zalcburgo link, vieną rytą užėjo pas mus šeimnininko Kapellerio marti ir sako:

- Nuimkite to vado portretą nuo sienos.

Mūsų "štubėje", kaip tik kabojo didžiulis Hitlerio portretas su parašu: "Ein Volk, Ein FUHRER!"

- O ne! Nuimkite pati... – atsakiau. Ji išėjo. Po kiek laiko atėjo pats tėvas Kapelleris ir tą portretą nukabinęs išsinešė.

Papasakojau Krėvei, kad nenorėjau liesti "Fuhrerio". Jis nusišypsojo:

- Gerai padarei, kad nejudinai. Dar nežinia, gal būtų mei sau bėdą užsitraukusi. Jų stabas, tegul jį ir nešasi...

Kai karas pasibaigė, profesorius vėl paniuro. Mes stengėmės jį išblaškyti. (Gal tai geriausiai pasisekdavo mažytei Janutei, kuri labai mėgdavo žaisti jo laikrodžiu, ypač kai ją pasodindavome ant lovos ir jinais siekdavo visko, ką tik tamsios žvalios akutės pastebėdavo).

Liepos mėnesį prasidėjo uogavimo metas. Miškuose buvo ištisi kilimai įsirpusių mėlynių. Vieną saulėtą popietę išsiruošėme uogauti, pasiėmę drauge ir savo sūnų Jurgelį, tada jau 5 metų "vyrą".

Porą kilometrų paėjėję, pakilome į šlaitus, kur rytų ir pietų saulės atokaitoje anksčiausiai uogos nusirpdavo. Iš tikrųjų, pirmą kartą gyvenime patekau į tokius vešlius tankius uogienojus, linkstančius nuo sultingų uogų. Bematan prisipildydavo mažos pintinėlės, kurias išberdavome į didesnes pintines ir ašočius. Mūsų Jurgelis irgi prisiuogavo pilną krepšelį, bet staiga kojėlė paslydo, jis kleptelėjo ant pasturgaliuko, o krepšelis ėmė risti šlaitu žemyn.

Ritasi krepšelis, o paskui jį "ritasi" profesorius Krėvė, kaip didelis voras balta nugara, šokinėdamas trumpomis išskėstomis kojomis per kupstus, bet taip vikriai, kad spėjo pagauti tą krepšelį, nors dugne tik kelios uogos tebuvo likusios.

Vaizdas tikrai buvo linksmas, bet niekas neišdrįso balsu nusijuokti, tik Jurgelis sėdėjo liūdnas: "Visos mano uogos pabėgo..." – ir pravirko.

Kada profesorius vėl užsirepečkino į atkalnę ir pasišaušęs, uždusęs atsisėdo prie verkiančio vaiko, jis pa-

davė jam pintinėle pilną uogų:

- Matai, visos uogos pas tave sugrįžo, neverk.

Jis savo nosine nušluostė murziną vaiko veidelį. Jurgelis apsidžiaugė, bet toliau nebėjo uogautų - taip jiedu liko sėdėti atokalnėje, malšindami troškulį saldžiomis mėlynėmis.

Kai grįžome į namus, virtuvėje jau laukė paruošta tešla, didžiuliam puode virė vanduo. Dalį uogų nuplovusios, moterys tuoj pat puolė daryti "koldūnų" - tų auselių su mėlynėmis. Radosi ir grietinės puodukas, kurį pasisėkė poniai Marijai išprašyti iš šeimininkės už tualetinio muilo gabalėlį.

Toji vakarienė buvo tikra puota visai šeimai. Prie žibalinės lempos šviesos vieni į kitus pasižiūrėję, nesitvėrėme juokais, tokios pajuodusios buvo visų mūsų burnos nuo tų "koldūnų". Net ir profesorius tą vakarą pralinksėjo, liko šnekus ir juokavo:

- O vis dėl to aš dar ne toks senas, jei pasivijau Jurgelio pintinėle...

- Tu, Vicinka, niekada nebūsi senas... - švelnia šypsena žmona paglostė kiek paraudusį nuo saulės vyro veidą ir ranka nubraukė pražilusius plaukus, užkritusius ant aukštos protingos Vinco Krėvės kaktos. Jis paėmęs tą švelnią ranką pabučiavo, ir man taip gera buvo dar kartą pajusti, kad esame gerojo dėdės ir dėdienės glėby.

Iš tų laikų dar prisimenu ir graudesnių epizodų.

Karui pasibaigus, labai sunku liko su rūkalais. Profesorius be jų darėsi irzlus, piktas, nesukalbamas.

Vieną dieną susėdus visiems prie stalo pietauti į profesoriaus sriubą įkrito muselė. Jis tai pastebėjęs pastūmė lėkštę ir irzliai pareiškė:

- Aš nepietausiu!

Žmona, tuoj pat paėmusi lėkštę, išnešė virtuvėn ir atnešė jam švarią.

- Vicinka, įsipilk sriubos. Juk tokia maistinga su daržovėmis, pienu užbaltinta... - prašo.

- Ne. Mano lėkštėje buvo musė. Aš nevalgau sriubos su musėmis, - piktai šypsojosi profesorius.

- Bet, pone profesoriau, sriuboje nėra musių, - įsiterpiau su savo dvylekiu, - o poniai Marija lėkštę išplovė, ir jina visiškai švari.

- Mano sriuboje buvo musė. Aš nevalgau su musėmis. Aš iš viso nepietausiu. Atsiprašau... - Krėvė pasikėlė nuo stalo, prasiriogolino pro kitus sėdinčius užstalėje ir išėjo iš mūsų "štubės".

- Vicinka, kaip tu elgiesi... - žmona sumišusi skuba pasakui, bet kai prieš jos nosį vyras uždaro duris, jina grįžta prie stalo.

- Ponia Krėviene, baikite pietauti. Mes supratome profesoriaus nuotaiką, nekreipkite dėmesio, esame savi žmonės... - raminame.

Vargšėlė, ne ką jina pietavo. Susinervino, net dėmėmis visas veidas paraudo. O mūsų teta Ksenija, anksčiausiai pavalgiusi, išsmuko pro duris, pas profesorį į kambarį įslinko. Išsitraukė savo popirusų atsargą, ir abudu susėdę užsirūkė. Kai atėjo vakarienės metas - profesorius vėl linksmesnis lyg niekur nieko sėdo užstalen ir kartu pavakarieniavo.

Vieną dieną man kažko prireikė Kaprune. Išsiruošiau popietėje ir, pasiramščiuodama lazda, nužingsniavau tuos 5 kilometrus pro eglynus, maumedžių miškus iki miestelio. Čia pilna amerikų kareivių. Mat, Kaprunas turėjo

stambią elektros jėgainę, kuri duodavo elektros energiją visiems apylinkių miesteliams ir Zell am See kurortui.

Einu gatvėmis, ieškodama krautuvii. Staiga matau prie prefektūros namų stovi du amerikoni sargybiniai, o kažkoks smulkutis žmogelis lazdele su įkalta vinute gale renka cigarečių nuorūkas prie sargybinio kojų. Jis labai šmaikščiai jas susirenka ir deda į švarko kišenę. Priėjusi arčiau atpažįstu - tai mūsų profesorius Krėvė!

Praeinu pro šalį, tartum nepastebėjusi. Tik sargybinių veiduose matau pasitenkinimo šypseną - jiems įdomu, kaip jų išspjautas nuorūkas kažkoks seneliukas renka.

Skubėjau tolyn, kad manęs profesorius neatpažintų. Nupirkau vaikams kokią tai niekutį ir pasileidau tuo pačiu keliu į namus. Miško prieglobsty sulėtinau žingsnius. Negalėjau pamiršti slegiančio vaizdo. "Mano profesorius, V. D. Universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas. Ministeris pirmininkas 1940 m. kabinete, vėliau besislapstęs nuo Gestapo... Mūsų tautos iškilusis rašytojas, dainius - štai renka išspjautas amerikoniškų cigarečių nuorūkas Kapruno miestelyje... Kas įvyko? Kodėl taip yra ir kur mes esame? Kas bus toliau?..."

Dabar man paaiškėjo, kodėl profesorius kas antrą dieną vis išeina ankstyvą popietę pats vienas "pasivaikščioti" į Kapruną.

1946-47 m. aplankydavau V. Krėvę - Mickevičių Glazenbacho stovykloje. Pas juos apsistodavau. Profesorius buvo visų gerbiamas. Įsisteigus lietuvių gimnazijai, buvo tos gimnazijos direktorius. Savo erdviame kukliame barako kambaryje jis daug skaitė ir rašė. Kaip tik galutinai užbaigė savo paskutinį didžiulį veikalą "Dangaus ir Žemės Sūnūs".

Mane visada pasitikdavo draugiškai, šiltai ir jokių būdu neleisdavo pas ką nors kitą apsisotiti, tik pas juos. Kai 1947 m. atsisveikinome, išvykdam į Braziliją, mažajai Janutei buvo jau arti 3 metų. Išsiskyrėme graudžiai apsiąsaroję. Mes nemanėme, kad tai buvo mūsų paskutinis susitikimas, kad tas spalvingas gyvenimas taip greit prabėgs...

Mūsų šeima apsigyveno Brazilijoje, prof. Krėvė su šeima išvyko į JAV, Filadelfijon.

Kai ten buvau nuvykusi 1967 m., radau tik kapus, paminklą ir vienišą jų dukterį Aldoną Oną, kuri ir nuvežė mane į tuos kapelius - gerojo dėdės ir dėdienės, mano profesoriaus Vinco Krėvės Mickevičiaus ir jo žmonos - ištikimos gyvenimo draugės amžino poilsio vietą.

Stovėjau prie kapo, o mintyse skambėjo jo kūrinių žodžiai:

"Mirė Aras, apie kalnus, apie saulę besvajodamas. O tu, kurie čia stovėjo ir apie jį kalbėjo: vištų, žąsų - Aras nei matė, nei jų žodžių girdėjo.

- Vai jūs žmonės, pikti žmonės, kam pražudėt Arą?

- Laisvas gimęs, laisvas augęs, niauriai laisvę tik jis ir mylėjo.

- Nors penėtute, užpenėtute, nors ir gryno aukso būtų tasai jūsų narvas - žmonių vergas nebus Aras: aukštai mintis jo skraido...

- Vai jūs, žmonės, pikti žmonės, kam jūs nukankinot Arą, visų arų Arą!"

San Paulas, 1975 m. lapkričio 4 d.

Revoliucijų smurtas, žudynės, suirutės, kapitalizmo antagonizmas humanizmui, į daiktų pasaulį ir technikos pažangą orientuota Vakarų civilizacija, vis didėjantis dvasios skurdas... Šie klausimai dar šio šimtmečio pradžioje nedavė ramybės šviesiems žmonijos protams, svajojantiems apie gražesnę gyvenimą, tobulesnę visuomenę. Kad galimas ir kitoks gyvenimo būdas, kitokie žmonių tarpusavio santykiai, kad esama kur kas svarbesnių vertybių už materialines, savo idėjomis, asmeniniu pavyzdžiu skelbė ir didysis rašytojas, humanistas Levas Tolstojus. Šio šimtmečio trečiajame dešimtmetyje Tolstojaus pasekėjų, siekiančių moralinio savęs tobulinimo, turinčių vilčių pagerinti visuomeninius santykius, buvo ir Lietuvoje.

Vienas iš aktyviausių tolstoizmo propaguotojų Lietuvoje buvo mokytojas Balys Dūda, 1917-1918 metais mokytojaves Surdegyje, projektaves čia įkurti žemės ūkio kolektyvą, panašų į tolstojininkų kolonijas. Vėliau Balys Dūda dirbo korektoriumi "Lietuvos ūkininko" redakcijoje, išleido keletą žurnalų "Meilės keliais" ir "Atgimimas" numerių, kur savo straipsniais, vertimais propagavo L. Tolstojaus idėjas, rūpinosi dvasiniu atgimimu. 1924 metais Balys Dūda mirė, pakirstas džiovos, teišgyvenęs tik 28-erius metus.

Neprarado aktualumo, verčia susimąstyti kai kurios Balio Dūdos prieš 70 metų išsakytos mintys ir šiandien, kai kasdien susiduriame su dvasios nuosmukiu, moralinių vertybių devalvacija, nužmogėjimu. Skaitytojų dėmesiui siūlome patrumpintą publikaciją iš žurnalo "Atgimimas".

ATBUNDANČIOJ LIETUVOJ

Balys DŪDA

Žiemos šalčiai nesibaigė, dar reikia rūpestingai suptis apsiaustu, kad šiaurys vėjas ledais nesukaustytų krūtinėj plastančios širdies. Bet vos tik kartą kitą švystelėjo pavasario saulė, kai imi jausti pavasario orą, jautiesi lyg naujai atgimęs.

Žiema dar šalta. Tik kodėl jos galybė nebaido? Kodėl siela taip veržias pavasarį sutikti, nors jo prisiartinimo ženklų dar maža ir jie tokie menki? Tačiau daugeliui teko patirti, kad pirmas viversėlio suvyturiavimas, pirmutinės žolelės sužaliavimas, trūkstančių ledų poškėjimas, patvinusio vandens užimas suteikia gilesnio džiaugsmo, negu gegužės mėnesį tarp kvepiančių gėlių šiltoji saulė sėdinti ir klausantis, kaip įvairiais balseliais paukščiai čiulba.

Jei palyginsim metų laikus su žmogaus gyvenimo bangavimu, tai turėsime pripažinti, kad dabar gyvenamasis momentas labai panašus į žiemos laiką. Nors ir baisūs žmonių sugyvuėjimas ir dėl to sugyvuėjimo baisus žmonių tarpusavio santykiai ir visos visuomenės išorinis pakrikimas, tačiau jau yra ženklų, kurie rodo prisiartinantį žmogaus sielai pa-

vasarį. Jau randasi žmonių, kurie, matydami vis didėjančias žmonių gyvenime nelaimes, ima rimtai galvoti, kaip jas pašalinti. Dėl nusidėvėjusių kovos būdų ima nejučiomis abejoti, juos radę silpnais, nusimena. Tačiau jų sielose lyg kas sakyte sako, jog galima tas nelaimes iš žmonių gyvenimo pašalinti. Ir vėl vyksta didžiai brangus sielos gyvenimo darbas, pilnas kančių, abejonių, kol pagaliau išeina į lygesnį, tiesesnį kelią.

Jei tokiu proto darbu būtų užimtos žmonių galvos, tai bereginti įvyktų seniai gilesnių žmonių laukiamas laimingas gyvenimas.

Tokią sielos gyvenimo krizę išgyvena dabar ne vienas žmogus Lietuvoj. Toks žmogus, pradėjęs gyventi gilesniu gyvenimu, savo partijos žmonėms lyg ir svetimas lieka. Parama sielai labai reikalinga, bet jos iš savo idėjos draugų, nepatyrusių panašios dvasinės krizės, nesusilaukia. Reikia tik vieną kitą brolišką žodį į jį pratarti, kaip jis visa širdimi linksta į tą žmogų, it vaikas skųsdamasis sielos skausmu.

Kad ryškiau skaitytojai įsivaizduotų tokio žmo-

gaus sielos gyvenimą, cituoju čia vieno revoliucionieriaus laišką. "Jau tris kartus buvau pradėjęs rašyti tau laišką. Vis parašydavau ne tai, ką norėjau. Mat, paskutinis tavo laiškas ypačiai mane sujaudino savo draugiška šiluma, savo švelniu žmogišku dvelkimu. Broleli, aš tau labai dėkingas už tavo žodžius, už atjautimą. Taip kartais norisi žmoniško žodžio, o to žodžio kaip tik paskutiniais laikais veik netenka išgirsti iš tų, su kuriais man dabar čia prisieina trintis. Šabloniškai, nieko sielai neduodantieji žodžiai, arba dažniausiai nepamatuoti, iš nesupratimo ir nenorėjimo suprasti užmetimai, priekaištai, pjovynės. Net baugu sakyti: vis mažiau beramu ir mano šeimynoj (partijoj), nors ji nedidelė, bepaliko tik doktrinos ir partijos kevalai, gyvojo, jaučiančiojo, besisielojančiojo, tikinčiojo ir abejojančiojo žmogaus išnaros. Norėtusi, kad būtų žmonių, su kuriais susietum save ne vien tik oficialiais ryšiais, bet su kuriais jungtų atjautimas, noras bendrauti sielos bendravimu. Sunkiomis valandomis, kai kažkokia tuštuma ūmai apninka, kai lyg nejaukion tamsumon grimsti. Dar sunkiau lieka, kai nušivili tais, su kuriais bandai gilesnį sielos bendravimą užmegzti. Broleli, vis labiau aiškėja man, kad sudarytume kokį veiklą, gyvą ir tikrai ką nors žadantį ateičiai kolektyvą - mažą oficialių ryšių, sausų programinių ir faktinių apskaičiavimų, reikalinga dar ir sielų sutapimo, bent jau noro, pastangų ir sielos gyvenimą bendrai gyventi, tavo žodžiais tariant, bičiuliškesnių ryšių (...). Pažiūriu į praeitį - net baisu, kiek ten patamsiais slankiota, sąmoningai vengta apie daugelį dalykų pagalvoti, rimčiau pasvarstyti. Kalbėdamas apie save, turiu pasakyti, jog didesnę pusę savo sąmoningo gyvenimo praleidau vien tik išorinį triukšmą besivaikydamas, vis dekoracijas laikiau esme ir dirbau tų dekoracijų pastatymui, o į esmę mažai tekreipiau dėmesio. Ir ne tik aš vienas, visi taip darė. Ir ne tik mūsų šeimyna, bet ir kiti revoliucionieriai. Ir nieko iš to neišėjo. Esminiai, sielai reikalingi darbai taip ir liko nepradėti, o dekoracijų darymai nuėjo niekais. Gerai, kad išorinis dekoratyvinis darbas (prof. sąj., mitingai, skambančių frazių atsisaukimai) dabar davė progos kai kuriems iš liaudies tarpo jautresniems, galvutesniems individams pamąstyti. Tokie individai ir likosi sveiki, stiprūs, ir jiems nebaisi jokia reakcija. Bet ar daug tokių individų? Jų labai ir labai mažai. Jeigu būtų veikta kitaip, gal būtų ir daugiau užsilikusių tų tikrų sąmonių, visa savo esme naujovės trokštančių ir tai naujovei atsidavusių asmenų. O dabar reakcija siaučia, siaučia iš visų pusių. Būtų pusė bėdos, jei ji tik

aplinkui siaustų, bet ne: ji jau įsiskverbė ir į vidų. Naujovininkai, besistengdami išplėsti arba apginti išorinius užkariavimus, paliko atvirus vartus priešams į savo širdį. Noriu pasakyti - revoliucininkų milžiniška dauguma buvo ir tebėr išoriniais revoliucininkais, gi jų vidus pasiliko toks pat, kaip ir visų kitų, jie dirba dėl išorės, o į vidų mažai dėmesio tekreipia (...). Dabar gi aš ne tik protu, bet ir širdimi supratau, jog žmogus turi pasidaryti kitoks (...).

Įsivyravo kažkoks lovio, pilvo reikalais tesirūpinimas - sumenkėjimas, rodos, žmonės apaugo kažkokiomis gleivėmis, puvėsiais. Maža gyvų žmonių, iš kurių norėtusi ir sau jėgų pasisemti. Nes, matant taip vadinamoje mūsų šviesuomenėje visuotiną apsamanojimą, kyla nepasitikėjimas ir savimi.

Net ir gilesnis žmogus, aplinkui matydamas, kaip žmonės linksmai gyvenimo paviršiumi plaukia, pamano, jog gal ir geriau taip būtų gyventi, kaip kiti gyvena, ir pats į tą kvailos minios klegesį įsimaišo, idant rastų sielos užsimiršimą. Tačiau įsitikina, jog ir čia jos neras.

Tu bjauriesi girtuokliavimu, paleistuvavimu ir kt. Bjauru, brolyti, ir man labai bjauru. Ir jeigu aš išsitardavau, esą gera būtų pasigerti, jeigu aš, pagaliau, ir gerdavau, tai - nuoširdžiai sakau - visai kitais tikslais, t. y. ne iš pamėgimo, ne dėl to, kad man tiko, kad man taip gerai. Aš bandžiau ieškoti tame prakeiktame skystime visai ko kita. Žinoma, veltui. Žinau, tai labai vulgaru, bet būna, brolyti, kartais bloga, nyku, neramu, tad eini ir kvailioji. Žinoma, paskum dar pikčiau darosi, dar labiau pradedi savęs nekęsti".

Įdomus ir antro revoliucionieriaus laiškas.

"...Visu atsidėjimu perskaičiau "Dangaus karalystė mūsų viduje". Esu skaitęs nemažai Tolstojaus raštų, skaitinėti teko ir minėtąją knygą, tačiau dabar, atsidėjus ją skaitant, radau "naujo" Tolstojų, radau naujų rimtų argumentų anarchizmui pamatuoti. Džiaugčiaus, jei tokia knyga būtų ir lietuvių kalba. Nuoširdžiai apsidžiaugiau ir šiuo ketvirtu "Meilės keliu" numeriu. Tiesa, kad veik visi revoliucininkai mažai tekreipia dėmesio į asmeninę žmogaus dorą, tik vis dėlto man nesuprantamas tebėr nesipriešinimas piktybei, kartais ir piktybė - jėga. Daugiau nei metus laužiau tuo klausimu galvą. Kartais net rodosi, jog tą "nesipriešinimą" tiek Tolstojui, tiek jūmyse bus pagimdžiusi dvaro ir sodžiaus idilija. Kodėl, kiek man teko patirti, tolstojininkų nėra tarp fabrikų darbininkų?"

Laiško autorius lengvai nepasiduoda kitų įtakai, nori visa pats patirti, pro tankų kritikos rėtį išsijoti.

Keršto ugnis dega jame, apie žmonių vargus pagalvojus. Ir keistai išrodo jam kitų tvirtinimai, jog kapitalistinės tvarkos nuodus būtų galima be kraujo praliejimo, meile iš žmonių gyvenimo pašalinti. Tačiau tuo pat laiku siela miglotai ilgisi kažkokių su visais be išimties žmonėmis švelnių santykių. Tų švelnių santykių išsiilgimas verčia dėl kovos būdų pagalvoti.

"Sustokite, atsigodykit, pagalvokit" šaukė senovė ir dabar tebešaukia tikrieji geresnio žmonių gyvenimo sutvarkymo pranašai. Ne be reikalo jie tai darė ir tebedaro, nes sustojimas ir savo gyvenimo prasmės ir uždavinių perkratymas tik ir teduoda žmogui galimybės tikresnį gyvenimo kelią pasirinkti, senųjų klaidų nebedaryti, nebelaikyti jų gryna tiesa. Nesustojus, nepagalvojus negalima nė vieno žingsnio pažangos keliu žengti.

Štai ką mums rašo viena senelė:

"Jūs klausiate mano nuomonės apie "Meilės Kelią". Be abejo visai sutinku su to laikraščio kryptimi ir su bendradarbių doros principais. Tik, mano galva, reiktų kiek galint daugiau faktų pateikti. Doros tiesos galvočių skelbiamos jau nuo senų senovės, o žmonės vis tiek ne jomis vadovaudamiesi gyvena. Reikia žmonėms parodyti, kad yra pasaulio kampelių, kur žmonės gyvena kitaip - protingiau, doriau. Reikalinga daugiau konkrečių gyvenimo faktų iš atgimstančių žmonių gyvenimo duoti".

Iš tų kelių laiškų ištraukų, įvairių žmonių rašytų, bus skaitytojui nors šiek tiek aišku, koks dabar Lietuvos žmonėse vyksta atbudimas, nors iš paviršiaus žiūrint daug kam ir nematomas.

Panašūs naujos žmogaus sąmonės blaivėjimo reiškiniai mums suteikia gilaus džiaugsmo, kaip ir žmogui pirmuosius pavasario reiškinius pamačius.

1923 m.

Antano DILIO nuotrauka

Meistras Zenonas Voluntas prie vieno iš daugelio savo kūrinių.

Nykstančių skulptūrų sodas

Raimondas
GUOBIS

Ruduo. Žemė kvepia obuoliais, vėjas šiurkščiai blaško šalčio pakastus lapus. Saulė rūškana. Spinduliai smelkiasi pro aštrias eglių viršūnes, sode išsidriekia ilgi šešėliai. Vakarėja, o mes su Zenonu Voluntu vaikštinėjame po paslaptinę skulptūrų sodą.

Senasis meistras, kadaise nebyliams durpynų raistų kelmams, susisukusiems stuobriams įkvėpęs dvasią, eina susimąstęs, sustoja, žvelgia į savo kūrinius, tarsi pašnekinti juos norėdamas. O jie nebylūs, ramiai, tyliai pasitinkantys savo likimą. Juk net Dievo tvariniai per dešimtmečius, šimtmečius į dulkes pavirsta...

Zenonas Voluntas gimė 1907 m. kaimo ūlyčioje, vidutinio ūkininko šeimoje, sodyboje stovėjusioje ten, kur dabar rymo šimtametis kryžius. Su kitais basakojais kaimo gatvėje "varė kiaulę", mušė čižiką, piemenavo. Ūgtelėjęs ėjo tarnauti, keliavo net į Latviją geresnio uždarbio ieškoti, kasė griovius, nes nedideliame tėvelio ūkyje gausi šeima neišsitemko. Zenonas buvo smagus, stiprus nevengė sunkiausio darbo. Grioviakasiai pasipuošdavo kaip Paryžiaus

Jau daug metų, dieną ir naktį, taip grakščiai šoka medinės meistro gervės...

ponai - vizitinės eilutės, paltai, skrybėlės, žvilgantys batai... dviračiai.

Sulaukęs Kristaus amžiaus, Zenonas vedė užpalėnę, gretimo kaimo ūkininkaitę Bronę Lungevičiūtę. Gimtajame Butėnų kaime, smėlėtoje kalvelėje taikliai Sala pavadintoje, pasistatė trobesius. Užaugino tris dukras - Legiją, Birutę ir Virginiją, kurios išsiskleidė palikuonimis. Bronė ir Zenonas 1991 m. atšoko auksines vestuves.

Drožinėti Zenonas ėmė dar piemenaudamas. Prieš išeidamas į Lietuvos kariuomenę, kur tarnavo gusarų pulke, išdrožė iš kriaušės medžio lazda. Ne bet kokią, o papuoštą prezidento A. Smetonos, Lietuvos herbo - Vyties, nepriklausomybės kovose žuvusio karininko Juozapavičiaus bareljefais. Rankenoje išrietė krokodilo galvą. Ta lazda 1927 m. pateko į pavasarininkų surengtą parodą Vyžuonose ir laimėjo pirmojo laipsnio diplomą. Iš kažkur atklydusi į parodą amerikėnė užsidėgė pirkti, bet be savininko niekas lazdos nepardavė. Zenonas tuomet krintosi - būtų dolerių gavęs. O doleris brangus - už vieną 10 litų duodavo. Gerai, kad nepardavė!

Prabėgus daugeliui metų, jau įsigalėjus kolūkiams, Zenonas Voluntas dirbo eiguliu. Klaidžiodamas po miškus dažnai pasigerėdavo įmantriai išsiraičiusiu stuobriu, šakotu kelmu ir net pats nenučiuodamas palengva brendo kūrybai. Kartą surado susimezgsų kelmą, labai jau vilką primenantį, net iltis iššiepusį. Parsinešė namo, nuvalė ir sode prie takelio pastatė. praeinantys žmonės stebėjosi - keltas tai ar vilkas po egle stovi. Ir Zenonui patiko, norėjosi daugiau figūrų sode pastatyti. Tačiau daugiau laiko atsirado tik į pensiją išėjus. Ilgai negėsdavo žiburyš pamiškęs vienkiemyje. Derindamas, jungdamas kelmus, kur reikia padroždamas, patašydamas meistras kūrė skulptūras. Dirbo vienuolika žiemų, sukūrė daugiau nei 200

skulptūrų.

Jo sode apsigyveno mūsų miškų bei egzotiškų kraštų žvėrys ir paukščiai, ugnimi alsuojantys slibinai, vikrūs raistų velniukai, žinomų pasakų herojai. Karo kurstytojas įsikūnijo į velnią, rankoje iškėlusį trišakį, kojomis žarstantį kaukoles. Daržiuke tarp akmenų įsikūrė gyvačių karalystė, saulėtoje pievoje sustingo šokyje gervės, muzikantai linksminą ir šokėjus, ir žiopsotojus, galvą susiėmęs rankomis galvočius... Trys didžiulės figūros šalia takelio buvę senatoriai imperialistai - karo kurstytojai, šiandien meistro valia, muzikantais tapę. Prie beržų glaudžiasi karvutės ir trijų kuklių piemenukų figūrėlės. Jos meistriui ypač brangios, nes čia pavaizduoti trys jaunystės bičiuliai - Stepukas Didžgalvis, Albertas Juozėnas - Juozas Baltušis ir Zenonas Voluntas. Juozo Baltušio novelių romano "Parduotų vasarų" Aloyzas - Zenonas Voluntas.

Meistro menas unikalus - jokių įtakų nepalietas, jokių mokyklų nesudarkytas, nieko panašaus visame pasaulyje nesurasi. Aukštosios kelrodės skulptūros - tarsi indėnų totemai, skulptūros - medyje įkūnytas saulės šviesos ir žemės šilumos lydinys.

Zenonas Voluntas, sulaukęs lankytojų, džiaugiasi, mielai pasakoja apie kiekvieną savo kūrinėlį, porina vaizdžia "buteniška" tarme. Retai kas beaplanko senąjį meistrą, apžiūri nykstantį sodą. O būdavo atvažiuodavo autobusais, automobiliais dideli būriai žmonių.

Žvelgia senasis meistras į benykstantį sodą ir sunku ką nors išskaityti ramiame jo veide. Gal priekaištą tiems, kurie ne kartą žadėjo skulptūras konservuoti, apsaugoti nuo sunykimo, bet net piršto nepajudino.

Vakaro šešėliai apgaubia paslaptį sodą, monumentalųjį paprastą lietuviško sodžiaus žmogaus darbštumo ir kūrybingumo paminklą.

O šitas artojas jau baigia sudūlėti...

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

PAŠAUKIMAS ŠVIESTI

Prasidėjus 1994-siems, sausio 13 d. suka-
ko 100 metų, kai Šlavėnų dvare gimė Elena
Karosaitė - Gimbutienė. Agronomė, viena pir-
mųjų genetikų Lietuvoje, pedagogė, visuo-
menės veikėja, spaudos bendradarbė, kny-
gų autorė... Apie šios šviesios anykštėnės, se-
nosios inteligentijos kartos atstovės veiklą bu-
vo pasakojama jubiliejinei sukakčiai skirtame,
"Utenio" laikraštyje išspausdintame straipsny-
je, kur buvo apgailestauta, kad nedaug ką ži-
nome apie Elenos Gimbutienės gyvymą, pa-
sitraukus į Vakarus. Po kiek laiko publikacijos
 autorių pasiekė iš JAV, Arlingtono miesto, ra-
šytas laiškas. Rašė Elenos Gimbutienės sū-
nus Jurgis Gimbutas, džiaugėsi netikėtai į jo
 rankas patekusių laikraščiu ir tuo, kad tėviš-
kėnai nepamiršo jo Motinos, pasakojo apie
jos gyvenimą svetur. Vėliau Jurgis Gimbutas
atsiuntė nuotraukų, kopijas motinos rašytų
straipsnių bei kai kurių dokumentų, dabar jau
turinčių ne tik pažintinę, bet ir muziejinę ver-
tę, liudijančių apie šios Anykščių krašto švie-
suolės meilę Lietuvai, pagarbą tėviškos žmo-
nių papročiams, tradicijoms. Dažnai, labai
dažnai jos atmintyje išskildavo gimtinės vaiz-
dai, atgydavo artimųjų paveikslai...

Išsigelbėjusi nuo raudonojo teroro ir pate-
kusi į Vakarų Vokietiją, Elena Gimbutienė mo-
kytojavo Pfulingeno lietuvių gimnazijoje, 1949
m. emigravo į Ameriką, gyveno pas sūnų Jur-
gį Bostone, o nuo 1964 m. - pas dukterį Aldo-
ną Kalifornijoje, Los Andželo mieste. Būda-
ma Amerikoje, Elena Gimbutienė telkė lietu-
ves moteris tautinei veiklai, aktyviai dalyvavo
Pabaltijo Moterų Klubo veikloje, vadovavo
skautėms, rašė "Moteriai", "Mūsų Vyčiui",
"Draugui" ir kitiems Amerikos lietuvių leidi-
niams. Rašė apie lietuviškąjį sodžių, sodiečių
buitį, jų šventes, šokiadienius, mintimis grįž-
dama į savo tėviškę, atkurdama jai mielų mo-
čiučių, kaimo moterų paveikslus. Apie tai pa-
sakojo vaizdžiai, gyvai, su meile viskam kas lietuviška, ma-
tyt, turėdama tikslą žadinti be Tėvynės likusių, po pasaulį
išblaškytų tautiečių patriotinius jausmus.

Amerikon likimo nublokšti lietuviai nepamiršo Elenos
Gimbutienės kaip mokslininkės ir visuomenininkės nuopel-
nų Lietuvai, susilaukusiu aukšto įvertinimo - Gedimino ir
Vytauto ordinų, žavėjosi jos energija, dvasios spindesiu,
aktyvumu ir atsidūrus po svetima padange. Amerikoje Ele-
na Gimbutienė buvo apdovanota aukščiausiu skautų ap-
dovanojimu - Geležinio Vilko ordinu, gražiai pagerbta, su-
laukusi jubiliejinių gimtadienių.

Mirė Elena Gimbutienė 1982 m. sausio 15 dieną, tik spė-
jusi užbaigti 88-rius metus. "Ji savo gyvenimu, savo bū-
do tauriomis savybėmis ir kūrybine veikla stiprino ir kėlė
savo tautos dvasines savybes ir tuom paliko visiems bran-
gų atminimą", - palydėjęs į paskutinę kelionę, į Los Andže-
lo Forest Lawn kapines, rašė nekrologe ("Draugas", Nr. 25,

*Dailininkas Viktoras VIZGIRDA. Elenos Gimbutienės por-
tretas. 1959 m. Bostonas.*

1982 m. sausio 30 d.) Jonas Kuprionis, mokslininkas, vi-
suomenės veikėjas, kaip ir velionė, garbus ir šviesus jos
tėviškėnas, beje tų pačių metų vasarą irgi atgulęs amžino
poilsio toli nuo savo gimtojo Anykščių krašto.

Gyveno Elena Gimbutienė, suvokdama savo kaip inte-
ligentijos atstovės pašaukimą šviesti kitiems, būti darbo
savo tautai pavyzdžiu. Nebesugrįžo ji į savo gimtinę, Anykš-
čius pasiekė tik jos publicistika - dvasinis paveldas, kurį
skaitydamas pajunti asmenybės šviesą, atskleidančią jau
iš Anapus...

Vieną iš tokių Elenos Gimbutienės darbų - atsiminimus
apie Vėjelėškių kaimą, ten patirtus vaikystės dienų įspūdžius,
sodiečių buitį, šventes, papročius, siūlome ir mūsų skaity-
tojų dėmesiui. "Tapilės rūpesčiai" buvo spausdinti 1960 m.
Toronte leidžiamame žurnale "Moteris".

TAPILĖS RŪPESČIAI

Elena GIMBUTIENĖ

VĖJELIŠKIŲ TROBESIAI, JŲ IŠDĖSTYMAS IR ĮRENGIMAS

Iš penkių dešimčių metų perspektyvos bandau atkurti mano tėvo tetos Teofilės Meškauskaitės gyvenimo vaizdelius. Maža būdama dažnai viešėdavau pas ją įvairiomis progomis.

Tetulė Tapilė, kiek mano atmintis siekia, nuolat gyveno Vėjeliškiuose Anykščių parapijoje, tėvelio tėviškėje. Mirus seneliui Jonui, buvo ūkio šeimininkė. Kol buvo pajėgi, pati išsiversdavo samdydama šeimyną, vėliau laikydavo pusininką.

Grazus buvo tas Vėjeliškių kaimas. Viso ten buvo tik keturios valakininkų sodybos, sodų apsuptos, erdviai išsiplėtusios aukštojoje pašvenčių lygumoje. Žemė anais laikais dar buvo suskirstyta rėžiais, po vieną ilgą „šniūrą“ kiekviename lauke, kiekviename sklype lyje. Tik tolimos šienaujamos pievos trakuose buvo iš naujo dalinamos kiekvieną vasarą, traukiant burtus. Mūsų sodyba buvo iš krašto. Pasisukęs nuo Troškūnų vieškelio siauras lauko keliukas ėjo pro balta tvorele aptvertą, gėlėmis apsodintą, palinkusį dvigubą (dviem skersiniais) kryžių. Pravažiavus kerpėmis apaugusį, plačiu kluonu (pieva prie daržinės) ir šimtamėčių beržų apsuptą kluoną (pastatas javams sukrauti), pasinerdavai į liepomis bei klevais apsodintą, statiniais aptvertą gatvę (ulyčią), atsidurdavai ties kūtėmis ir kitais ūkio trobesiais, supančiais senovišką diendaržį, ir sustodavai prie atkeliamų vartų. Už jų švariai iššluotas kiemas, trumpa žolyte apžėlęs. Takeliai į kluoną, į rūšį, į klėtis miltų baltumo smėliu išbarstyti. Į dešinę nuo įvažiuojamų vartų nauja klėtis savo ilguoju šonu atkreipta į kiemo pusę; jos trejos solidžios geležimi apkaustytos durys atsidaro į ilgą tvorele ir raižytais stulpeliais papuoštą prieklėtį. Kairįjį kiemo šoną atitveria sodo „štaketinė“ baltai dažyta tvorelė ir arčiau vartų, senoji klėtis. Jos stogo galas papuoštas žirgeliais, po stogu Dievo Apvaizdos akies pavidalo langelis, spinduliai aptaisytas. Virš durų lelijos ir žvaigždės, iš abiejų pusių siauri, kaip ir durys, papuošti langeliai, langinėse išpjauti mėnuliukai. Prieklėtis su keturiais raižytais stulpeliais, aukštai iškeltas, tvorele aptvertas. Ties durimis keturių pakopų laipteliai. Gyvenamasis namas užima ketvirtąjį kiemo šoną. Po namo langais gėlių darželis su smulkiažiedžiais jurginiais, pinavijomis, baltomis ir geltonomis lelijomis, žemčiūgais, mėtomis ir rūtomis. Keturiais stulpeliais paremti „gonkeliai“ su suoliukais šonuose veda į didelę, su dviem priebučio langais priemenę. Molinė jos asla, smėliu ir smulkiais ajerų gabalėliais išbarstyta, kiekvienam čia patekusiam padvelkia šventadieniška tvarka.

Ties kairiosios sienos viduriu riogso kaminas su į langą atkreipta anga, ant geležinės į kamino sieną įmū-

rytos skersinės kabo trys katilai - didelis kiaulių jovalui šutinti, žlugtui virti, kiti du mažesni šeimynos maistui gaminti. Po katilais pailgas iš plytų mūrytas ugniakuras. Šalia kamino arčiau lango durys veda į gryčią - didelę keturių langų patalpą. Jos kairiame kampe priekrosniu (priepečkiu) į langą stovi krosnis (pečius - duonkepė): kas rytą, žiemą - vasarą, vos šeimininkei atsibudus, sukuriama joje ugnis ir verdamas visos dienos maistas. Išdegus ugnei, žarijos sužeriamos į priekrosnio angą ir storai apklojamos pelenais, kad neišblėstų iki sekančio ryto; krosnis gi švariai iššluojama pušine, vandenyje išmirkyta šluota, ir aklina uždaroma skardinėmis drelėmis. Laiku užkišus „jušką“, valgiai joje išsilaikydavo karšti iki pat vakaro.

Išilgai gryčios sienų, po langais stovi platūs ažuoliniai suolai. Tarp jų, kampe, toks pat stalas. Prie dviejų stalo pusių uosinės kėdės ir „zoslonai“; tarp durų ir lango kabo lentyna indams (sūdynams) ir šaukštams sudėti. Jos viršuje giesminas (kantičkos), siūlų kamuolys su adata, degtukai (sierčikai). Apačioje, prie sienos prikalta lentelė su ūkio trobesių raktais ir mažas staliukas maistui paruošti. Krosnies pusėje „zoslonas“ su vandeniu ir dubeniu (bliūdu) žmonėms nusiprausti. Ant sienos senoviška rankšluostinė (abrūsinė) su ilgu, mezgimais papuoštu rankšluosčiu (abrūsu). Po „zoslonu“ du kibirai - nešvariam vandeniui ir kiaulinis - paplavoms. Išilgai aklos sienos dvi medinės lovos, apklotos spalvotais apklotais. Pagalvių apvalkalai plonos naminės drobės, papuoštos vašeliu megztais mezginiais. Tose lovose žiemą miegodavo mergos; vasarą eidavo gulti klėties kambarėlyje. Gryčios palubėje, virš stalo kabėjo iš šiaudelių suvarstyti sietynai ir balandėliai, sienas puošė tos šeimos kunigų - tetulės brolio, kunigo Meškausko ir seserėno Antano Karoso, vėliau Vilkaviškio vyskupo, padidinti portretai ir šventųjų litografijos. Ant palangių žydėjo jeronimai ir balzaminos, o baltutėliai iššveistas grindis dengė šiaudais atauti takeliai.

Grįžkime į priemenę: čia dar buvo ketverios durys - dvejų jų vedė į mažesnes patalpas. Frontinėje, anot tetulės pasakojimų, karšinosi senelis Jonas, o jam mirus, nakvodavo mano tėvas, dažnai besilankantis daktaras Kazimieras iš Vilniaus ar šiaip koks atsitiktinis svečias. Užpakalinė kamara buvo padalinta pusiau į maisto sandėliuką ir į maltuvę, kur be girnų tilpo maža virykla „tik svečiams“ ir įvairūs namų apyvokos įtaisymai bei įrankiai. Priemenės gilumoje priešais išėjimą į gonkas buvo antras išėjimas į „juodąsias gonkas“; ten stovėjo, bent vasaros metu, statinės su kiaulių jovalu, kitos su vandens atsarga, ten gulėdavo ir malkos. Čia buvo atliekami visokie nešvarūs ūkio darbai. Šalia juodųjų durų buvo dar vienos, jungiančios senąjį namą

su poniškuoju, a. a. kunigo Meškausko sau įrengtu keturių kambarių butu. Į tą namo dalį galėjai dar patekti pro stiklines "gonkeles" iš sodo pusės. Čia apsi-stodavo kunigėlis Antanas, parvažiuodavęs į Vėjeliš-kius savo silpnos sveikatos pataisyti. Kampinį kamba-rėlį naudojo tetulė. Už priestato augo eilė šimtamečių eglių, skiriančių sodą nuo kluono, už jų šulinys, pa-kalnėje tvenkinys, prie jo - pirtelė. Už upelio ir pievos - Vėjeliškių miškelis, kaip ir visa žemė, padalintas rė-žiais.

ILGA TETULĖS DARBO DIENA

Tetulė Tapilė buvo mokyta: galėjo neblogai paskai-tyti "Ūkininko kalendorių" ir savo maldaknygę, susi-kalbėdavo lenkiškai, o poniško apsiėjimo bei virimo buvo pramokusi Aknystos dvare, kur tarnavo jauna bū-dama. Teta Tapilė gyveno panašiai, kaip ir kitos Anykš-čių krašto labiau pasiturinčios ūkininkės. Laikė du ar tris arklius, šešias melžiamas karves, šiek tiek prieaug-lio, keletą avelių, nupenėdavo vieną kitą meitelių, o par-šelius, žąsis, antis bei vištas bene suskaitys. Jos dar-bo diena prasidėdavo anksti, saulei tekant vasaros me-tu, o žiemą - gaidžiams pragyduš, žadindavo šeimyną ir tuoj krosnį kurdavo, užkaisdavo puodus pusryčiams bei pietums, prišildydavo vandens, užmaišydavo teš-lą blynams, kad suspėtų įgauti tinkamą raugą. Merga Ona ir pusmėgė Damutė tuo tarpu karves pamilžda-vo, kiaules pašėrdavo, Antanukas - piemu - vandens, malkų prinešdavo, o Jonas - bernas ir kartu "gasp-a-dorius" - apžiūrėdavo arklius ir neskubėdamas išsi-ruošdavo į laukus. Padėjusios Antanukui bandą iš so-dybos išginti, mergos katra sau eidavo kiaulėms lapų rinkti, jovalo taisyti, daržų ravėti ar prie kurio kito dar-bo. Tetulė gi pieną sudorodavo: vieną kitą puodynę pripildavo savo šeimynos reikalams, iš likusio mažu rankiniu separatoriumi, kurį neseniai parvežė iš Vilniaus daktaras, išskirdavo grietinėlę, kurią surauginus, su-mušdavo sviestą. Papoteriavusi ir kiek aplink namus apsižvalgiusi, susirūpindavo pusryčiais: 6-7-tą val. juos nešdavo šeimynai ten, kur dirbdavo, nebent kuri mer-ga čia pat besisukinėdama gaudavo namie užkasti.

Pusiauryčiai tai dar netikras valgis, tik kad galėtu-mei pusryčių sulaukti: duonos abišalė su sviestu ar lašinių bryzeliu, sūrio gabaliukas... Grįždama Tapilė pri-siraudavo, prisirinkdavo rūgštynių žalibarščiams ar ko-kių vaistažolių.

Pusryčius anykštėnai valgydavo vėlai - "saulei rasą nudžiovinus" - kokią devintą valandą, visiems namiš-kiams prie stalo susirinkus, nebent piemenukui nuneš-davo į ganyklas; dažniau jis gaudavo juos vėliau, ban-dą pokaičio parginęs. Pusryčiai buvo laikomi pagrin-diniu dienos valgiu - duodavo viralą iš raugintų buro-kų ar kopūstų, skilandžiu užtrintą, šiaip riebę nuo vir-tos jame mėsos, pietums ruošiamos; po viralos blynai su spirgų padažu; pasninko dienomis viralas buvo ba-linamas grietine, o prie blynų duodavo pienu atmieš-tos varškės. Jei kas dar norėjo, galėjo užsigerti prie-skienės - pienu balinamos grucės sriubos, duodamos vakarienei. Po pusryčių šeimyna gaudavo numigti vie-ną kitą valandą "tursiamiego" ir vėl išsiskirstydavo prie savo darbų. Vėl buvo melžiamos karvės, vėl šeriamos

kiaulės, o karštomis dienomis, kuomet bandą ilgiau išlaikydavo pokaičio, reikėjo dar melžiamoms karvėms užmesti bent po glėbį žalio pašaro.

Vos tetulė suspėdavo surankioti kiaušinius vištoms tik jai težinomose slėptuvėse, vieną kurį avilį apžiūrėti, baltinamas drobes sudrėkinti, jau ateidavo pietų lai-kas - 2-3 - čia valanda. Gerai dar, kad viskas iš pat ryto išvirta - tas pats viralas, mėsos porcijos, keptos kros-nyje bulvės. Tik penktadieniais ar kokią kitą pasninko dieną reikėjo paruošti silkių, kamine išvirti kokio ne-mėsiško stipresnio patiekalo. Po pietų jau niekas ne-miegojo - visi tuoj pavalgę eidavo prie darbo. Tetulė šiuo metu mušdavo sviestą, darydavo sūrius ir vėl rū-pinosi, ką šeimynai nunešus pavakariams (paludie-niui), ko būtinai reikėjo vasaros metu, "kol gandrai te-begyveno savo lizde". Ir nešdavo duonos su medumi, šaltos beržų sulos, kurią nuo pat pavasario išlaikyd-a-rūsyje, supylus į alaus statines; rudeniop atsiras-davo savo sodo obuolių, slyvų ir saldžių kriaušių (dū-lių). Kol pareidavo namo, reikėdavo jau kaisti vakarie-nę - bulves prie rauginto pieno, kleckienę ar bulvienę. Gerai, jei suspėdavo palieti sodo gale, prie upelio, pa-sodintus agurkus ar sulopyti pelių pragrauztą maišą. Vakariene valgydavo temstant, užbaigus visus šios die-nos darbus. Valgė visi iš vieno didelio dubens, kiek-vienas turėjo savo nužiūrėtą šaukštą. Vakarienės me-tu tetulė smulkiai išklausinėdavo, kur kas padaryta, paskirstydavo darbus rytdienai, jei reikėdavo, siųsda-vo pakviesti rytojui dieninių darbininkų.

DUONOS KEPIMAS

Tetai Tapilei rūpėjo ne vien tik smulkūs kasdieniai darbeliai. Vienas sunkiausių šeiminių darbų buvo duonos kepimas. Reikėdavo apsirūpinti miltais, pa-prastai pasidarydavo jų atsargą žiemos metu, kas die-ną po truputį grūdų sumalant namie girnomis, rečiau norint turėti geresnių miltų ar pritrūkus jų darbymečio metu, nuveždavo javus į Anykščių malūną. Kepdavo duoną kas antrą savaitę, nebent pasitaikydavo kokia talka ar šiaip daugiau jos išeidavo. Maišydavo duoną pati tetulė: "kitas gali dar raugą pagadinti". Duonku-bilin įpildavo "kvortą" šilto vandens ir praskiesdavo rau-gui paliktą ankstyvesnio kepimo tešlos gabalėlį, po to kubilan įversdavo netoli pūdo geresnių ruginių miltų, pridėdavo druskos ir saują kmynų. Miltus užplikyda-vo kibiru verdančio vandens - duona būsianti saldes-nė ir nebetrupėsianti - išplakdavo menture, storai mil-tais apibarstydavo ir palikdavo rūgti iki kito rytmečio. Duonkubiliui uždengti buvo vartojamos senos drobės skarelės ir virš jų iš šiaudų pinti dangčiai. Kepimo die-ną, krosnį užkūrus, buvo pridėdama antra tiek miltų - šį kartą galima buvo pavartoti ir prastesnius, rupiau sumaltus ar pamaišytus su vasarajais; minkyti reikėjo bent dvi valandas: prastai minkytos tešlos kepalai bū-sią suaižėję, atšokusia pluta, ar šiaip nenusidavę. Kros-nis duonai kepti iškūrenama karščiau, storomis berži-nėmis ar uosinėmis pliauskėmis; žarijos sužeriamos į priekaktį, iššluojami pelenai; ližė, kad tešla prie jos ne-liptų, išklojama džiovintais kopūstlapiais, ajerais ar kle-vo lapais; kepalai (bakanai) daromi pailgi, įspaustais šonuose grioveliais; pirmojo kepalio viršuje padaromas

kryžiaus ženklas; kiti šiaip pagražinami; dėl kepalų sunkumo - jie būdavo nuo 25 iki 30 svarų - šauti krosnin pašaukiamas vyriškis. Pečių ir duonos tešlą reikia būtinai peržegnoti, kad raganos kepalų nepagadintų. Kepama nuo 2 iki 4 valandų, pagal kepalų didumą ir krosnies karštumą. Švenčių ar talkos proga teta Tapilė iškepavo ragaišio, o kunigėliui atsilankius, tai ir baltutėlio, pirkinių miltų pyrago.

ŽLUGTO SKALBIMAS

Didžioji žlugtis (baltinių skalbimas), keturis - penkis kartus per vasarą, apversdavo aukštyrą kojomis nusišovėjusią tetulės dienotvarkę. Sulaukusios pastovios giedros, moteriškos iš visų pašių surinkdavo nešvarius baltinius, pakeisdavo lovose šiaudus, dargi šarmu išplikydavo lovų plyšius, "kad blusos ir visoks brudas neįsiveistų". Išvakarėse reikėjo prisikaisti vandens ir užplikyti pelenų šarmo. Baltiniai buvo merkiama geliose ir puskubiliuose (ušetkuose), atskirai pagal baltumą. Kitą dieną reikėjo atitinkamai ir išvirinti. Trečią dieną pasikinkiusios arklį ir visai dienai apsirūpinusios maistu, abi mergos vežė žlugtą prie Šventosios velėti. Įsibridusios vandenin ir pasidėjusios velėjama maršką ant suolelio (zosloniuko), skalbėjos plakė ją kultuve, paskalaudamos ir vėl plakė, kol išplakdavo visą nešvarumą. padžiaudavo ant paupio karklų ar patiesdavo ant pievos. Žlugtą velėti susitardavo kelių kiemų moterys, tai prie upės būdavo juoko, klegesio ir dainų! Tetulė gi viena likusi namie, gaudavo pati kiaušlėms jovalą sutaisyti, ir kiaušles papenėti, ir karves pamilti.

Išplautus baltinius reikėjo dar išstampti, dailiai sudėti, iškočioti, kas reikia sulopyti, suadyti, į vietas išnešioti. Lygindavo (prosydavo) angliniu lygintuvu tik skareles, mergų bliūzeles ir kunigėlio baltinius; priedo dar belyginant galvą nugaruodavo.

TETA TAPILĖ VAŽIUOJA Į TURGŲ

Trečiadieniais, tiek žiemą, tiek vasarą, pusryčius palikdama Onos globai, teta Tapilė išsirengdavo į Anykščius, turgun. Pasikinkydavo sartą kumelaitę, vežimuką prisikraudavo per savaitę sumušto sviesto, keletą sūrių, kašelę kiaušinių, kokią antytę ar dėti nustojusią vištę, rudenio šiuometinių gaidukų, slyvų, ankstyvųjų obuolių; žiemą būdavo džiovintų grybų ir vaisių, medaus, galas drobės ar atliekamų rankšluosčių. Peržegnojusi namus ir kumelaitę, kalbėdama rožančių, leisdavosi pamažu pakalnėn, pervažiudavo Šventosios tiltą ir atsidurdavo turgaus aikštėje.

Prigužėdavo čia žmonių nuo Liudiškių, nuo Šlavėnų, Andrioniškio, net nuo Kurklių ir Kavarsko. Viena turgaus gale, arčiau bažnyčios, susispiessdavo vyrai su grūdais, medžio padariniais, gyvuliais; kitoje pusėje buvo bobų turgus - moterėlės, važiuotos ir pėsčios, pardavinėjo savo prekes; per vidurį stovėjo vežimai su moliniais puodais, bliūdais, uzbonais, vaikų švilpukais. Išpardavus, ką turėjo, tetulė apeidavo kitų vežimus, pasiteiraudavo naujienų, pašnekindavo pažįstamus, apsirūpindavo puodynėmis, bliūdukais, nupirkdavo kokį rėtį miltams sijoti, riestainių (barankų) šeimynai lauktuvių; dar užeidavo pas žydą Zalmoną (tuomet dar nebuvo lietuvių kooperatyvo), kur gaudavo druskos, cukraus - tik kunigėliui ir garbingiems sve-

čiams prie arbatos, - silkių, garstyčių, vinių, uknolių bei pasagų arkliams kaustyti, muilo akmenėlio muilui virti, lazurkos skarelėms; išsirinkdavo dar kokią skarelę ar kartūno mergų bliuzelėms. Dar reikėjo užėti pas vaistininką Hopeną (A. Žukausko vaistinės dar tuomet nebuvo) anodijos, štinkspirito, krišpolo gyvulių žaizdoms gydyti, salietros mėsos sūdymui, ar kokių daktaro Kazimiero prirašytų vaistų nusipirkti; bet tie būdavę brangūs, ir tetulė daugiau pasitikėjo savo rinktomis vaistažolėmis. Didesnius dalykus - javus, linų sėmenis, veršiuokus, atliekamas telyčias, nupenėtą jautį, o taipogi nukirptas arklų uodegas, šerius, mėsai papjautų gyvulių odas supirkdavo iš namų miestelio kupčiai, žydėliai. Nors retkarčiais sušeldavo atostogų parvykę seserėnai - gi vienas kunigas, kitas daktaras, trečias inžinierius, - visi į mokslus išleisti Tapilės brolio kunigo Meškausko, - reikėjo nemažai pinigų šeimynos algoms, mokesčiams, stogų taisymui...

PAVASARIO BELAUKIANT

Pavasarijant vis dažniau tvartuose atsirasdavo prieauglio - ėriukai, tai veršiukas, tai kumeliukas. Tetulė kiekvieną meiliai apžiūrėdavo, aprūkydavo per Žolinę pašventintomis žolelėmis ir peržegnodavo. - Taip reikia, kad geriau augtų.

Per šventą Kazimierą (kovo 4-tą) atskrenda vievesėlis ir išvaro ūkininką artų; šv. Juozapas (kovo 19-tą) senu stiliumi - palyginus su dabartiniu kalendoriumi dvi savaites vėliau) kieleles ir pempes atkviečia. Kovo 25 d. - šv. Marijos apreiškimo šventė - dažnai pasirodydavo gandrai - tai ženklas, kad pavasaris jau visai nugalėjo žiemą, o samdiniams džiaugsmas - pradeda duoti pusdienius. Čia pat ir Velykos: joms ruošiamasi nuo pat užgavėnių. Reikia gi turėti suželdintų žilvičio šakelių su kačiukais verboms ir kiaušinių krepšį reikia skubėti su audimu, reikia po žiemos apsišvarinti aplink namus, pirmą pavasario žlugtą išskalbti, pradėti perinti vištas, antis, daržovių sėklojus pasodinti, ankstyvos rasodos rasodnike pasisėti.

VELYKŲ ŠVENTĖS IR JŲ PAPROČIAI

Verbų sekmadienį virdavo ir visaip margindavo kiaušinius; einant bažnyčion nešdavosi verbas - kadugijų puokšteles, papuoštas išsprogusiomis žilvičio šakelėmis, skaisčiai dažytomis žasų plunksnomis. Bažnyčioje pašventintas verbas užkišdavo palubėje - jos saugodavo nuo gaisro bei perkūno. Didžiąją savaitę reikia velykinę išpažinti atlikti, duonkepę krosnį išbaltinti, naujus šiaudelių sietykus pakabinti. Didįjį penktadienį vyrai raiti jojo bažnyčion šventos ugnelės ir vandens pargabenti. Didįjį šeštadienį vežami bažnyčion pašventinti svarbesni valgiai; kiaušiniai turi būti nudažyti - jais Velykų rytą grįžus iš Prisikėlimo pamaldų visa šeimyna dalinasi, giedodama Aleliuja. Didįjį šeštadienį gryčią puošdavo bruknių lapais, driekanomomis, o ant stalo statė rėžiukų bokštelį - dugnu viršum apverstą, pakulomis su moliu apdengtą puodą, tankiai, tankiai rėžiukais apsėtą; tai avinėliui ganykla. Per Atvėlykį paskrisdavo gegutė, tai, anot tetulės, reikėdavo dabotis, kad neužkluptų tave ant tuščios - be pinigėlio kišenėje.

ŠVENTAS JURGIS - ŪKININKŲ IR JŲ ARKLIŲ GLOBĖJAS

Tą dieną negalima nieko dirbti su arkliais - reikia juos ypatingai prižiūrėti, išmaudyti, išsukuoti, gausiai avižomis pašerti: tuomet jie tau visus metus ištikimai tarnaus. Tą dieną parskrendanti kregždutė - galima bandą ginti. Kiekvieną gyvulėlį reikėjo šventintomis žolelėmis aprūkyti, peržegnoti, kad sveiki būtų. Per Šv. Jurgį tetulė stengdavosi nors dalį daržo apsėti, rūtas ir gėles pasodinti.

SEKMINĖS - DIDELĖ BAŽNYTINĖ IR KARTU PIEMENŲ ŠVENTĖ

Kas nesusėdavo atlikti velykinės, eidavo prieš Sekminės; šeimininkės švarindavosi aplink namus, baigdavo, ko nesusėdavo atlikti prieš Velykas. Namų durys buvo puošiamos žaliais berželiais ir viena šakelė užkišama palubėje, kad šv. Dvasia turėtų kur nutūpti. Piemenys parginę bandą apypietę, daugiau tą dieną nebegindavo. Jei karvės būdavo papuoštos vainikais - gaudavo daugiau kiaušinių bei sūrių; vakare, susidėję su kaimynų piemenimis, eidavo pamiškėn keptis pautienės, puotaudavo. Visai šeimynai turėjo užtekti virtinių, varške įdarytų, ir gero sūrio. Sekminių vakarą visi Vejeliskių gospadoriai (ūkininkai) bendrai eidavo rugelių lankyti, šventintu vandeniu šlakstydavo laukus, kad javai brandžiai augtų, kad šienelis gerai džiūtų, šlakstydavo ir tvenkinio vandenį, kad niekas tą vasarą besimaudydamas nepaskęstų. Po Sekminių teta Tapilė leisdavo saviškiams maudytis Šventojoje, nes pašventinus vandenį niekas pikta negalėjo besimaudant pristoti, o upių ar ežerų vandenyse būta nelabųjų.

KITOS ŠVENTĖS

Gegužės mėnesį altorėlį tetulė įrengdavo senojoje klėtyje - čia po darbų susirinkdavo kaimynai ir giedodavo Dievo Motinai litaniją. Birželio mėnesį - per Kryžiaus dienas - eidavo melstis prie pakelės kryžiaus, kas dieną užkabindami vieną lauko gėlių vainikėlį.

Prieš Jonines tetulė skubėdavo prisirinkti kmyną bei vaistažolių, nes Joninių naktį laukais lakstančios raganos ir viską gadinančios. Kad apsaugotų gyvulius nuo raganų apkerėjimų, prie tvarto durų teta užkišdavo šermukšnių šakų ir neleisdavo ginti bandos, kol rasa nukrisdavo.

Per šventą Oną Anykščiuose būdavo dideli atlaidai; suvažiuodavo žmonės iš visų kaimyninių parapijų; visokie būdelninkai jau prieš dvi dienas įsirengdavo savo kromelius su baronkomis, ypatingai išgražintais medauninkais, dešromis, kopūstais, giromis... Arčiau bažnyčios išsirikiuodavo škaplierninkai su maldaknygėmis, kalendoriais, šventųjų paveikslais. Šalia jų gaudavai galanterijos dalykų, skarelių, batų, karolių... Arčiau turgaus būtinai rasdavai vežimą su moliniais puodais ir švilpukais, vaizduojančiais šv. Jurgį - raitelį ar visokius gyvulėlius. Suvažiuodavo giminės.

Žolinė - Mergelės Marijos dangun ėmimo šventė yra kartu ir derliaus šventė. Tą dieną eidamos bažnyčion moterys nešdavosi puokštes, sudarytas iš kiekvieno lauko derliaus, iš visokių gydomų žolelių. Pašventintos žolės būdavo užkišamos už šventųjų paveikslų ar kur palubėje; jos turi daugiau gydomos ga-

lios, saugo namus nuo visokių nelaimių; per šv. Jurgį, išgenant bandą, reikėdavo jomis aprūkyti kiekvieną gyvulėlį, kad karvės daugiau pieno duotų, kad avelės vestų po tris ėriukus.

Visų Šventųjų diena ir Vėlinės būdavo švenčiamos išvien ir skiriamos mirusiųjų atminimui. Važiuodama bažnyčion teta Tapilė vežėsi visokio maisto elgetoms ir dalindavo jį, prisakydama katras elgeta už kieno sielą turėdavo melstis. Kapus lankydavo tuoj po Mišių, bet kad puoštų juos tą dieną ar žvakutes degintų, neprisimenu. Sutemus Visų Šventųjų dieną teta vengdavo važinėti ar vaikščioti bet kuriuo keliu, net takeliu - girdi, dūšėlės einančios lankyti savo prieš mirtį gyventų vietelių, susirenkančios į bažnyčias, koplytėles, kur mirusio vietinio kunigo vėlė laikanti joms pamaldas; gyviesiems nėra ko tarp mirusiųjų maišytis. Po vakariinės reikia vėlėms ant stalo palikti jų esant dar gyviems pamėgto valgio, o po stalu numesti gniūžtę šiaudų, kad turėtų kur miegoti. Taip pat dūšėlės, esą, prisiglausdavo pirtyse ir jaujose, todėl tomis dienomis negalima buvo jų ne tik kurenti, bet ir ten eiti.

DIDIEJI ŪKIO DARBAI

Didesniam ūkio darbui atlikti - mėslavežei, šienapjūtei, rugiapjūtei, linams rauti, bulviakasiui, linaminei teta Tapilė prisamdydavo padinių darbininkų ar dažniau sušaukdavo talką, tuo pačiu įsipareigodama kaimynams patalkininkauti, siunčiant jiems savo šeimyniškius. Talkos metu be įprastų valgių pridurdavo šviežios mėsos - paskersdavo paršą, papjaudavo atliekamą avytę, padarydavo alaus. Prie bulvių kasimo, daržų dorojimo nueidavo tarpais pati, atitrūkdavo nuo namų ruošos.

Tetulės būta geros verpėjos - niekas taip plonai nesuverpdavo linų ar baltų "zelandskų" avelių vilnų. Verpti pradėdavo tuoj po Vėlinių, kai jau visi lauko darbai ir linų mynimas bei braukimas būdavo užbaigti. Abi mergos irgi visą atliekamą nuo namų ruošos bei liubos laiką verpė ir verpė; pusmergės pakulas, merga pašukas ir prastesnę vilną. Juk reikėjo visą šeimyną aprūpinti baltiniais, darbine nešiotė ir dar duoti kiekvienam po išėiginę eilutę. O kur dar kojines, pirštines, kaklaraiščiai, skaros bei juostos kailiniams susijuosti! Prisiverpdavo ir storesnių susuktų siūlų vadelėms. Reikėjo maišų, vežimams užkloti (javus vežant) marškų, arkliams bei vežimams užkloti gūnių ir patiesalų (divonų). Verpdavo iki Kalėdų, kas likdavo - tarp Trijų Karalių ir Grabnyčių. Po Grabnyčių, kada dienos jau darosi ilgesnės ir šviesesnės, prasidėdavo audimas. Staklės pastatydavo gryčioje, kairiuoju šonu į langą. Tetulė pati apmesdavo audinius šešiolikanyčiams rankšluosčiams, staltiesėms ir lovatiesėms. Čerkasėlius eilutėms apmesdavo linais ir net pirktinėmis bovelnomis ir atausdavo vilnomis, savo dažytomis. Pakulinius ir vilnonius milui duodavo ir mergoms; "tegu pratina si". Kol viena verpė, kita siūlus vyniojo. Damutė gi gaudavo pirštines, kojines megzti. Vadeles pynė bernai.

ŠVENTĖS IR JŲ PAPROČIAI

Teta Tapilė stropiai prisilaikydavo vietos papročių, puikiausiai atsimindavo visus pasninkus, visas šventes bei susijusias su jomis apeigas. Ilgaus priešadven-

čio ir advento vakarais, kai moterys verpė, o vyrai pančius bei virves vijo, padargus taisė, ji sukviesdavo į savo erdviąją gryčią kaimynų, net Anykščių Užupio giminių jaunimą ir sekė jiems pasakas, skatino giedoti senoviškas giesmes saulutei ir kalėdai; mergoms primindavo, kad šv. Andriejaus (paskutinė diena prieš adventą) vakarą neužmirštų želdinimui priskinti vyšnių šakelių ir pamerktus butelyje paslėptų kur, kad iki Kūčių vakaro net pačios negautų jų pamatyti. Kurios šakelė pražydės savo viršūnėlė, toji greit ištekėsianti. Advento metu prisilaikydavo pasninko: penktadieniais ir trečiadieniais. Uždarui vartodavo kanapių aliejų ir aguonas, valgė silkes, slėgtus grybus, bruknių ar obuolių koše užsitempdavo duoną; tik sekmadieniais gaudavo mėsos. Anksti rytą, paėmus iš eilės katrą šeimynos, tetulė nuvažiuodavo raratų (ankstyvųjų Mišių auštant).

Per kalėdmetį ūkiuose atleidžiami seni ir samdomi nauji darbininkai. Tie, kurie pasilieka vietoje, sekantiems metams, gauna savaite - kitą atostogų saviškius aplankyti. Kad neliktų viena namuose, tetulė pasikviesdavo kokią giminaitę "už stuomenį drobės, už siekelį rugių", o kai reikėjo vyriškos pagalbos, pasišaukdavo katrą Vėjeliškių kaimyną "už sūrį, už medaus krislelį". Kol dar visi šeimyniškieji tebebūdavo namuose, pasiskersdavo peniūkšlius, prisimaldavo atsargai grūdų, pasiruošdavo kuro. Kūčių dieną - paskutinę senos šeimynos dieną - laikė lyg ir šventę; tik gyvulius tereikėjo apžiūrėti, malkų, vandens prisinešti. Apypietę iškūrendavo pirtį; pirmi išsimaudydavo saviškiai ir artimiausio kaimyno vyrai, o po jų - moterys. Apsišvarinus aplink namus, pasiruošdavo Kūčioms. Šližikai, ragaišis šventėms, meduolis (tik kalėdojantiems) būdavo iš anksto iškepti, aguonos šližikams vakar ištrintos: juk Kūčių dieną negalima jokio sukamo darbo daryti - avelės kvaituliu susirgtų. Kūčioms reikia būtinai turėti be silkių dar šviežios žuvies; vyrai eidavo žvejoti prie Šventosios ar bent prigaudydavo smulkių žuvelių tvenkinyje. Buvo šutinami kviečiai ir žirniai, medaus miešimu užpilami, verdamas kisielius iš avižinių miltų ir iš spanguolių, džiovintų sodo vaisių, grucės kruopienė su džiovintais baravykais. Visą dieną iki pirmajai žvaigždės pasirodžius, negalima buvo nieko valgyti, nebent šeimininkei nematant kokią plutą sugrauždavai. Tą dieną reikėjo su visais atsisveikinti, skolas atlyginti, nieko iš kitų neskolinti. Reikėjo šunelius pamylėti, geresniu maistu palakinti, kad per ištisus metus "ščyrai" tarnautų. Kūčių stalą apdengdavo balta namine staltiese, po ją paskleisdavo glėbelį geriausio pievų šieno; po stalu irgi numesdavo "dūšėlėms prisiglausti". Ant balto porceliano (pajansinės) lėkštės per vidurį stalo plotkeles padėdavo. Kūčias pradėdant visi sustodavo, maldas sukalbėdavo, kokią kalėdinę giesmę sugiedodavo. Po Kūčių burdavo, traukdami smilgas iš po staltiesės; kieno ilgesnė, tam ilgiau teksią gyventi, laimingesnis būsiąs. Valgių nuo stalo iki kito ryto nenuimdavo, "kad dūšėlės pasisotintų". Kitą dieną trupinius ir šieną nuo stalo atiduodavo gyvuliams. Kūčių naktį nereikia po tvartus vaikščioti - tą naktį gyvuliai žmogaus balsu kalba - geriau jiems netrukdyti.

Kunigų kalėdojimas buvo laikomas didžiausia švente Karosų Vėjeliškiuose. Teta Tapilė ruošėsi tam gal

nuo pat advento pradžios: parūpindavo geriausių kvietinių miltų, penėjo miltiniais kleckais gražiausią žąsį, nužiūrėdavo paršeli, taupė kiaušinius bei sviestą. Apšilankymo dieną pagamindavo šaunius dviriskus pietus, kuriems be kalėdotojų, pasikviesdavo garbingesnius kaimynus bei gimines. Kunigėlį ir bažnyčios tarnus gausiai apdovanodavo.

Apie Tris Karalius parsirasdavo šeimyniškieji, ir sodybos gyvenimas vėl imdavo tekėti sena vaga. Trijų Karalių išvakarėse tetulė, vieno kurio namiškio padėdama - jam reikėjo pašviesti su žibaline liktarna (žibintuvu) - apeidavo visus sodybos trobesius, paženklinėdama jų duris biblijinių karalių inicialais K. M. B., virš kiekvieno jų dar pridėdama po kryžiaus ženklą. Tam buvo vartojama speciali, bažnyčioje pašventinta kreida. Jei tie ženkliai išsilaikydavo per visus metus, sodyba ilgam laikui būdavo apsaugota nuo gaisro, perkūno, ligų, o klėtyse neišsekėdavo turtas, tvartuose laimingi augo visokie gyvulėliai. Tą vakarą tebegaliojo burtai; surinkus viso kaimo merginas, tetulė mokė jas, kaip liejant ištirpytą vašką į vandens dubenį atspėti savo ateitį, ar, susodinus visas ratu ant aslos, prie kiekvienos jų paberdavo grūdų ir vidury pastatydavo vištą; nuo katros krūvelės ji imdavo lesti, toji tikrai dar tą žiemą ištekėsianti. Daug kitų burtų žinojo Tapilė ir visomis savo žiniomis dalinosi su jaunimu. Trys Karaliai vaikų ir paauglių šventė; tą dieną ar jos išvakarėse vaikščiojo persirengėliai Trys Karaliai, pasipuošę karūnomis, velniukais, angelais, giltinė, žydas, čigonas, meška, gervė... ko tik ten nebūdavo! Visus persirengėlius reikėjo vaišinti riešutais, obuoliais ar duoti po "cukierką" (saldainį).

Po Kalėdų, keliui nusistovėjus, vyrai susidėję su kaimynais važiuodavo į miškus kuro ir visokia medžiaga apsirūpinti. Tetulė pirkdavo iš dvaro ar iš valdiško miško; iš savo miško rėžio leisdavo imti tik išvartas, sausuosius ir šakas. Smulkesnio kuro - žabų atsiveždavo iš pievų trakuose.

Neapsižiūrėdavo kaip ateidavo užgavėnės, o su jomis mėsdžio, vestuvių ir visokių pasilinksminimų pabaiga ir pradžia ilgos gavėnios, pasiruošimas Kristaus Prisikėlimo šventei, pavasario su visomis jo prašmatnybėmis laukimas. Per Užgavėnes reikia atsivalgyti už visą gavėnią; per tris dienas valgoma po 9 kartus. Valgiai mėsiški, riebiūs. Tetulė išvirdavo pampuškų, paskersdavusi paršą, iškepėdavo vėdarų, išvirdavo košelienu, prištindavo kopūstų su šviežia kiauliena. Ant radienį po pietų atleisdavo nuo darbo ir leisdavo šeimynai, pasikinkius arklį į geresnes roges, nuvažiuoti į Anykščius. Persirengę kaimynų vaikai "Lašinskas ir Kanapinskas" su gerve ir meška gaudavo po lašiniuotį ar po pampušką.

- Reikia vaikus pamylėti, kad iš jų geri žmonės išaugtų, - sakydavo besiraukiančiai mergai.

Pelenų dieną anksti rytą važiuodavo bažnyčion patį ir ragindavo šeimyniškius. Tik vienas iš jų, kaip ir sekmadieniais, pagal savo eilę turėdavo likti namų daboti. Nepykėdavo tetulė ir tada, kai grįždama nejučiomis parsiveždavo ant nugaros silkės uodegą, miestelėnų išdaigą.

Mokslininko, kultūros veikėjo, enciklopedijų ir spaudos bendradarbio daktaro Jurgio Gimbuto šeimos albume yra nemažai jo mamos Elenos Gimbutienės nuotraukų. Keletą tų nuotraukų jis atsiuntė, padovanojo A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialiniam muziejui. Ketvertą jų parinkome šiam įprastiniam mūsų leidinio skyreliui.

Daug žymių žmonių yra fotografavęs garsus išeivijos lietuvių fotomenininkas Vytautas Maželis. Apie 1960 metus Vytautas Maželis Bostone fotografavo Eleną Gimbutienę, jos portretu pradžiugino artimuosius ir draugus (Nuotrauka dešinėje).

Nuotraukoje apačioje: Jurgis Gimbutas, Elena Gimbutienė, jos anūkės Danutė ir Rasa Gimbutaitės, duktė Aldona Gimbutaitė-Adomienė. Los Andželas, 1981-ųjų metų Kalėdos.

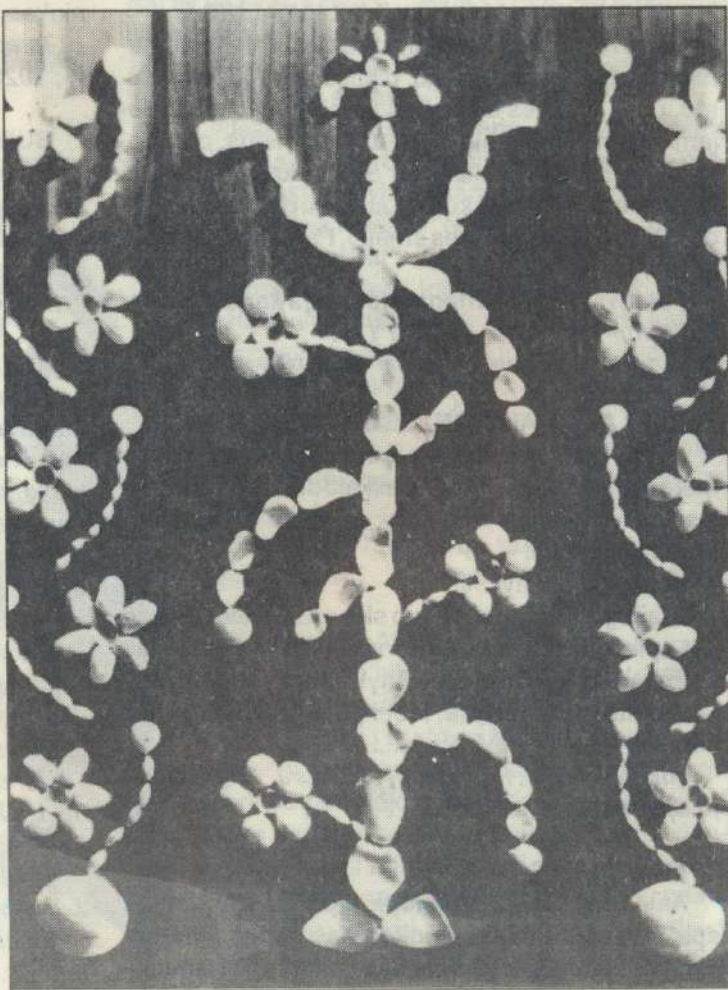

Elena Gimbutienė prie savo paveikslų iš kriauklių. Los Andželas, Lietuvių parapijos salė. 1981 m. birželis.

Turėjo Elena Gimbutienė ir menininkės talentą. Jau perkopusi per 70 metų, pradėjo iš įvairių formų ir atspalvių kriauklių, kriauklelių komponuoti paveikslus, surengė šių originalių dailės darbų parodą, susilaukusią didelio dėmesio ir gražių atsiliepimų.

Daug metų ji rinko, kolekcionavo įvairias kriaukles. Jomis pradžiugindavo iš kelionių grįžę draugai, pažįstami. Reikia manyti, kad tokių lauktuvių parveždavo iš tolimų kelionių grįžusi ir marti, garsioji mokslininkė Marija Gimbutienė. Daugiau kaip 800 kriauklių rinkinį, identifikavusi kiekvienos jos mokslinį pavadinimą, Elena Gimbutienė padovanojo Vilniaus universitetui.

Vienas iš Elenos Gimbutienės darbų

Apie įvairias Lietuvos vietas pasakojami gana panašūs padavimai. Ne vieną akmenį yra velnias atnešęs, ne vienas ežeras iš svetur atkeliavo... Ir vis dėlto padavimai yra savičiausi kiekvienos vietovės tautosakos kūriniai, nes būtent apie jas pasakoja. Yra tik vienas akmuo, kuriuo velnias norėjo sugriauti Anykščių bažnyčią, tik vienas ežeras, kurio vardas atspėtas, nusimušus nykštį. Padavimai - savotiška krašto istorija, nors ir mažiau patikima už randamą metraščiuose ir netgi rekonstruojamą pagal archeologines iškasėnas. Sunkiai ji ir suprantama, užšifruota įvaizdžiais, paplitusiais ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų. Tačiau vieną kitą istorinę realiją galima atpažinti. Pavyzdžiui, 6-ame "Anykščių" numeryje paskelbtuose padavimuose apie tai, kad Uzino ir Suosos ežerai "moka donę" Dauguvali, atsispindi Sėlos žemės ryšiai. Iš tikrųjų šių ežerų pakrantėse gyvenę sėliai greičiausiai buvo valdomi iš padauguvy esančio Sėlpilio, mokėjo jam duoklę. O kokias realijas gali atspindėti velnio nešamas akmuo, keliaujantis ežeras, nuskendęs varpas. Į šiuos klausimus atsakyti dar anksti. Kol kas galima pasakyti tik tiek, kad tai tokia istorija, kokią įsivaizdavo mūsų protėviai. Ji buvo perduodama iš lūpų į lūpas, jos tikrumu tikima. Jau vien dėl to ji verta mūsų dėmesio ir pagarbos.

Anykščių kraštas turi daug padavimų, išgarsintų iš čia kilusių rašytojų. Perkurti jie tampa įtaigiais, padidėja jų literatūrinė vertė. Tačiau kartu šie padavimai netenka autentiškumo. Ypač nutolę nuo liaudies kūrybos A. Vienuolio padavimai. Pavyzdžiui, jo "Šventavartė" sukurta iš viso ne pagal liaudišką padavimą, o pagal Eiliiotosios Livonijos kronikos pasakojimą. Todėl reikia skaityti bei žinoti ir autentiškus padavimus. Jie čia parinkti iš spausdintų šaltinių.

Tomas BARANAUSKAS

ANYKŠČIŲ PADAVIMAI

LEVANIŠKIŲ (ALUKĖNŲ) PILIAKALNIS

Raguvos valsčiaus rajone yra du piliakalniai: vienas prie Levaniškių kaimo, o kitas prie Alukėnų kaimo. (...) - Liaudies aiškinimu su pirmuoju kalnu siejami prisiminimai apie 1812-uosius metus, o antrojo kilmę liaudis priskiria tai Švedų karo metui, tai kažkokiam milžinui, kuris kalno supylimui sunaudavo tik tris savo kepures smėlio. Pastarąjį kalną nurodo ir kaip lobio vietą.

Pokrovskij F. V. Archeologičeskaja karta Kovenskoj guberniji. Vilna, 1899. S. 115.

Pastaba: dabar manoma, kad tai vienas piliakalnis.

KAIP ATsirADO ANYKŠČIŲ VARDAS?

...Prie upelio, tekėjusio iš Rubikių ežero, kaimo mergelė skalbusi žlugtą. Beskalbdama užsidūmėjusi, netyčia kultuve trenkusi nykštį, o iš skausmo pradėjusi šaukti:

- Ai nykštį, ai nykštį!

Ir taip garsiai šaukusi, taip skaudžiai vaitojusi, kad net aplinkiniuose kaimuose visi girdėję. Nuo to laiko žmonės ir pradėjo upelį Anykščiu, o vėliau Anykšta vadinti, gi jos žiotyse, labai patogioje vietoje, įsikūrusį miestelį - Anykščiais...

Juknevičius J., Karvelis V., Katinas J. Anykščiai ir jų apylinkės. V., 1959. P. 5.

MARČIUPYS

Anykščių šilelyje Marčiupio upelyje yra akmuo, apie kurį kalbama, kad šokdamas nuo jo į krantą, įkritęs į vandenį ir paskendęs neturtingas smuiki-

ninkas ir jo sužieduotinė bajoraitė.

Tarasenka P. Lietuvos archeologijos medžiaga. K., 1928. P. 94.

BUDRIŲ (ŠOVENIŲ) PILIAKALNIS

Budrių km., Kavarsko valsčiuje, Vilkmergės apskrityje yra piliakalnis, apie kurį pasakojama, kad jame esąs užpiltas dvaras.

Tarasenka P. Lietuvos archeologijos medžiaga. K., 1928. P. 110.

ANYKŠTIS

Pasakoja, seniau buvęs užėjęs ant Lokupės balos (Staciūnų ir Dragonių kaimo laukuose) ežeras, kuris net tris dienas padebesy nepaprastai užęs, kriokęs, žmones bauginęs. Staciūnų ir Dragonių kaimų žmonės buvę išsikraustę iš savo sodybų, kad užias ežeras nusileidęs neprigirdytų. Po trijų dienų ežeras nuėjęs tolyn į rytus ir apsistojęs apie Anykščius. Ten mergina velėjusi skalbinius ir nusimušusi nykštį. Iš skausmo surikusi: "Aa, nykštį nusimušiau!" Čia ėmęs ir nusileidęs kriokias ežeras: mat, jo vardas buvęs Anykštis. Jei kas būtų anksčiau atspėjęs jo vardą, būtų ežeras anksčiau kur nusileidęs.

Užrašyta Staciūnų km. Pušaloto vals. Panevėžio apyl. Užrašė A. Smailys, 1935 m. LVA 484 (Staciūnų k.).

Skelbta: Istoriniai padavimai. Spaudai paruošė J. Balys-Chicago, 1947.

Staciūnai ir Dragonys Skaistgirių apyl. Panevėžio raj.

RUBIKIŲ EŽERAS IR ŠVENTAVARTĖ

Septyni varstai už Anykščių yra Rubikių ežeras. Jis turi 14 varstų ilgio, 5 varstus pločio, yra 14 salelių, viena pusantro varsto nuo kranto. Šimto sieksnių nuo salos atokume vandeny matosi mūras. Ežere yra gili vieta Šventavartė. Toj vietoj prieš užšalimą vanduo kelias diena ūžia. Per tą ežerą eina srovė vandens, retai kada, ne kiekvienais metais teuššalanti.

Toj vietoj, kur dabar Rubikių ežeras, buvę Anykščiai. Žmonės pasakoja, kad apie tą vietą vaikščiojęs debesėlis. Mergaitė įsipjovusi nykštį ir sušukusi: "Nykštj, tu mano nykštj!" O to debesėlio vardas buvęs Nykštys. Tai debesėlis kritęs ant tos vietos, užliejęs Anykščius ir nuo to laiko likęs ten ežeras.

Velykų rytą keliai bažnyčia aukštyn: baigiasi keltis, tai tik gaidys užgieda, bažnyčia ir vėl nugrimsta. Žvejai, kai gaudydavo žuvis, tai sakydavo, kad tinklai užsikabindavę už bažnyčios kryžiaus.

Senovėje prie to ežero gyvenę milžinai, tokie dideli, kad pasiremėdavę ant žando ir kalbėdavę.

Užrašyta Panevėžio aps. Užrašė K. Žekonytė, 1922 m. LTR 619 (147).

Skelbta: Istoriniai padavimai. Spaudai paruošė J. Balys-Chicago, 1949.

PRAKEIKTOS VESTUVĖS

Kur prie Anykščių yra Marčiupys, ten yra nuėjusios žemėn vestuvės.

Tėvai turėjo vieną sūnų. Sūnus įsimylėjo mergą. Tėvai jam neleido vesti. Tada jis, iš tėvų ištrūkęs, nuvažiavo bažnyčion ir susituokė. Jiems važiuojant pro dabartinį Marčiupį, tėvai juos prakeikė, sakydami:

- Kad tu mūsų neklausėi, nueik skradžiai žemėn.

Tada visos vestuvės ir susmuko žemėn. Nuo to ir vadinasi Marčiupys, kad sūnui nedavė marčios parvesti.

Užrašyta Užgojų km., Anykščių vals., Utenos aps., iš Elžbietos Grybienės, 76 m. Užrašė S. Vaitkevičius 1940 m. LTR 2412 (59).

Skelbta: Lietuvių tautosaka. - 1967. I. 4. P. Kai dar milžinai gyveno. - V., 1983.

PONIA BUDRIŲ EŽERE

Netoli vieškelio yra Budrių ežerėlis, kurio krantai miškais apaugę. Tai nedidelis ežerėlis, bet gana gražus. Vienoj vietoj ant pat kranto yra nemažas akmuo. Apie jį yra toks padavimas.

Vieną kartą važiavo turtinga ponia su pilna skrynčia aukso. Tą dieną buvusi tokia pūga, kad nieko aplinkui nebuvo matyti. Vežikas, negalvodamas, kad tai esąs ežeras, ir pasukė savo bėrius. Ežeras buvo tik plona ledo pluta apsiklojęs ir užpustytas sniegu. Kai tik vežikas pasukė arklius į ežerą, šie ir pradėjo skęst. Beskėsdama ponia tą auksą užkeikė. Rytą žmonės rado ant ledo pirštinę ir lazda. Spėjo, kad ten esanti aukso skrynčia.

Išaušo gražus pavasaris. Žmonės ruošėsi nusausti ežerą ir pasiimti auksą. Jau pradėjo kasti griovį. Vienam žmogui prisispnavo ta ponia ir sako: "Nekaskit griovio, nes aš jį vėl užtvėnksiu". Bet žmonės, sapnu nenorėdami tikėti, tęsė toliau pradėtą darbą. Kitą kartą ir vėl prisispnavo. O trečią kartą kai prisispnavo, atsikėlę rado griovį užverstą dideliu akmeniu. Tada žmonės suprato, kad blogai padarė, ir ežero nebesausino.

Užrašyta Šovenių km., Kavarsko vls., Ukmergės aps., iš Andriaus Kiaulio, 50 m. Užrašė S. Gedžiūnaitė 1944 m. LTR 2939 (87).

Skelbta: Lietuvių tautosaka. - V., 1967. T. 4. P. 645.

PERKŪNO AKMUO

Žmonės kalbėjo, kad bėgo moteris su pinigais. Ji buvo atsidavusi velniui. Kai ji bėgo, ir įbėgo tiesiai į Budrių ežerą. Ta moteris matydavosi naktį vandens paviršium plaukiant. Žmonės panorėjo atimti iš jos pinigus, leido į ežerą narus. Vieną narą nuleido į ežero dugną. Tas naras norėjo paimti pinigų, bet skrynios durys nunešė jam ranką - ir pinigų paimti negalėjo. Paskui žmonės sugalvojo nuleisti ežerą. Bet vienam žmogui prisispnavo, kad

ta moteris jam tarė: "Jei jūs kasite griovį nedidelį, tai aš atnešiu akmenų ant mažojo piršto, o jei kasite didelį griovį, tai atnešiu visą saują ir užbersiu visus jūsų laukus". Bet žmonės netikėjo ir kasė nedidelį griovį. Rytojaus dieną pamatė griovį kaip namas didumo akmenį. Akmenį pavadino Perkūno akmeniu. Tas akmuo yra Kavarsko parapijoje prie Budrių ežero.

Užrašyta Puponių vnk., Kupiškio aps., LTR 757 (118).

Skelbta: Lietuvių tautosaka. - V., 1967. T.4. P. 645-646.

ANYKŠČIO EŽERAS

Ties Tirilių sodžiumi buvo didelis ežeras. Vieną kartą užėjo ant Tirilių juodas debesis ir stovėjo, užgulęs laukus, ištisas tris dienas. Žmonės, prieidami artyn, matė debesyje žuvis plaukiančias, tarytum ežere.

Tuo pat laiku ant mažo prūdelio krašto velėjo viena moteriškė rūbus. Bevelėdama sudavė sau per nykštį ir surėkė:

- Ai nykšti nykščiuk, kaip aš tave užgavau!

Tik ką spėjo ištart tuos žodžius, tuo tarpu pradėjo užti ir nulėkė į tą vietą debesis, katras kabėjo ant Tirilių sodžiaus. Moteriškę su rūbais numetė toli nuo kranto, ir pavirto prūdelis į ežerą. Kai moteriškė paskui apsakė, kas atsitiko, kai ana nykštį nusimušė ir surėkė, tai senieji žmonės pradėjo samprotauti, kad ta moteriškė įspėjo ežero vardą, tai užtat tas ir nulėkė. Ir praminė ežerą Anykštis, arba Anykštis.

Užrašyta Južintų parapijoje.

Skelbta: Iš gyvenimo lietuviškų vėlių bei velnių /Surinko dr. J. Basanavičius. - Chicago, IU, 1903-P.376; Lietuvių tautosaka. - V., 1967. T.4. P.607; Kai dar milžinai gyveno. - V., 1983. p.53.

PUNTUKAS

Anykščių apylinkėje yra didelis akmuo, vardu Puntukas. Velnias juo norėjo užstatyti Anykščių bažnyčios duris, bet jam nepavyko tai padaryti. Ir turėjo velnias akmenį palikti lauke.

Buvo taip. Anykščių parapijos žmonės pastatė gražią bažnyčią ant velnių kelio, ir ji velniams labai nepatiko. Velnias nutarė ją panaikinti. Vienas velnias suradęs lauke didelį akmenį, susukęs iš šiaudų kūliaraišą, užnėręs jį ant akmens, užsikėlė tą akmenį ant pečių ir nešė užstatyti Anykščių bažnyčios duris. Jam benešant tą akmenį, pragy-

do gaidys: nutrūko kūliaraiša, kuri buvo surišta iš šiaudų, ir akmuo nukrito nuo jo pečių. O velnias išsigandęs nudūmė, palikdamas akmenį lauke.

Tas akmuo išliko ir iki šiai dienai. Vieta, ant kurios buvo užnėrta kūliaraiša, yra truputį įlinkusi.

Užrašyta Buivydžių km., Šešuolių vls., Ukmergės aps., iš Vinco Andrukonio, 65 m. Užrašė J. Kavoliūnas 1925 m. LTR 601 (9).

Skelbta: Lietuvių tautosaka. - V., 1967. T.4. P. 599-600.

Beivydžiai, Zibalų apyl., Širvintų raj.

PUNTUKAS

Vieną sykį gyvenusi turtinga pana. Pas ją važinėdavo daug kavalierių ir prašydavo rankos, bet ji vis atsisakė. Galų gale ji visai paseno. Vieną kartą ir sako: "Kad ir pats velnias ateitų, ir tai eičiau". Tuoju žiūri - ir velnias čia. Merginai nėra ko veikt - turi eiti už velnio. Į bažnyčią reikėjo važiuoti pro ežerą. Ji liepė velniui iki vidurnakčio padaryti tiltą per ežerą. Velnias tuoju pradėjo nešti akmenis. Paskutinį akmenį nešant, sugiedojo gaidys. Velniaš metė akmenį ir nubėgo. Taip, sako, ir nagai velnio ir dabar žymu.

LTR 768 (318).

Skelbta: Kerbelytė B. Lietuvių liaudies padavi-

*J. DANILIAUSKIENĖS karpinys
mal. - V., 1970. P.72.*

Prieš 90 metų...

Svėdasai (Vilkmergės pavietas, Kauno gub.) Pirmąją praėjusio mėnesio dieną atsitiko Svėdasų miestelyje didelis gaisras: sudegė 10 gyvenamųjų trobų, tarp kurių 5 lietuvių, ir daug kitų trobesių. Nuostolis siekia 7500 r. Pirklio Pečiūros sudegė sankrova ir trobos, vertos 1000 r. Gaisro priežastimi buvo suirusi vieno ūkininko krosnis ir kaminas. Jį jau seniai ragino kaimynai pasitaisyti krosnį, bet jisai diena nuo dienos atidėliojo taisymą ir tokiu būdu tapo šios nelaimės priežastimi. Gaisrui prasidėjus, vos po 2 ar 3 valandų susibėgo miestelio ir artimesnių kaimų jaunuomenė, bet turėdama tikrai vieną kablį gaisrui gesinti ir vieną du paprastu kirviu, negalėjo užgesinti. Svėdasiškiams reikėjo jau būti atsargesniems ir pasitaisyti atsakančiai gaisro gesinimui įrankius, nes šios nelaimės pas juos atsitinka gana tankiai. Pernai sudegė beveik pusė miestelio, dabar dar pernykščiai padegėliai tebevargsta ir negali trobų pasistatyti. Ypatingai sunkus tarp ūkininkų padėjimas, kurie nukentėję nuo pernykščio gaisro, pasistatė trobas, bet nepiršę apdraudžiamosios draugijos, šįmet vėl iš pamatų sudegė. Nelaimė juo didesnė, kad metai čionai blogi, ir niekas ant laukų neužderėjo, ir kai kurioms šeimynoms dar ilgai teks vargti be savo prieglaudos.

Sp.

(Spalis - K. Matulis)

VILNIAUS ŽINIOS, 1905 m. liepos 19 d. Nr. 174

Kavarskas (Ukm. pav. Kauno gub.) Šįmet čia javai neblogi - rugiai geri, taip pat ir vasarojus, vien tik linai netikė. Kavarsko valsčionys atsisakė mokesčių už žemę mokėti, sako, kad ir viršaitis dėl to atsisakė nuo vietos, krasos arklių užlaikytojui kelintas jau mėnuo algos nemoka, tas žada nebepildyti savo pareigų, jeigu toliau nemokės. Sako, kad valsčiaus piniginė tuščia. Valsčionys rengias padaryti sueigą.

Šįmet labai prasiplatino ligos, vaikai iki 10 metų labai serga, nemažai ir miršta cholera, o didesnieji vaikai serga kokliušu. Didis vargas - nėra arti gydytojus. Anykščiuiose yra geras daktaras, bet vienas negali suspėti, žmonės dieną ir naktį laukia pas jį eilios - vienas parveža, kitas tuojaus išveža. Būtų gerai, kad į patį Kavarską atvažiuotų bent koksai daktaras.

Vaidas

(Pranas Kuzma)

VILNIAUS ŽINIOS, 1905 m. rugpjūčio 16 d. Nr. 198

Į Anykščius neperseniausiai atsiuntė rabiną, kuris kelias savaites pabuvęs savo tarnyboje, pablūdo ir dabar daužo langus, užkabina žmones, e žydai juo nesirūpina, turbūt par tat, kad tai šventa ypata. Jo moteris reikalauja 1000 rublių jo gydymui.

LIETUVIŲ LAIKRAŠTIS, 1905 m. rugpjūčio 4 d. Nr. 35

Kavarskas (Ukmergės pav.) Mūsų valsčiaus raštininkas p. V. P. ir valsčiaus mokyklos mokytojas V. L. taip įsakinėjo valstiečiams, kad šie nutarė prašalinti juodu ir pakviesti į jų vietą lietuvius, tam tikslui susirinko valsčiaus raštinėje spalio 28 (lapkričio 10) d. Bet valsčiaus raštininkas patyręs apie būsiančią sueigą, pranešė į Ukmergę, ir spalio 28 (lapkričio 10) d. į Kavarsko miestelį atvyko priestolis, du žan-

daru ir 8 dragūnai. Nors priestolis atkalbinėjo žmones, nors žandaras ir rėkė, kad tai "maištas", tačiau valstiečiai išsirinko sau kataliką raštininką ir mokytoją, o rusus prašalino. Žmonės labai pradžiugo, kad nors kartą galės atlikti savo reikalus valsčiaus raštinėje ir mokytis mokykloje prigimta kalba.

Įpykęs priestolis visą bėdą suvertė ant žydų sprando. Įkalbinėjo jis žydams, būk dragūnai buvę atsiųsti jiems apginti ir privertė žydus užmokėti už dragūnų užlaikymą.

Piemenėlis

VILNIAUS ŽINIOS, 1905 m. lapkričio 16 d. Nr. 269

Anykščiai. Čionykščiam priestoliui užrodyjus, armotų šūviais tapo keli namai sugadinti, o vieni ir suvisai suardyti, tame skaičiuje ir p. Patumsio namai; sankrovos ir parduotuvės kareivių išplėštos; tūli gyventojai su pusnuogiais kūdikiais globstės, sprukdami iš miestelio; darė daug kratų ir atiminėjo ginklus, kurių savininkai sakėsi laikę ginklus apsigynimui nuo juodašimčių.

Troškūnuose su armota sušaudyta kalvė, darytos kratos ir suimti p. J. Okuličienė, Maželis ir dar kažkas.

VILNIAUS ŽINIOS, 1906 m. sausio 8 d. Nr. 6

Anykščiai (Ukm. apskr.) Anykščių pristovas su sargybiniais nuolat daro po sodžius kratas. Elgiasi visur nežmoniškai. Muša nieko nekaltus žmones. Negana to, ką muša suaugusius, muša dargi ir vaikus, moteris. Labai primušė ir kojomis prispardė Kardamavičiuką, 14-15 metų vaiką; jis net prašėsis pribaižti. Mušė ir Sėmeniškių Paršeliene su Valiukoniene, nuėjusias jo prašyti, kad išliuosuotų jų vyrus, Niūronių Rudoką, miestelio Andriukoniuką, Katiną, Žukauską, Palėnių Sriubą (jis buvo sugavęs vagis, tie gi jį įdavė, kad jis esąs maištininkas). Užgavėnių naktį atsigrūdęs į Didžiulius su 20 uradninkų ir sargybinių, suėmė tėvą, studentą Antaną ir Algirdą. Ten nakvojo tada vienas pakelingas. Jis iššoko pro langą ir nubėgo per laukus basas, vienmarškinis, kelis kartus šovė jį, vydamiesi sargybiniai, bet nepataikino. Didžiulį labai apvogė. Sargybiniai pardavinėjo paskui sentikiams priegalvius po 1 r. 50 k., lašinius po 2 kap. svarą. Iš Juškonių ir Klivenų po kratos atvežė vežimą sviesto, dešrų ir medaus. Sėmeniškių Justinavičienei pavogė naujus batus ir kaliošus. Mažonyse labai atsižymėjo vagimu sargybinis Masilionis (lietuvis). Jis labai įkyrėjo žmonėms, kartą net buvo šautas, kada su grobiu važiuojo į savo pačią; rusai, net ir tie juo piktinosi. Suimtuosius pristovas siunčia Ukmergėn; tankiausia gi jiems pasiseka išsipirkti. Taip ligšiol jau išsipirko: Penionių Petronis už 50 rub., Kaulakis už 10 rub., Masis - už 10 rub., Sėmeniškių Kaulakis - už 15 rub., V. Baltronas - 12, Šaltalaukių Gutauskas - 50 rub., Anykščių Šumyla pristavui davęs 20 rub. ir įdavė jui 5 rub., Rasikas ir Mažonių Zlatkus - po 25 rub., iš trečiojo gi Zlatkaus prašoma 80 rub., iš Valiukonies gi ir Pašvenčių Stuko, kurio tėvas kalėja Kaune, po 100 rub. ir t. t.

Didelę galybę dabar turi pas mus įdavėjas Burkauskas: kas jo nepalengkia, tikrai gali atsidurti kalėjime, jo nurodymu suimtas esąs ir Storių Riauba. Tai mat kokios naujienos pas mus po laisvės manifesto.

Dėdė

VILNIAUS ŽINIOS, 1906 m. kovo 21 d. Nr. 60

Sausio 1 d. sukanka 70 metų, kai Troškūnų parapijoje, Latavėnų kaime gimė **PAULIUS BALTAKIS**. Vyskupas. Mokėsi Anykščiuose. Vokiečių paimtas į aviacijos tarnybą, atsidūrė Suomijoje, Norvegijoje, o baigiantis karui Belgijoje. Ten stojo į pranciškonus ir, baigęs filosofijos bei teologijos mokslus, 1952 m. buvo išventintas kunigu. Atvykęs į Kanadą buvo paskirtas Toronto Prisikėlimo parapijos kunigu, nuo 1964-1967 m. provinciolio patarėjas, Toronto vienuolyno viršininkas. 1969 m. buvo perkeltas į Niujorką, vėliau išrinktas provinciolu. 1984 m. konsekruotas vyskupu.

Sausio 8 d. sukanka 115 metų, kai Šlavėnų dvare, Anykščių valsčiuje gimė **VANDA MINGĖLAITĖ-TUMĖNIENĖ**. Medicinos daktarė, profesorė, visuomenės veikėja. Mokėsi Petrapilyje, Berno universitete, jį baigusi 1911 m. gavo medicinos daktarės laipsnį. Medicinos praktiką pradėjo Svėdasuose ir Kavarske, vėliau jai teko dirbti gydytoja Šveicarijoje, Maskvoje, Vilniuje, Kaune. 1923 m. stažavosi Berlyne pas profesorių Czernį, 1924 m. Kaune įsteigė valstybinę vaikų ligoninę ir iki 1941 m. buvo jos direktorė, dėstė Vytauto Didžiojo universitete, nuo 1930 m. profesorė. Aktyviai dalyvavo Pieno lašo, Kūdikio gelbėjimo, Kovos su džiova bei kitų draugijų veikloje, vadovavo baigusiai aukštąjį mokslą Lietuvos moterų draugijai bei savo įsteigtai pediatrių draugijai, išleido keletą knygų pediatrijos klausimais. 1944 m. pasitraukusi į Vakarus dirbo gydytoja Austrijoje, Vokietijoje, vėliau, persikėlus į JAV, Iliojaus ligoninių gydytoja. Mirė 1976 m. Savo nueito gyvenimo ir veiklos kelią apžvelgė knygoje "Mano atsiminimai" (1957 m.).

Sausio 15 d. sukanka 90 metų, kai Andrioniškyje gimė **ANTANAS BILIŪNAS**. Prozininkas, poetas. Baigęs Ukmergės gimnaziją, studijavo Kauno universitete lituanistiką. Dirbo pedagoginį darbą, bendradarbiavo spaudoje, rašė eilėraščius, apsakymus, straipsnius. 1935 m. parengė eilėraščių rinkinį "Išpažintis Lietuvai", kurį konfiskavo cenzūra. Nuo 1947 m. dirbo Knygų rūmuose. 1968 m. išėjo apsakymų knyga "Baltieji šešėliai" (skirta dėdės

- rašytojo Jono Biliūno atminimui), 1970 m. apsakymų rinkinys "Puntuko akmuo". Mirė 1970 m., palaidotas Andrioniškyje.

Sausio 17 d. sukanka 160 metų, kai Anykščiuose gimė **ANTANAS BARANAUSKAS**. Vyskupas, lietuvių literatūros klasikas. Baigė Varnių kunigų seminariją ir Peterburgo dvasinę akademiją, grįžęs į Lietuvą dėstė lietuvių kalbą ir teologijos dalykus Kauno kunigų seminarijoje, nuo 1897 metų Seinų vyskupas. Parašė klasikinės vertės poemą "Anykščių šilelis", "Kelionė Petaburkan", dialogą "Pasikalbėjimas giesmininko su Lietuva", daug giesmių, pasaulietinės poezijos eilėraščių, paliko kalbotyros darbų. Mirė 1902 m., palaidotas Seinuose.

Sausio 25 dieną sukanka 70 metų, kai Mackonių kaime gimė **KLEMENSAS SIMAŠKA**. Pedagogikos mokslų daktaras. 1951 m. baigęs Vilniaus pedagoginį institutą, dėstė Klaipėdos mokytojų institute, nuo 1956 m. Vilniaus universitete. Docentas (1977 m.), nuo 1971 m. pedagogikos katedros vedėjas. Paskelbė mokslinių straipsnių apie XIX amžiaus ir XX amžiaus pradžios elementorius, liaudies švietimo raidą Lietuvoje, mokymą ir auklėjimą. Mirė 1978 m.

Sausio 28 d. sukanka 65 metai, kai Anykščiuose gimė **GRAŽINA RUČYTĖ-LANDSBERGIENĖ**. Pianistė. 1959 m. baigė konservatoriją, iki 1985 m. dirbo operos ir baleto teatro koncertmeisterė, keletą metų dėstė Vilniaus pedagoginiame institute. Koncertavo su žymiausiais Lietuvos dainininkais - Virgilijumi Noreika, Vaclovu Daunoru, Gražina Apanavičiūte, Giedre Kaukaite, Regina Maciūte, Irena Milkevičiūte, Birute Almonaityte. Yra parengusi programą su jauniaisiais dainininkais. Atlieka lietuvių ir užsienio kompozitorių kūrinius.

Vasario 1 d. sukanka 65 metai, kai Medžiočių kaime gimė **LEONARDAS STRIOGA**. Skulptorius. Studijavo Vilniaus dailės institute, 1958 m. baigė Leningrado Repino tapybos, skulptūros ir architektūros institutą. Nuo 1958 m. dalyvauja parodose. Surengė ir keletą individualių parodų. Yra sukūręs dekoratyvinių skulptūrų ("Sėdinti mer-

gina", "Motinystė", "Mintis", "Tėviškė mana" ir kt.), portretų (Jadvygos Mozūraitės-Klemkienės, Roberto Antinio, Antano Vienažindžio, autoportretų), kamerinių skulptūrų ("Mažasis svajotojas", "Pirmoji gėlė", "Mama", "Moteris - paukštė", "Džiaugsmas I, II, III", "Skausmas", "Anupras pasiilgo arimų" ir kt.)

Vasario 4 d. sukanka 80 metų, kai Nemeikių kaime Viešintų valsčiuje gimė **PETRAS JOKUBKA**. Teisininkas. 1937 m. baigė Kauno jėzuitų gimnaziją, 1942 m. - Vilniaus universiteto teisės fakultetą. Pasitraukęs į Vakarų, 1947 m. Mюнsterio universitete įsigijo teisės doktoratą. Daug metų buvo leidinio "Teisinių žinių" redakcinės komisijos narys.

Vasario 28 d. sukanka 65 metai, kai Brazgių kaime gimė **VYTAUTAS BUTKUS**. Biologijos mokslų daktaras. 1955 m. baigė Vilniaus universitetą, nuo 1959 m. dirba Botanikos institute vyr. moksliniu bendradarbiu. Introdukavo Lietuvoje stambiauę spanguolę ir kultūrinę šilauogę. Knygų "Lietuvos TSR flora", "Vaistiniai augalai", "Lietuvos pomologija", "Lietuvos laukiniai vaisiniai augalai", "Spanguolės" vienas iš autorių.

Kovo 17 d. sukanka 105 metai, kai Svėdasuose gimė **STASYS KALVAITIS**. Pianistas. 1908-1914 m. lankė Petrapilio konservatorijos vargonų klasę. Baigęs konservatoriją, buvo pianistas ir akomponiatorius Rusijos teatruose. 1925-1936 m. gyveno Kinijoje, kur buvo Pekino dailių menų instituto muzikos mokytojas ir "Grand Hotel" pianistas. Nuo 1936 iki 1944 m. Lietuvos valstybinio teatro pianistas ir baleto koncertmeisteris. Pasitraukęs į Vakarų, apsigyveno JAV, Kalifornijoje. Mirė 1976 m.

Kovo 20 d. sukanka 75 metai, kai Šilinėje (Anykščių raj.) gimė **JUOZAS POLIS**. Fotografas. Dirbo ELTOS, žurnalo "Statyba ir architektūra" fotokorespondentu, nuo 1965 iki 1972 m. Vilniaus "Dailės" kombinato fotografu, o nuo 1972 m. Fotografijos meno draugijoje. Yra išleidęs foto albumų, atvirukų rinkinių, savo nuotraukomis iliustravęs daug knygų, reklaminių leidinių.

Balandžio 1 d. sukanka 100 metų, kai Starkakampio viensėdyje Skiemonių valsčiuje gimė **JUSTAS STRAZDAS**. Agronomas, žurnalistas. 1912-1917 m. mokėsi Dotnuvos žemės ūkio mokykloje, Tartu veterinarijos institute. 1920 m. buvo žemės reformos departamento vicedirektorius, nuo 1924 m. iki sovietinės okupacijos savaitraščio "Ūkininko patarėjas" redaktorius, nuolatinis žemės ūkio spaudos bendradarbis. Yra parašęs ir išleidęs keletą knygų ("Daržovių auginimas", "Sodininkystė", "Darželio gėlės", "Dirvožemis" ir kt.), keliolika brošiūrų, daugiausia skirtų Jaunųjų ūkininkų rateliams, redagavo kolektyvinius veikalus. Pokario metais dirbo kolūkyje, išėjęs į pensiją, nuo 1961 m. gyveno Kaune. Mirė 1967 m.

Balandžio 12 d. sukanka 60 metų, kai Pečiuliškių kaime gimė **ADELĖ IGNATAVIČIENĖ**. Aktorė. 1958 m. baigė Kauno J. Gruodžio muzikos mokyklą ir pradėjo dirbti Marijampolės lėlių teatro aktore, nuo 1960 m. - Kauno lėlių teatro aktorė. Suvaidino daugiau kaip 70 vaidmenų įvairiuose spektakliuose.

Balandžio 15 d. sukanka 80 metų, kai Anykščiuose gimė **JUOZAS ŠAUČIULIS**. Visuomenės veikėjas, publicistas. Prieš karą tarnavo karo aviacijoje Kaune, o vėliau dirbo Anykščių žemės ūkio kooperatyve "Aruodas". Okupacijų metais dalyvavo rezistencijoje, 1944 m. pasitraukė į Vakarų. Gyveno Vokietijoje, Anglijoje, 1953 m. per-

sikėlė į Kanadą. Yra aktyvus Kanados lietuvių bendruomenės ir kitų organizacijų visuomenininkas. Bostone išleistas "Lietuvių enciklopedijos" ir B. Kvyklio "Mūsų Lietuva" bendradarbis, Vilniaus šaulių rinktinės Kanadoje metraščio ir Kanados "Lietuvių dienos" metraščio redaktorius, išėivijos lietuvių laikraščių bendradarbis, Kanados lietuvių žurnalistų sąjungos narys. 1990 m. Lietuvoje išėjo atsiminimų knyga "Veidu į Šiaurę. Pasitraukimas į Vakarų". Atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę, Juozas Šaučiulis aplankė gimtuosius Anykščius, dovanojo Anykščių bibliotekai daug knygų ir įvairių spaudos leidinių, Anykščių Šv. Mato bažnyčiai - savo sukurta paveikslą - medžio mozaiką "Aušros Vartų Marija".

Gegužės 16 d. sukanka 60 metų, kai Plikiškių kaime gimė **ANTANAS DRILINGA**. Poetas, prozininkas. Studijavo Vilniaus pedagoginiame institute ir Vilniaus universitete. Dirbo laikraščio "Kornjaunimo tiesa", žurnalo "Mokslėivis" redakcijose, redagavo "Nemuno" žurnalą, nuo 1985 iki 1990 m. buvo savaitraščio "Literatūra ir menas" redaktorius. Pastaraisiais metais dirba valstybinio leidybos centro direktoriumi. Išleido poezijos rinkinius "Atveriu langą" (1959), "Rankos ir betonas" (1962), "Šiluma" (1968), "Erdvės trauka" (1974), "Rugpjūčio ritmai" (1977) "Jūrų romansai" (1980), "Slenksčiai" (1983), "Akimirkų tėkmė" (1984), romanus "Laimės kūdikio gyvenimas" (1980), "Jau saulelė" (1982), "Ant keteros" (1985), "Improvizacijos mušamaisiais" (1987), "Ateiti ir išeiti" (1993), taip pat yra parašęs apybraižų, eilėraščių vaikams, libretų.

Gegužės 17 d. sukanka 70 metų, kai Butėnų kaime gimė **JANINA PRŪSAITĖ**. Zoologė, biologijos mokslų daktarė. 1949 m. baigė Vilniaus universitetą, dirbo Medžioklės ūkio valdyboje, nuo 1960 m. Zoologijos ir parazitologijos institute mokslinė sekretore, vėliau vyr. mokslinė bendradarbe. Parašė knygas "Lietuvos žinduoliai" (1972), "Vadovas Lietuvos stuburiniams pažinti" (1982, su kitais autoriais), yra knygų "Medžiotojo vadovas" (1957), "Medžiotojo ir žvejo vadovas" (1964, 1968), "Žuvinto rezervatas" (rus. k., 1963), "Lietuvos TSR nacionalinis parkas" (1982), "Europinis rudasis pelėnas" (rus. k., 1981) "Čepkelių rezervatas" (1984), "Vilkas" (rus. k., 1984) viena iš autorių.

Birželio 7 d. sukanka 60 metų, kai Anykščiuose gimė **STANISLOVAS PETRAŠKA**. Tautodailininkas. Baigęs Anykščių J. Biliūno vidurinę mokyklą, mokėsi karo mokykloje. Daug metų dirbo Anykščių elektros tinkluose, pastaraisiais metais - SKAT karininkas. Nuo 1974 m. susidomėjo dailė, savo paveikslus kuria, pritaikydamas ypatingą techniką - akmens tapybą, kol kas jis vienintelis Lietuvoje tokiu būdu kuriantis savo paveikslus. Parodose dalyvauja nuo 1975 m.

Birželio 12 d. sukanka 105 metai, kai Viešintose gimė **KAZYS BARONAS**. Žurnalistas. Lankė Mintaujos gimnaziją ir "Saulės" mokytojų kursų Kaune, 1907 m. atvyko į JAV. Bendradarbiavo "Vienybėje lietuvininkų", "Kovoje", "Laisvoje mintyje", 1911-1914 m. redagavo "Kardą", nuo 1916 m. iki 1936 m. buvo "Naujienu" redakcijos narys. Pasirašinėjo J. K. Valys, J. K. Virsnys, J. K. Va. Mirė 1949 m.

Birželio 17 d. sukanka 105 metai, kai Kuniškių kaime Svėdasų valsčiuje gimė **ALFONSAS SKLĖRIUS-ŠKLĖRYS**. Artilerijos pulkininkas, dailininkas, dailininko Kaje-tono Sklėriaus brolis. 1905-1912 m. mokėsi Liepojos ko-

mercijos mokykloje. Po to mokėsi Maskvoje, 1915 m. baigė Michailovo karo artilerijos mokyklą, dalyvavo pasauliniame kare, grįžęs į Lietuvą, dalyvavo kovose prieš bolševikus. Apdovanotas Vyčio kryžiumi. 1929-1935 artilerijos pulko vado padėjėjas Kėdainiuose, 1935 m. artilerijos pulko vadas Panevėžyje, 1927-1929 m. lankė meno mokyklą, surengė keletą savo darbų parodų. 1941 m. birželio 14 d. buvo išvežtas į Sibirą. Tais metais ir mirė.

Liepos 16 d. sukanka 105 metai, kai Spraguičio vieniemyje Anykščių valsčiuje gimė **JUOZAS KAROSAS**. Kompozitorius, dirigentas. Muzikos mokė tėvas, Leliūnų vargoninkas Kazimieras Treinys, vėliau Juozas Gruodis. Nuo 1912 metų vargoninkavo, mokytojavo, vadovavo chorams Kuktiškėse, Alantoje, Jarceve (Smolensko sr.) 1921-1927 m. studijavo Rygos konservatorijoje, baigė vargonų ir kompozicijos klases. 1930-1937 m. mokytojavo Kaune, dėstė Liaudies konservatorijoje, vadovavo chorams. 1939-1945 m. Šiaulių muzikos mokyklos direktorius, 1951-1981 dėstė konservatorijoje, profesorius (1970), Daugelio respublikinių dainų švenčių vyriausias dirigentas. Mirė 1981 m. Paliko daug įvairaus žanro muzikos kūrinių, dainų. Parašė muzikos vadovėlių "Garsų keliais" (1936). Atsiminimų knygą "Nueitas kelias" (1976).

Liepos 31 d. sukanka 70 metų, kai Varniškių kaime Anykščių rajone gimė **ANGELĖ VAIČIULIENĖ**. Pedagogė, agronomė, pedagogikos mokslų daktarė. 1950 m. baigė Lietuvos, 1954 m. - Maskvos žemės ūkio akademijas. Nuo 1959 metų dirbo pedagogikos institute. Paren-gė metodikos ir mokomųjų priemonių: "Mokinių gamybinis parengimas žemės ūkyje" (1964). "Darbinis mokymas kaimo vidurinėse mokyklose" (1973), "IX-XI klasių mokinių rengimas darbui žemės ūkyje" (1979), "Buities darbų", "Buities kultūros" viena iš autorių.

Rugpjūčio 7 d. sukanka 70 metų, kai Bebarzdžių kaime gimė **JONAS KATKEVIČIUS**. Liaudies tapytojas. Mokėsi Anykščių gimnazijoje 1961-64 m. liaudies tapytojų kursuose Maskvoje. Daug metų dirbo buitinio gyventojų aptarnavimo kombinato dailininkų brigadininku, vėliau Anykščių kelių valdyboje dažytoju. Liaudies meno parodose dalyvauja nuo 1957 m. Daug yra nutapęs peizažų.

Rugpjūčio 10 d. sukanka 75 metai, kai Kremenčiuge gimė **RUDOLFAS BARANIKAS**, kuris augo ir mokėsi Anykščiuose. Dailininkas, žurnalistas. 1938 m. atvyko į Čikagą, pradėjo bendradarbiauti "Vilnyje", vėliau buvo pakviestas dirbi šio laikraščio redaktoriumi. Prasidėjus karui, stojo į Amerikos armiją, grįžęs studijavo Čikagos meno institute, po to tęsė dailės mokslus Niujorke ir Paryžiuje. Pasirinkęs dailininko profesionalo kelią ir toliau bendradarbiavo išeivijos lietuvių spaudoje, paskelbė daug recenzijų, literatūrinių straipsnių, eilėraščių. Nemaža savo straipsnių pasirašinėjo Anykštėno, J. Šilėno, Miškūno slapyvardžiais.

Rugpjūčio 13 d. sukanka 65 metai, kai Storių kaime gimė **VERONIKA DIKČIUVIENĖ**. Tautodailininkė. Baigusi Anykščių vidurinę mokyklą, studijavo Šiaulių, vėliau Vilniaus pedagoginiuose instituteuose. Daug metų mokytojavo, dirbo radijo korespondente. Išėjusi į pensiją, atsidėjo tapybai. Dalyvauja parodose. Dailės mylėtojų dėmesį atkreipia savo nutapytų peizažų nuotaikingumu.

Rugpjūčio 17 d. sukanka 105 metai, kai Milaikiškių kaime Troškūnų valsčiuje gimė **STASYS RADIS (RADZEVIČIUS)**. Inžinierius. Baigęs Panevėžio realinę gimnaziją,

studijavo elektrotechniką. Petrapilio technologijos institute, 1928 m. baigė Lietuvos universiteto technikos fakultetą. Dirbo finansų ministerijos prekybos departamente, vėliau Elektros apšvietimo bendrovėje. Buvo vienas iš Kauno teniso klubo steigėjų, ilgametis jo pirmininkas ir remėjas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, 1949 m. atvyko į JAV, Čikagoje dirbo inžinieriumi, aktyviai dalyvavo išeivijos lietuvių kultūrinėje ir visuomeninėje veikloje. Mirė 1956 m.

Rugpjūčio 25 d. sukanka 90 metų, kai Kavarske gimė **ANASTAZIJA BAGDONIENĖ-KIAULYTĖ**. Argentinos lietuvių moterų veikėja. Į Argentina atvyko 1927 m., baigusi mokytojų kursus. Daug metų buvo katalikų moterų ir mergaičių draugijos "Birutė" pirmininkė. "Švyturys" vedė moterų skyrių, bendradarbiavo "Laike", rašydama straipsnius moterims rūpimais klausimais.

Rugsėjo 20 d. sukanka 65 metai, kai Anykščiuose gimė **ALEKSANDRAS KEŽYS**. Žurnalistas. 1955 m. baigė Vilniaus universitetą. Daug metų dirbo "Tiesos" redakcijoje. Paskelbė straipsnių žemės ūkio ekonomikos klausimais, išleido knygas "Lietuvos žemės ūkis" (1973), "Pamario melioratoriai" (1980).

Spalio 20 d. sukanka 95 metai, kai gimė **STANISLOVAS KIŠKIS**. Kunigas, bažnyčios istorikas. Jo vaikystė prabėgo Abromiškių kaime netoli Kavarsko. Į kunigus išventintas 1924 m. 1929 m. buvo paskirtas Kaišiadorių vyskupijos kurijos kancleriu. 1941 m. gelbėjo sužeistus raudonarmiečius, o 1945 m. buvo ištremtas į Sibirą, grįžo 1956 m., bet po poros metų vėl buvo keturiems metams nuteistas ir ištremtas. Nuo 1962 m., sugrįžęs Lietuvon, gyvena Kaišiadoryse. 1989 m. suteiktas prelato titulas. Yra parašęs keletą monografių apie iškilius lietuvių dvasininkus, tremties atsiminimus, kraštotyres apybraižas apie kai kurias Lietuvos vietas (tarp jų ir apie Kavarską), apologetinį veikalą "Susirašinėjimas su broliu", tačiau išleista tik "Vilniaus Kalvarijos" (1940), "Aš padarysiu jus žmonių žvejais" (1994 m.) ir tremtyje rašyta maldaknygė "Vilties maldos" (1991).

Lapkričio 13 d. sukanka 110 metų, kai Gyvatynės kaime Anykščių valsčiuje gimė **BALYS ŠLIŽYS**. Inžinierius, pulkininkas. 1904 m. baigęs Liepojos gimnaziją, stojo į Rygos politechnikumą. Dalyvavo 1905 m. tautiniame sąjūdyje ir Didžiajame Vilniaus seime. 1915 m. baigė Irlutskio karo mokyklą, grįžęs Lietuvon buvo pirmasis Utenos apskrities viršininkas. 1919 m. stojo savanorių į Lietuvos kariuomenę, buvo krašto apsaugos ministerijos inžinierijos skyriaus viršininkas. 1922-1924 m. krašto apsaugos ministras, pertvarkęs kariuomenę, rūpinęsis Klaipėdos krašto išlaisvinimu. 1927-1934 m. tarnavo plentų, vandens kelių ir pašto žinyboje, o nuo 1934 m. ligi 1939 m. Klaipėdos uosto direkcijos pirmininkas. Apdovanotas II laipsnio Vyčio kryžiumi. 1944 m. pasitraukė į vakarus, 1949 m. atvyko į JAV, apsigyveno Bruklina, dalyvavo lietuvių bendruomenės veikloje. Mirties data nežinoma.

Gruodžio 4 d. sukanka 65 metai, kai Narbučių kaime gimė **ALMA GUDONYTĖ**. Pedagogikos mokslų daktarė. 1954 m. baigė Vilniaus pedagoginį institutą, dirbo Šilalės vidurinėje mokykloje, nuo 1961 m. Pedagogikos institute. Parašė mokomųjų priemonių vakarinėms mokykloms: "Suaugusiųjų mokinių savarankiškumo ugdymas per gimtosios kalbos pamokas", "Vientisinio sakinio sintaksė", "Sudėtinio sakinio sintaksė", "Lietuvių kalbos pagrindai"

ir kt. Vadovėlio aukštosioms mokykloms "Pedagogikos paskaitos" viena iš autorių.

Gruodžio 8 d. sukanka 100 metų, kai Svėdasuose gimė **BRONĖ BUIVYDAITĖ** (slp. Tyrų Duktė). Poetė, prozininkė. Voroneže baigė gimnaziją, mokytojavo Skuode, Panevėžyje. 1930 m. Panevėžyje įsteigė vaikų teatro skyrių, buvo jo pirmininkė ir režisierė, redagavo moterų kūrybos almanachą "Aukštyn". Vokiečių okupacijos metais ir po karo iki 1948 m. gyveno ir mokytojavo Alytuje. Nuo 1948 m. iki mirties gyveno Anykščiuose. Išleido poezijos knygas "Vasaros šnekos" (1921), "Anykščių baladės" (1930), "Skudučiai" (1933), "Po žilvičiais" (1939), romaną "Atversti lapai" (1934), apysakas "Aukštinis batelis" (1936), "Trys bičiuliai" (1937). "Pro vaikystės langą" (1969), "Vargai vartus kilnoja" (1982) ir kt. Ji 20-ties prozos, poezijos, pjesių knygų autorė. Mirė 1984 m.

Gruodžio 8 d. sukanka 85 metai, kai Andrioniškyje gimė **JUOZAS PAŠKEVIČIUS**. Mokytojas, literatas, vertėjas. 1930 m. baigė Panevėžio mokytojų seminariją ir mokytojavo Utenos apskrities mokyklose. Vilniaus pedagoginiame institute studijavo germanistiką. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, 1949 m. Miunchene lietuvių gimnazijoje dėstė vokiečių kalbą, 1949 m. persikėlė gyventi į JAV. Spaudoje pradėjo bendradarbiauti nuo 1932 m. Spausdino korespondencijas, vertimus katalikiškoje spaudoje "Misijose", "Šaltinyje", leidinyje vaikams "Šaltinėlis". Apsigyvenęs Amerikoje, tapo "Draugo" bendradarbiu. Yra parašęs pjesę "Išskirtos širdys", išvertęs per 40 knygų iš vokiečių kalbos.

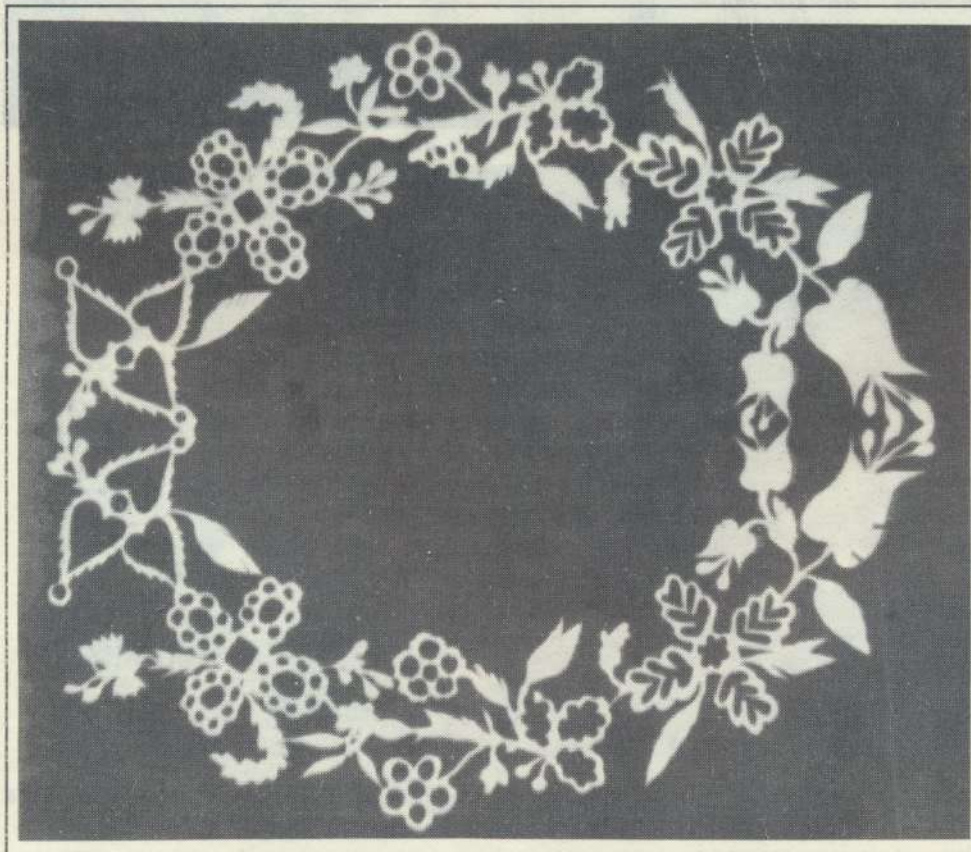
Gruodžio 16 d. sukanka 80 metų, kai Traupyje gimė **PRANAS ŠLIŽYS**. Chorvedys, kompozitorius. 1948 m. baigė Vilniaus konservatoriją. Daug metų vadovavo Vil-

niaus universitete akademiniam chorui, pastaraisiais metais Vilniaus arkikatedros choro vadovas. Įvairių dainų švenčių dirigentas. Sukūręs daug kūrinių chorams, harmonizavo liaudies dainas.

Gruodžio 21 d. sukanka 85 metai, kai Čekonių kaime gimė **BALYS DUNDULIS**. Žurnalistas, vertėjas. 1930-1936 m. studijavo Kauno universitete, 1935-1936 m. redagavo "Moksleivį", nuo 1936 iki 1940 m. buvo "Lietuvos žinių" redakcijos narys, vėliau dirbo "Kultūros", "Į laisvę" ir "Savaitės" redakcijose. Pasitraukęs į Vakarus, kurį laiką redagavo "Laisvės Varpą". Iš vokiečių ir anglų kalbų yra išvertęs keletą romanų.

Šiomet sukanka 130 metų, kai Latavėnų dvare Troškūnų valsčiuje, gimė **JUOZAS OKULIČIUS**. Inžinierius, visuomenės veikėjas. 1891 m. baigė inžinerijos mokslus Petrapilyje, grįžo Lietuvon. Netrukus buvo suimtas už priklausymą socialdemokratų partijai ir 16 mėnesių kalintas Petropavlovsko tvirtovėje, 3 metams ištremtas. Amnestuotas grįžo į Lietuvą, dirbo inžinieriumi prie geležinkelio tiesimo, vėliau gyveno savo dvare Latavėnuose. 1905 m. teikė paramą ir prieglaudą tautinio judėjimo dalyviams, buvo suimtas ir tardomas. 1917 m. išrinktas atstovu į Vilniaus konferenciją, talkino Valstybės tarybai, dirbo organizuojant savivaldybes. Mirė 1919 metais.

Šiomet sukanka 120 metų, kai Linkaučių dvare, Krekenavos valsčiuje gimė **JUZEFA POVICKAITĖ - OKULIČIENĖ**. Visuomenės veikėja, Kazio Okuličiaus žmona, kultūros ir visuomenės veikėjos Felicijos Bortkevičienės sesuo. Spaudos draudimo metais slėpė lietuvišką literatūrą, rėmė 1905 metų tautinio judėjimo dalyvius, rinko lėšas. Buvo suimta ir 9 mėnesius kalinta tvirtovės kalėjime. Dalyvavo Vilniaus seime. Mirė 1935 m. Latavėnuose, palaidota Troškūnų kapinėse.

Eleonoros
VOLODKAITĖS
karpiniai. XIX a.

1994 m. gegužė - spalis

GEGUŽĖ

- 1 d.** Kultūros rūmuose šventinis vakaras, skirtas Motinos dienai. Ansamblio "Lietuva" koncertas.
- 8 d.** Koplyčioje Vilniaus universiteto kamerinės muzikos ansamblio, Šiaulių pedagoginio instituto merginų choro "Littera" ir ansamblio "Jaura" koncertas.
- Koplyčioje Kauno meno salono "Akcentas" tapybos darbų paroda.
- 10-12 d.** Poilsio namuose "Šilėlis" ir A. Baranausko ir A. Vienuolio - Žukausko memorialiniame muziejuje respublikinis memorialinių muziejų darbuotojų seminaras "Muziejai. Neišnaudotos galimybės". Dalyvavo muziejininkai iš Lietuvos, Latvijos, Estijos.
- 18 d.** Išėjo 100-asis "Kregždutės" numeris. (Jo tiražas 21700). Katalikiškos

Kas suskaičiuos, kiek kartų mums yra dainavusios Antano Baranausko "Anykščių šilėlį", "Dainu dainelę" skambiabalsės Anykščių dainininkės Jonė Marciukienė, Emilija Petrokienė ir Sofija Pakalnienė!?

"Poezijos pavasario - 94" šventės dalyviai Anykščių koplyčioje. Kalba anykštėnas poetas Rimantas Vanagas.

ir tautinės krypties savaitraščio Lietuvos vaikams redakcija jau trečietai spaudai rengia šį leidinį Anykščiuose.

25 d. Kultūros rūmuose moksleivių teatro premjera - S. Šaltenio "Škac, mirtie, visados škac!" Rež. A. Pajarskienė.

Kultūros rūmuose konferencija turizmo klausimais: diskusijos apie rajono turizmo plėtojimo perspektyvas, Vakarų ekspertų pasiūlymai. Dalyvavo tarptautinio lygio turizmo ekspertas iš Vokietijos Manfred Gintšof.

27 d. "Poezijos pavasario - 94" renginiai Anykščiuose, vakaras koplyčioje. Dalyvavo poetai Vytautas Rudokas, Rimantas Vanagas, Valdas Kukulas, Meri Šalvašvili, Benediktas Januševičius, Hannu Kunkaanpaa, Alfredas Franckaitis, Gediminas Astrauskas.

Vakare koplyčioje skambėjo "Ave Marija", giedojo Sabina Martinaitytė (sopranas), asistentė Rūta Zaikauskaitė, koncertmeisterė Audronė Eitmanavičiūtė.

Jau treji metai, kai iš Anykščių "išskrenda", pasklinda po Lietuvos miestus ir kaimus savaitraštis vaikams "Kregždutė".

Prie Klemenso Kairio kiėtelės.

Po daugelio metų savo senelių ir tėvų kraštą aplankė Algirdas Didžiulis, gyvenantis Čikagoje.

- 28 d.** Muziejaus televizijos studijos laidoje bendrauta su mokytoju Sigitu Obelevičiumi, kaimo eiliuotoja Domicile Juodžiūnaite, apsilankyta Kurkliuose.

Klemenso Kairio klėtelėje Liudiškėse šio kaimo gyventojai ir Anykščių kultūros darbuotojai paminėjo Klemenso Kairio 130-ąsias mirties metines.

BIRŽELIS

- 3-5 d.** Kultūros rūmuose pirmasis tarptautinis netradiciškai dirbančių teatrų festivalis "Motivum".
- 12 d.** Koplyčioje literatės tremtinės Janinos Cibienės poezijos popietė.
- 14 d.** Gedulo ir vilties dienos renginiai. Kultūros rūmuose parodos iš KGB archyvų "Lietuvos partizanai" atidarymas, atminties valanda "Mano kančia - tautos kančia". Koplyčioje kamerinės muzikos koncertas, solistė Sabina Martinaitytė, Audronė Eitmanavičiūtė (fortepijonas).
- 17 d.** Poilsio namuose "Šilelis" "Santaros - šviesos" konferencija.
- 23 d.** Koplyčioje respublikinės žmonių su negalia kūrybinės stovyklos dalyvių darbų paroda. "Mes vėl Anykščiuose".
- 27 d.** Anykščiuose ir Griežionėlėse Didžiulių muziejuje lankėsi Algirdas Didžiulis (gydytojo Antano Didžiulio sūnus) su žmo-

na, atvykę iš Čikagos. Juos lydėjo giminaičiai - Leonas Didžiulis iš Vilniaus ir Irena Didžiulytė - Jurevičienė iš Panevėžio.

LIEPA

- 1-4 d.** Poilsio namuose "Šilelis" Pasaulio lietuvių bendruomenės kraštų atstovų suvažiavimas.
- 1-3 d.** Punske klotimų teatrų festivalyje dalyvavo Viešintų klotimo teatras, suvaidinęs G. Kazakevičienės pjesę "Kaip velnias akmenį nešė".
- 2 d.** Muziejaus televizijos laidoje prisiminti Gedulo ir Vilties renginiai Troškūnuose ir Anykščiuose, "Poezijos pavasario - 94" susitikimai, papasakota partizano Jurgio Urbono - Lakštučio sodybos istorija. Koplyčioje Vytauto Lagunavičiaus ir Justino Prokapo tapybos bei Kęstučio Vasiliūno grafikos paroda. Baranausko aikštėje palydų į Pasaulio lietuvių dainų šventę vakaras, skirtas Mindaugo karūnavimo dienai.
- 6 d.** Ant Vorutos piliakalnio istorijos pamoka jaunimui "Mindaugas įžengė į pilį, vardu Voruta..."
- 11 d.** Troškūnus aplankė iš šio krašto kilęs, gyvenantis JAV, išeivijos vyskupas Paulius Baltakis, bažnyčioje Jo Ekscelencija aukoją Šv. Mišias.

- 16-17 d.** Naktį prie Puntuko paminėtas "Lituanikos" skrydis per Atlantą.
- 22 d.** Centrinėje bibliotekoje paroda "Kur medžio šaknys", skirta Česlovo Kudabos atminimui.
- 24 d.** Traupyje Šv. Onos atleidai, pašventintas paminklas kentėjusiems ir žuvusiems už Lietuvos laisvę 1831-1991 m., paminklo autorius Vladas Šleivys.
- 26-30 d.** Anykščiuose prieššventiniai sugrįžimų renginiai.
- 26 d.** A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialiniame muziejuje - Brazilijos lietuvių rašytojos, Liudvikos ir Stanislovo Didžiulių anūkės Halinos Mošinskienės bibliotekos, dovanotos Anykščių kraštui, pristatymas. Dalyvavo Brazilijos lietuvių bendruomenės pirmininkė Vera Ana Tatarūnienė.
- 28 d.** Šv. Mato bažnyčioje vargonininkių Virginijos ir Živilės Survilaičių koncertas. Kopyčioje vakaras - susitikimas su XXa. pradžios Anykščių fotografo ir vargonininko Juozo Survilos sūnumi fleitistu Le-

onu Survila ir anūkėmis V. ir Ž. Survilaitėmis.

- 29 d.** Kultūros rūmuose poeto Bernardo Brazdžionio kūrybos vakaras ir anykštėno literato ir kompozitoriaus Antano Paulavičiaus knygos "Tėviškės varpai" pristatymas. Dalyvavo Kauno konservatorijos dėstytojas V. Čepkus, Anykščių Šv. Mato bažnyčios kamerinis choras.

- 30 d.** Kopyčioje dailininko, Dailės akademijos rektoriaus Arvydo Šaltenio tapybos parodos atidarymas.

A. Baranausko ir A. Vienuolio - Žukausko memorialiniame muziejuje Kazimieros ir Balio Šližių tapybos parodos "Skausmo ir džiaugsmo tėvynė - mano Lietuva" atidarymas.

A. Baranausko aikštėje pučiamųjų instrumentų Panevėžio "Garso" ir Anykščių Kultūros rūmų orkestrų paradas.

Kultūros rūmuose vakaras susitikimas "Dažnai menu gimtinės aukštus bokštus..." Dalyvavo 1944-ųjų ir vėlesnių Anykščių gimnazijos laidų abiturientai.

Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovų suvažiavimo Anykščiuose dalyviai: Olandijos lietuvių bendruomenės pirmininkas Romas Sinius, Amerikos lietuvių fondo steigėjas ir fondo Tarybos narys Antanas Razma, Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkas Bronius Nainys, Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovas Lietuvoje Juozas Garla.

Viešintų klotimo teatro aktoriai, vaidinantys G. Kazakevičienės pjesę „Kaip velnias akmenį nešė“.

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

Onutės Pajėdaitės fotografijų parodos atidarymas.

31 d. Šv. Onos atlaidai Anykščiuose.

Po Šv. Mišių liaudies meistrų dirbinių mugė, saviveiklininkų koncertas A. Baranausko aikštėje.

Muziejaus televizijos laidoje prisiminta „Santaros-šviesos“ ir Pasaulio lietuvių bendruomenių atstovų suvažiavimas, kalbėta apie 1944-ųjų įvykius Anykščiuose, bendrauta su kraštotyrininke Ona Tuskenyte.

Išėjo Anykščių rajono savivaldybės ir Anykščių A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko muziejaus informacinis leidinys „Anykščių kraštas“, gausiai iliustruotas Jono Junevičiaus nuotraukomis. Sudarytojas Tautvydas Kontrimavičius.

RUGPJŪTIS

1-7 d. Anykščių rajono bažnyčiose giedojo Vilniaus Arkikatedros ir Panevėžio grigališkojo choralo giesmininkai.

Centrinėje bibliotekoje paroda, skirta „Anykščių šilelio“ 135-osioms metinėms.

23 d. Kultūros rūmuose vakaras „Mūsų dainiai šneka mums“, skirtas Juodojo kaspino dienai. Dalyvavo solistas D. Sadauskas, aktorius F. Jakšys, kompozi-

torius V. Juozapaitis.

Centrinėje bibliotekoje paroda „Diena po gedulo ženklų“.

RUGSĖJIS

1 d. Centrinėje bibliotekoje paroda „Vaižgantui 125“

Troškūnų bažnyčioje aktoriaus Laimono Noreikos skaitomos poezijos vakaras.

18 d. Juozo Tumo-Vaižganto 125-ųjų gimimo metinių renginiai Svėdasuose:

religinės muzikos valanda, Šv. Mišios ir minėjimas Svėdasų bažnyčioje, tėviškės lankymas.

24 d. Koplyčioje Vilniaus kvarteto koncertas, dalyvavo prancūzų altistas Pierre-Henri Xuereb, Paryžiaus konservatorijos profesorius.

25 d. Kultūros rūmuose Kauno dramos teatro spektaklis K. Sajos „Švėtežeris“.

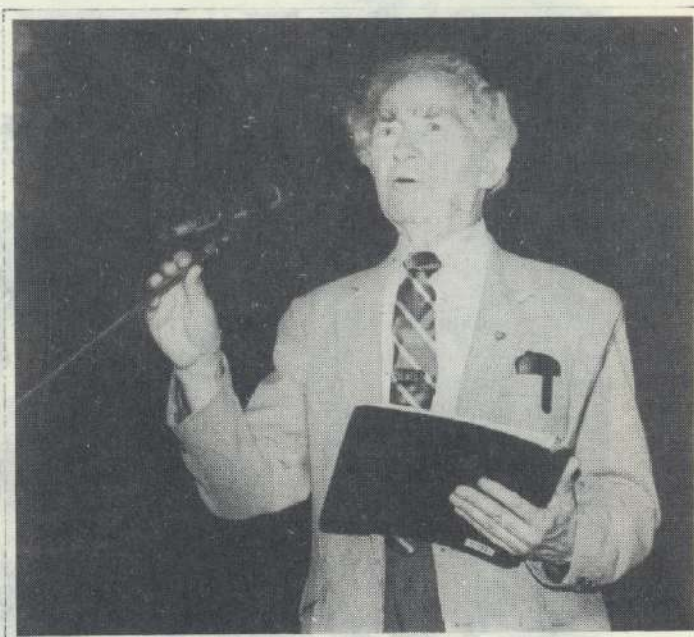
28 d. Koplyčioje profesoriaus Juozo Balčikonio batikos darbų paroda.

SPALIS

3-8 d. Poilsio namuose „Šilelis“ respublikinis seminaras „Mokyklos lyderiai“, kurį organizavo Atviros Lietuvos fondas, Anykščių rajoną atstovavo A. Vienuolio

- vidurinės mokyklos komanda.
- 5 d.** Kultūros rūmuose šventinis koncertas, skirtas Mokytojo dienai.
- 8 d.** Koplyčioje respublikinės skaitovų ir poezijos spektaklių šventės regioninis turas. Dalyvavo Rokiškio, Biržų, Panevėžio, Jonavos, Švenčionių, Utenos ir Anykščių rajonų skaitovai bei Panevėžio ir Ukmergės rajonų poezijos teatrai.
- 9 d.** Muziejaus televizijos studijos laidoje pabuvota Vitkūnų šeimos suėjime, kalbėta apie 1944 m. Anykščių gimnazijos abiturientų likimus, prisiminta Bernardo Brazdžionio viešnagė Anykščiuose, partizanų palaikų perlaidojimas Viešintose, Vaižganto 125-ųjų gimimo metinių minėjimas Svėdasuose.
- 10 d.** Muziejaus parodų salėje atidaryta šiaulietės tautodailininkės Laimos Jasiūnienės tekstilės darbų paroda.
- 14 d.** Koplyčioje koncertavo solistai Elena Žuravliova ir Romualdas Vešiota.
- 21 d.** Koplyčioje rajono bibliotekininkų šventėje koncertavo solistas Vincentas Kuprys su pianiste Meletina Diamandidi, Kėdainių centrinės bibliotekos etnografinis ansamblis "Jorija".

Parengė Vida ZASIENĖ

Mūsų tautos dainius Bernardas Brazdžionis praėjusią vasarą susitiko ir su anykštėnais.

Petro NAZAROVO nuotrauka

Mugėje...

Antano DILIO nuotrauka

Anykščių šokėjos - Pasaulio lietuvių dainų šventės dalyvės.

Jono JUNEVIČIAUS

nuotrauka

Juozo Tumo - Vaižganto gimtinėje.

Ksaverio BAGDONO nuotrauka

Paminklas Vaižgantui Svėdasuose

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

Antano DILIO nuotrauka

Anykščių A. Baranausko ir A. Vienuolio-
Žukausko memorialinio muziejaus leidinys

ANYKŠČIAI

1994-ųjų antras pusmetis

RENGĖ:

Alma AMBRAŠKAITĖ (palikimas)
Vytautas BALČIŪNAS (kultūrologija)
Daiva GADLIAUSKAITĖ (personalijos)
Jonas JUNEVIČIUS (fotografija)
Skaidrė RAČKAITYTĖ (dailininkė)
Vygandas RAČKAITIS (redaktorius)
Milda TELSKNYTĖ (ats. sekretorė, literatūra)
Antanas VERBICKAS (istorija)
Vida ZASIENĖ (palikimas, kronika)

Redakcijos adresas: A. Vienuolio 4, 4930 Anykščiai, tel. 5 15 54. SL 684. Rinko ir spaudė AB "Panevėžio spaustuvė", Beržų g. 52, 5319 Panevėžys. Tiražas 1800. Užsakymo Nr. 3763.

